

**FINDIĞA VERİLEN TABAN FİYATLARIN
ÜRETİCİ REFAHINA ETKİSİ**

**THE EFFECT OF THE NUTS BASE PRICES TO WELFARE
OF PRODUCERS**

GAZİ BARAN

Hacettepe Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim – Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin

İSTATİSTİK Anabilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ

olarak hazırlanmıştır.

Temmuz 2009

Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma jürimiz tarafından **İSTATİSTİK ANABİLİM DALI 'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Başkan :.....
Yrd. Doç. Dr. Serpil CULA

Üye (Danışman) :.....
Yrd. Doç. Dr. Canan HAMURKAROĞLU

Üye :.....
Doç. Dr. Gül ERGÜN

Üye :.....
Doç. Dr. Meral ÇETİN

Üye :.....
Doç. Dr. Durdu KARASOY

ONAY

Bu tez ...../...../2009 tarihinde Enstitü Yönetim Kurulunca kabul edilmiştir.

...../...../2009

Prof. Dr. Erdem YAZGAN
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

SUNU

“Tek başına suya itildi bir gün. Onu suya iten “Yüzebilirsin.” demişti ve eline bir demet çiçek vermişti, karşı kıyılardan derlenmiş. Böyle yüzmek hoşuna gitti ve şimdiye kadar içinde yüzdüğü bu suda batmadı. Ama içinde kulaç attığı suyun engin bir deniz olduğunu biliyor ve bu denizin ulaşamadığı yerlerini çok merak ediyor. Bu denizde dolaşan gemiler olduğunu biliyor, ancak hiç birine güvenmiyor, çünkü hepsi önceden belirlenmiş yolları izliyor. Artık kendi gemisini yapmak istiyor, ancak bunu tek başına yapamayacağını biliyor. Aslında bu gemiyi kendisi için de istemiyor. Ama bir gün, kendisi ile aynı dili konuşan birilerinin kendi gemilerini yaptıklarını, ve bu gemilerle hiçbir sınır tanımadan o engin denizde dolaştıklarını duyarsa, çok sevinecek. Ve bekliyor, çok yakınlarında ve sabırla, o denizde, uzaktan geçen gemilere hep kıyıda bakan, ya da belli bir limanda binip bir başkasında indikten sonra, “benim de kendi gemim olsa” diye düş kuran, ve kendisi ile aynı dili konuşan, genç ve yiğit kişilere, kurdukları düşü gerçeğe yapmanın ne kadar kolay olduğunu anlatmak, ve onları suya itivermek için...”(*)

Diyen **Mustafa Yavuz ATA** hocama, “Benim de kendi gemim olsa” deyip suya atlayan bir öğrencisi olarak, saygıyla...

Af yasası ile üniversiteye döndüğüm gün, “Tezini derece almak için değil, içinde kalmış bir ukdeyle çok çalışıp bir yıla yetiştirmelisin...” diyen H.Ü. İstatistik Anabilim Dalı Başkanı Prof.Dr. **Süleyman GÜNAY** hocama saygıyla...

“Bilime giden düz ve kestirme yol yoktur, ve ancak onun dik patikalarında yorucu tırmanmaları göze alanlar aydınlık doruklarına ulaşabilirler.”(**)

Diyen Karl Marx ve onun açtığı aydınlık yolu izleyen tüm bilim insanlarına saygıyla...

Ve elbet bu çalışmanın adsız kahramanı, sigarayı bırakmamdan teze başlamama varıncaya dek yaşam yoldaşım sevgili eşim Emine'ye saygıyla adıyorum bu tezi...

(*) Mustafa Yavuz ATA, “Sanal Bir Deney Laboratuvarının Tasarımı ve Uyarlanması İlk Adımlar” düşünyazısının “Sunuş” yazısı, 2006 G.Ü. Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:18, ss.56-78.

(**) Karl MARX, *Kapital*, Cilt 1, Sol Yay., 5.baskı, Ankara 1997, Çev.Alaattin Bilgi, s.29-30.

FINDIĞA VERİLEN TABAN FİYATLARIN ÜRETİCİ REFAHINA ETKİSİ

Gazi Baran

ÖZ

Dünya fındık üretimi ve dışsatımındaki payı yüzde 70'leri bulan zaman zaman geçen Türkiye'de, fındık üreticilerinin refah düzeyleri fındığa verilen taban fiyatlar ekseninde araştırılmaktadır. Bu çerçevede son 41 yılın (1968-2008) verileri kullanılarak fındık hakkında betimsel bilgi ve çizelgelerle önceki çalışmalara geniş yer verilerek fındık kesiminin durumu ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Fındık taban fiyatlarının üretici refahına etkisini istatistiksel olarak ortaya koymayı amaçlayan çalışmada, en büyük üretici örgütü Fiskobirlik'in geldiği nokta, TMO'nin neden devreye sokulduğu, yeni bir hesaplama yöntemi olarak üretici destek eşdeğeri (ÜDE), kırsal refah endeksi hesabı, fındıkta sömürü oranlarının bulunması, ana bölüşüm ilişkisindeki değişimleri yansıttığı kabul edilen tarım iç ticaret hadleri, görelî fiyatlar hesap edilerek çiftçinin gelir yitiminin bulunması, üretici görüşlerinin alınması da amaçlanmaktadır.

Çalışmada tanımlanmış 13 değişken kullanılarak taban fiyat-üretici refahı ilişkisi çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden Temel Bileşenler Çözümlemesi ve Diskriminant Çözümlemesi ile araştırılmıştır. İlkinde **fındık üreticisi refah endeksi (F.Ü.R.E.)** hesaplanıp sıralaması yapılmış ikincisinde F.Ü.R.E.'nin önceden belirlenmiş **düşük refahlı, refahlı ve yüksek refahlı yıllar** kümelerinden hangilerine girdiklerine bakılarak üreticilerin refah düzeyleri yıllara göre yorumlanmıştır. Aynı verilere Kümeleme ile Etken Çözümlemeleri de uygulanıp sonuçlar çok yönlü değerlendirilmiş, elde edilen sonuçlar başka sonuçlarla karşılaştırılıp yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fındık taban fiyatı, kırsal refah endeksi, taban fiyat, fındık, refah.

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Canan HAMURKAROĞLU, Hacettepe Üniversitesi, İstatistik Bölümü, İstatistik Teorisi Anabilim Dalı.

THE EFFECT OF THE BASE PRICE FOR HAZELNUT ON THE WEALTHINESS OF GROWERS

Gazi Baran

ABSTRACT

Prosperity level of hazelnut producers In Turkey whose proportion in world hazelnut production and exportation is sometimes over 70% is investigated in the aspect of the base price given to hazelnut. Within this scope, it is being tried to show the situation of hazelnut producers, using the data of the last forty years (1968-2008) and widely including the descriptive information and charts in the previous studies about hazelnut.

In the study, trying to show the effect of the base price of hazelnut on producer prosperity, it is aimed to explain the exact point that the biggest producer organization, Fiskobirlik, is currently standing, the reason why TMO was put into an active position, Producer Support Estimate (PSE) as a new calculation method, rural prosperity index calculation, to find the rate of exploitation in hazelnut market, to show the agricultural domestic trade measures thought to reflect the change in the main distribution relations, and also to get opinions of the producers.

In the study, by using 13 identified variables, base price – producer prosperity relation is investigated with two multivariate statistical methods, Principal Component Analysis and Discriminant Analysis. Firstly, hazelnut producer prosperity index (H.P.P.I) was calculated and was put in an order and secondly, producer prosperity levels were interpreted by checking at which of the pre-defined low-prosperous, prosperous and high-prosperous year clusters of H.P.P.I they were. Cluster Analysis and Factor Analysis are also applied to the same data and the results are sophisticatedly evaluated and these results are interpreted after merging with other results.

Keywords: Hazelnut base price, rural prosperity index, the base price, hazelnut, prosperity

Advisor: Asist. Prof. Dr. Canan HAMURKAROĞLU, Hacettepe University, Department of Statistics, Statistical Theory Division.

TEŞEKKÜR

Yazar, bu çalışmanın gerçekleşmesinde katkılarından dolayı, aşağıda adı geçen kişi ve kuruluşlara içtenlikle teşekkür eder.

Hacettepe Üniversitesi, İstatistik Bölümü, İstatistik Teorisi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Canan HAMURKAROĞLU tezin danışmanlığını üstlenmiştir.

Kaynak taramaları sırasında bilgisunardan indirme izni olmayan tezleri ilk sunulduğu yerlerde arayıp da dört saat boyunca tek bir teze ulaşamadığını gören A.Ü. Fen ve Mühendislik Fakülteleri Kütüphanesi Müdürü Ahmet KARATAŞ, "Sizi birine göndereceğim aradığınız tüm tezler orada..." diyerek bilgiye ulaşmanın yolunu kısaltmış, gönderdiği kişi YÖK Dökümantasyon Daire Başkanı Ahmet KAHRAMAN da tezlerin bir örneğini CD ortamında tutanakla vererek bilgiye ulaşmayı sağlamıştır.

Aynı kurumda çalışmaktan ayrıca kıvandığım TÜİK Kütüphane Sorumlusu Nevzat SEVİNDİ ile çalışanı Filiz ÖZKAN ve arkadaşları bilgiye ulaşmada gösterdikleri özverili yardım ve katkılardan dolayı uzağı yakın kılmışlar, TÜİK Kütüphane Müdürü Önder ÖZSOYLU bilgiye kolay ulaşmanın ortamını sağlamıştır.

İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksekokulu'nda öğretim görevlisi Doç. Dr. Salih ANGIN istatistiksel paket programların kurulum ve işleyişi yanında değerli uyarılarıyla yönlendirici olmuştur.

Ordu'dan arkadaşlarım Mesut GÜREL, Coşkun ÖZBUCAK üretici görüşlerinin anket ile toplanmasında özverili çalışmışlardır. Ankete katılıp bilgi ve görüşlerini sunan tüm fındık üreticileri hoşgörülü ve anlayışlıydılar.

TÜİK Nevşehir Bölge Müdürlüğü Bilgişlem sorumlusu M.Fatih TEMUÇİN ile H.Ü. İstatistik Bölümü Bilgisayar Laboratuvarı sorumlusu Kemal BİRİNCİ, bilgisayarla ilgili konularda her zaman ilgili ve yardımsever davranmıştır.

Öz'ün İngilizce çevirisini yeğenim Alim BARAN yapmıştır.

Teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

Sayfa

ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	ix
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	x
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiii
1. GİRİŞ	1
1.1. Sorun	2
1.2. Amaç	2
1.3. Araştırmanın Denenceleri	4
1.4. Araştırmanın Varsayımları	4
1.5. Araştırmanın Kapsam, Sınır ve Kısıtları.....	5
2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR	6
3. KAVRAMLAR VE BETİMSSEL İSTATİSTİKLER	19
3.1. Tarımın Genel Durumu	19
3.1.1. Fındık üreticisi illerin genel durumu.....	21
3.2. Fiyat, Değer	24
3.3. Tarımsal Destekleme Politikası	27
3.4. Taban Fiyat ve Destekleme Alımları	27
3.5. İç Ticaret Hadleri	30
3.6. Görelî Fiyatlar	31
3.6.1. Fındık fiyatlarının geçim, elde ediliş değeri, girdi fiyatları karşısında görelî durumu	31
3.6.2. Fındıkla ilgili ticari marjlar	33
3.7. Tarıma Sağlanan Destekler ve Krediler	36
3.8. Kırsal Refah Düzeyi.....	39
3.9. Üretici Destek Eşdeğeri	44
3.10. Fındık Bahçe Büyüklükleri	47
4. VERİ VE YÖNTEM	55
4.1. Değişkenler ve Veriler	55
4.2. Yöntem	56
4.2.1. Temel bileşenler çözümlenmesi ve uygulaması.....	57
4.2.2. Diskriminant çözümlenmesi ve uygulaması	63
4.2.3. Kümeleme çözümlenmesi ve uygulaması	67
4.2.4. Faktör çözümlenmesi ve uygulaması	70
5. BİR ÜRETİCİ ÖRGÜTÜ OLARAK FİSKOBİRLİK	72
5.1. Geçmişte Fiskobirlik	72
5.2. Günümüzde Fiskobirlik	79
5.3. Neden TMO?	82
5.3.1. Son üç yılda TMO fındık alımlarının aylara göre üretici sayısı tutar değer ve ödemeler olarak çözümlenmesi	82
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	86
6.1. Sonuçlar	86
6.2. Öneriler.....	92
KAYNAKLAR	95
EK 1 Veriler ve Veri Kaynakları Açıklamaları	106

İÇİNDEKİLER DİZİNİ (sürüyor)

	Sayfa
EK 2 Çizelgelere İlişkin Açıklamalar.....	122
EK 3 Türkiye'de Tarıma Sağlanan, Fındık Ürününe Konu Olabilecek, Destekler (Milyon \$) (Yeni ve Dölekoğlu, 2003'ten değiştirilerek)	125
EK 4 Standartlaştırılmış Veri Matrisi	126
EK 5 Fındık Üreticisinin Görüşleri (Anket Sonuçları).....	128
EK 6 Fındık İçin Sömürü Oranı Belirlenebilir mi?.....	135
EK 7 Kullanılan Terimlere Türkçe Karşılıklar Dizini.....	140
ÖZGEÇMİŞ.....	143

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 3.1. Türkiye’de fındık üreticisi iller ile Çerezlik Bölgede fındık üreticisi yüzdeleri	50
Şekil 3.2. Türkiye’de fındık üreticisi iller ile Çerezlik Bölgede fındık alanları yüzdeleri	50
Şekil 3.3. Türkiye’de fındık üreticisi iller ile bölgelerde fındık bahçe büyüklükleri (Dekar)	51

ÇİZELGELER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Çizelge 3.1. Tarımın çalışanlar ve GSYH içindeki payları (Cari fiyatlarla, 1968-2008)	19
Çizelge 3.2. Çalışan nüfusun yapısı (Türkiye 15+ yaş, bin kişi).....	20
Çizelge 3.3. Fındık üreticisi 12 ilin 2007-2008 ADNKS toplam ve 15+ yaş nüfusları ve yüzdesi	21
Çizelge 3.4. Fındık üreticisi 12 ilin köy ve çalışan nüfusları, Türkiye ile karşılaştırılması (1965-2000 Genel Nüfus Sayımı ve 2008 ADNKS sonuçları)	22
Çizelge 3.5. Fındık üretiminde I. ve II. Standart Bölgeye giren 12 ile ilişkin nüfus, hanehalkı sayısı, çalışanlar, yaş bağımlılık oranı, ücretsiz aile işçileri sayı ve oran bilgileri (1965-2000 Genel Nüfus Sayımı sonuçları)	23
Çizelge 3.6. Türkiye fındık destekleme fiyatları, verimlilik, fiyatlar genel düzeyi, gerçek fiyatlar ve gerçek gelir arasındaki ilişkiler (1968-2008)....	26
Çizelge 3.7. Fındık taban fiyatlarının öteki fındık fiyatları ve Dolar kuru karşısında göreceli durumu (1968-2008, 1968=100)	29
Çizelge 3.8. Fındığın ticaret hadleri ve fındık destekleme alımlarının (FDA) tarımsal katma değere (TKD) oranı ile destekleme fiyatları ve yıllık enflasyonun artış yüzdeleri	31
Çizelge 3.9. Fındık fiyatları yıllık artış ortalamasının fındık elde edilmiş değeri, geçim ve girdi fiyatları karşısındaki durumu (1969-2008)	32
Çizelge 3.10. Avrupa iç fındık alım fiyatı/ÇEF fındık fiyatı (1968-2008) (1968=100).....	34
Çizelge 3.11. Çiftçinin eline geçen fındık fiyatı, seçilmiş maddelerin Samsun ili yıllık ortalama perakende tüketici fiyatları, ticari marjlar ve bunların endeks sayıları (1994-2008)	35
Çizelge 3.12. Ziraat Bankası tarım kredileri ve Tarım GSYH'na oranı (1968-2008).....	37
Çizelge 3.13. Tarımsal kredilerin toplam krediler içindeki payı (Oral, 2006'dan)...	38
Çizelge 3.14. Fındık üreticisi nüfus başına fındık geliri (1968-2008)	40
Çizelge 3.15. Fındık üreticisi refah endeksi- F.Ü.R.E. (1968-2008, deflate edilmiş)	41
Çizelge 3.16. Trendden sapmalar (1968-2008, GSYH deflatörü ile giderilmiş)	43
Çizelge 3.17. Fındık için üretici destek eşdeğeri (ÜDE) hesabı (1980-2002)	46
Çizelge 3.18. Fındık üreticisi 14 ilin tarımsal işletme sayısı, arazi büyüklüğü ile işletme başına arazi büyüklüğü, küçük ve büyükbaş hayvan sayıları.....	47
Çizelge 3.19. Fındık üretilen bölge ve illerde fındık, meyve ve toplam tarım alanları.....	48

ÇİZELGELER DİZİNİ (sürüyor)

	<u>Sayfa</u>
Çizelge 3.20. Türkiye'de fındık üretilen 22 ilde bahçe büyüklüklerine göre çiftçi sayısı ve toprak dağılımı	52
Çizelge 3.21. Çeşitli zamanlarda fındık konusunda yapılan araştırmaların bulgu ve sonuçları.....	53
Çizelge 4.1. Değişkenler.....	55
Çizelge 4.2. Betimleyici istatistikler.....	56
Çizelge 4.3. Toplam açıklanan varyans.....	59
Çizelge 4.4. Bileşen yüklerinin mutlak değerce büyükten küçüğe sıralanması.....	60
Çizelge 4.5. Değişkenlerin üç temel bileşendeki yüklerinin yönü ile bu yüklerin kareli yüzdeleri.....	61
Çizelge 4.6. Sınıf ara değerleri.....	61
Çizelge 4.7. Temel bileşenlerin fındık refah sayıları ve toplam sayıya göre simge sıralaması.....	62
Çizelge 4.8. Ayırıcı etkenler.....	64
Çizelge 4.9. Anlamlılık sınamaları.....	65
Çizelge 4.10. Standartlaştırılmış asal ayırıcı etkenlerin işlev katsayıları.....	65
Çizelge 4.11. Etken yapı matrisi.....	66
Çizelge 4.12. Sınıflandırma sonuçları.....	66
Çizelge 4.13. Temel bileşenler çözümlemesi ile diskriminant çözümlemesinden elde edilen fındık refah yılları sınıf sıralarının karşılaştırılması.....	67
Çizelge 4.14. Tek yönlü varyans çözümlemesi sonuçları.....	68
Çizelge 4.15. Yıllar için kümeler ve simgesi.....	69
Çizelge 4.16. Değişkenlerin üç temel bileşendeki döndürülmüş yüklerinin yönü ile bu yüklerin kareli yüzdeleri.....	71
Çizelge 5.1. Türkiye fındık üretim ve dışsatımı tutarları ile Fiskobirlik alım ve dışsatım payları (1968-2008)	74
Çizelge 5.2. Türkiye fındık dışsatımı değerlerinde Fiskobirlik payları (1968-2008)	75
Çizelge 5.3. Fiskobirlikçe fındık üreticisine dağıtımı yapılan tarımsal ilaç, alet, kanaviçe, naylon örtü, branda ve yeni çuval miktar ve satış değeri (1972/73- 1997/98 fındık dönemi) – Düzenleme tarihi: 23.03.1998	78
Çizelge 5.4. TMO 2006-2007 alım döneminde aylık fındık alımları	83
Çizelge 5.5. TMO 2007-2008 alım döneminde aylık fındık alımları	84
Çizelge 5.6. TMO 2008-2009 alım döneminde aylık fındık alımları	84

ÇİZELGELER DİZİNİ (sürüyor)

	<u>Sayfa</u>
Çizelge 5.7. Fiskobirlik'in 1996-1997 alım döneminde aylık fındık alımları (Fındık alımı başlangıç tarihi: 20.08.1996).....	85
Çizelge EK 5.1. Ordulu üreticilerin aylara göre Tüccara fındık satışı.....	130
Çizelge EK 5.2. Ordulu üreticilerin aylara göre TMO'ne fındık satışı.....	131
Çizelge EK 6.1. Banka ve kooperatiflerden üreticinin kullandığı anapara ve ödeyeceği faiz.....	136
Çizelge EK 6.2. Üretici fındığının tümünü TMO aldığında bölüşüm ilişkileri.....	137

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
Bkz.	Bakınız
Ç.E.F.	Çiftçinin eline geçen fiyatlar (kimi yerde ÇEF)
DGD	Doğrudan Gelir Desteği
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
Fiskobirlik	Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
FKB	Fiskobirlik
F.Ü.R.E.	Fındık üreticisi refah endeksi
GSYH	Gayri safi yurtiçi hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
KBFİB	Karadeniz Bölgesi Fındık İhracatçıları Birliği
KFMİB	Karadeniz Fındık ve Mamülleri İhracatçıları Birliği
TDK	Türk Dil Kurumu
TKB	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
TL	Türk Lirası (YTL ile belirtilmeyen eski ve yeni verilerde altı sıfır korunmuştur)
TMO	Toprak Mahsülleri Ofisi
TSKB	Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
TZD	Türkiye Ziraatçılar Derneği
TZOB	Türkiye Ziraat Odaları Birliği
YTL	Yeni Türk Lirası (1 YTL= 1000000 TL olup kimi yerlerde –Giriş, Günümüzde Fiskobirlik, TMO, Sömürü oranı, Anket başlıklarında kullanılmıştır.)
ZMO	Ziraat Mühendisleri Odası

BİRİNCİ BÖLÜM

*“Duman vurmuş kemençenin yayına
Haramiler el uzatır aşına
Tütününe fındığına çayına
Ne susarsın çağır can yoldaşını
Dağlar başına...dağlar başına...”*

Grup Yorum
Karadeniz türküsü

1. GİRİŞ

Ülkemiz, dünyanın en büyük fındık üreticisi ve dışsatımcısı durumundadır. Dünya fındık alanının %84'ü, üretiminin %70'i ve dışsatımının %65'i tek başına Türkiye'nindir (Yavuz, 2007a). 1. Standart Bölge denilen Artvin, Rize, Trabzon, Giresun ve Ordu illeri ülkemizde üretilen tüm fındığın yıldan yıla değişen oranla birlikte yaklaşık %76'sını karşılamaktadır (Berber, 1997). Ordu ili gerek fındık alanı gerekse üretiminde ilk sırada yer alan il durumundadır. Öyle ki bu oran fındık üretiminde kimi yıllar Türkiye üretiminin %42'sini bile bulabilmektedir (Yavuz, 2007a).

Ulusal Fındık Zirvesi (2005)'ne göre Türkiye'de, 395.000 çiftçi ailesi olmak üzere, toplam iki milyon kişi fındık üretimi ile ilgilenmektedir. Doğu Karadeniz bölgesi halkının önemli bir kısmının hemen hemen tek geçim kaynağı olmak gibi toplumsal bir boyutu da vardır.

Üretiminde iki milyon insanı ilgilendiren fındığın bahçeden toplanması, taşınması, depolanması, kırılması, sanayide işlenmesi, iç ve dış ticarete konu olması düşünüldüğünde tüm bir Karadeniz ile ülke insanını ilgilendirdiği kendiliğinden ortaya çıkar.

Türkiye'nin dışsatım gelirleri bakımından uzun yıllar en çok gelir getiren ilk dört ürünü içine giren fındık, üreticilerin fındıklarını toplamayıp dalda bıraktıkları ya da pazara indirmeyip yaktıkları, sorumluları uyarmak için devlet yolunu kapattıkları bir dönemi yaşıyor.

Son otuz yılda Fiskobirlik'in üreticiden aldığı fındık oranı yüzde 65'lere ulaşmışken, bu oran, bilinçli/bilinçsiz politikalarla yıldan yıla azalarak yüzde 1'ler düzeyine gerilemiştir (www.fiskobirlik.org.tr).

Fiskobirlik tarihinde yüksek taban fiyatlar dönemini de yaşayan üretici bugün, son üç yıldır, devletin Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) aracılığıyla açıkladığı taban fiyatın altında fiyatlarla ürününü satmak zorunda bırakılmıştır. 2008 yılında TMO fındığa 4,5 YTL taban fiyat vermişse de Ordu piyasalarında üreticinin fındığı 2-2,5 YTL'den işlem görmektedir (www.ordutb.org.tr). Çiftçinin en büyük örgütlerinden Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB) Genel Başkanı Şemsi Bayraktar 2008 fındık süreminde yaptığı bir basın toplantısında, bankalara, esnafa borçlu olan ve fındıktan başka geliri olmayan özellikle küçük üreticilerin, ürününü tüccara 2,50 YTL'den pazarlamak zorunda bırakıldığını söylemektedir (Bayraktar, 2008).

1.1. Sorun

Gazete (Günlük Evrensel, 23.02.2009, s.9)'nin TZOB Başkanı Şemsi Bayraktar'dan aktardığı haberine göre, çiftçilerimizin girdi kullanımı ile tarımsal alet-makine ve traktör alımlarında esaslı bir düşme vardır. Bu da 2009'da tarımda bir büyüme olmasının güçlüğü olarak yorumlanmaktadır. Aynı haberde "Bakana göre her şey yolunda" başlığı altında, bakan, kendi dönemlerinde tarım kesiminin öncelikli kesim olarak değerlendirildiğini ve tarımsal desteklerin son 6 yılda 3 kattan çok artırıldığını savunmaktadır.

Bakanın dediği gibi tarım öncelikli bir kesim olarak gündemden güne büyüyor mu, yoksa çiftçi örgütlerinin başkanının dediği gibi tarım küçülüyor mu? Araştırmanın sorunu, bu sorunun doğru yanıtını vermektir. Eğer tarımda iyileşme varsa bunun çiftçiye yansıyor yansımadağı, yansiyorsa köylerin neden boşaldığı, tarımda çalışanlar sayısının neden azaldığı gibi sorulara yanıt vermek gerektiği açıktır.

1.2. Amaç

Sencer ve Irmak (1984), bir bilimsel araştırmayı, "bilimsel bir bilgiye varmak için girişilen her türlü yöntemli çaba" diye tanımladığı kitabında bilimin birbirini izleyen üç aşamasının olguları betimlemek, olgular arasında nedensellik ilişkileri kurmak ve ilişkileri genelleyip yasalar biçimine dönüştürerek öndeyilerde bulunmak olduğunu söylemektedir.

Çalışmada, fındık konusu ve üreticilerin durumu eldeki verilerle betimlenip fındık üreticilerin refahına etki edebilecek değişkenlerin gözlemlenip, aralarındaki ilişkinin ortaya konması amaçlanmaktadır.

Fındıkla ilgili pek çok çalışma olmasına karşın fındık üreticilerin durumunu bilimsel olarak ortaya koyan çalışmalar pek yoktur. Her dönem politik iktidar olanlar fındığa “iyi para” verdiklerini söylemişler, üreticilerle onların örgütleri ise fiyatları düşük bulmuşlar, elde edilmiş değerini bile karşılamadığını söylemişlerdir. Eldeki verilerle fındık üreticisinin nesnel durumu ortaya konulacaktır.

Oral (2006), Cumhuriyet döneminde tarım kesiminde yaratılan hasılanın cari fiyatlarla 60 kat artmasını egemen sınıfların bol bol kullandığını ancak bu noktanın nelerin yitirilmesi karşılığında sağlandığına ve yaratılan bu değerlerden en çok hangi sınıf ve tabakaların yararlandığına ise kimsenin değinmediğini söylemektedir.

Fındık konusunda Türkiye'nin alan, üretim ve değer olarak ülke ekonomisi ve dünyadaki payı kalabalık rakamlarla egemenlerin diline girse de iş, fındığı asıl üreten, onun çilesini çeken sınıflara gelince sessiz kalmaktadırlar. Oysa fındık üretilmeden, emekçi onu emeğiyle varetmeden ne kapladığı alan, üretim ve değerden ne de Türkiye'de ve dünyadaki yerinden söz edilebilir. Fındığı varedenler ise sayıları 400 bini bulan fındık üreticisi ailenin 2 milyon üretici bireyidir. Kimilerine göre Türkiye'de 8 milyon insan fındıktan ekmek yemektedir. Bunca insan fındıktan geçinirken onu üretenlerin aldıkları pay nedir? Demek asıl konuşulması gereken fındığın çevresindekiler değil onu üretenlerdir. Şu sorunun yanıtını aramanın zamanıdır: Fındığa verilen taban fiyatlar üreticinin refahını artırmakta mıdır? Çalışmada, istatistiksel olarak fındık taban fiyatlarının üretici refahına etkisi ortaya konulacaktır. Çünkü fındık taban fiyatları açıklanırken üretici refahının gözetildiği varsayımı ileri sürülmektedir. Çalışmanın bir diğer amacı da bu varsayımı sınamaktır.

Bunun yanı sıra Türkiye'de fındık üretimi, dışsatımı, üretici örgütü olarak kurulan Fiskobirlik'in geçirdiği evreler ve geldiği nokta, GSYH'da fındığın yeri, yeni bir hesaplama yöntemi olarak üretici ve tüketici eşdeğerlerinin hesabı, Marksist yaklaşımlarla fındıkta sömürü oranlarının bulunması, temel bölüşüm ilişkisindeki

değişmeleri yansıttığı kabul edilen (Boratav, 1995) tarım iç ticaret hadleri, bir başka kitapta anlatılan görelî fiyatlar (Kepenek, 1987) hesap edilerek çiftçinin gelir yitiminin bulunması, üretici görüşlerinin alınması çalışmanın amaçları arasındadır.

1.3. Araştırmanın Denenceleri

Araştırmanın belli başlı denenceleri şunlardır:

-Fındık taban fiyatları (ortalama destekleme alım fiyatı ile birlikte) üretici refahını açıklamakta önemli bir paya sahip olmakla birlikte özellikle hükümetlerin savladıkları gibi aynı taban fiyatlar her geçen yıl üretici refahını sağlamaktan uzaklaşmaktadır.

-Fiskobirlik hızla üretici örgütü olma özelliğini yitirmektedir.

-Ulusal gelirden fındık üreticisinin payı düşmektedir.

-Fındık üreticilerinin yoksullaşması son yıllarda artmaktadır. Buna bağlı olarak fındıkta sömürü oranlarının arttığı sezgisel olarak söylenebilir. Sezgi ile bilinen kimi gerçeklere, kesinlik kazandırmak da bilimsel araştırmaların önemli bir yönünü oluşturmaktadır (Güven, 1991).

1.4. Araştırmanın Varsayımları

-Araştırmada 41 yıllık zaman boyutu fındık üreticisinin refahını görmek bakımından yeterli gözlemi sunmaktadır.

-Araştırma yöntem, çizelge ve yorumlarında kullanılan istatistiksel veriler özel ve kamu kurum ve kuruluşlarından sağlanan güvenilir verilerdir.

-Araştırmada kullanılan araştırma yöntem ve teknikleri, araştırmanın amaçlarına uygun düşen yöntem ve teknikler olup doğru kullanılmışlardır.

-Temel bileşenler, diskriminant, kümeleme, faktör çözümlemesi gibi çok değişkenli istatistiksel çözümleme yöntemlerinin değişkenlerde gerekli kıldığı normal dağılım, rastgelelik özelliklerinin sağlandığı varsayılmıştır. Sayılan araştırma yöntemlerinin dayandığı açıklanan varyans kavramı iki faktörlü varyans çözümlemesi kavramının genelleştirilmiş biçimidir. Öngel (1980), kitle (küme, grup) ortalamalarının eşitliğine ilişkin denencenin sınıandığı varyans çözümlemesinin en önemli varsayımları

arasında örneklerin kitleden rastgele seçildiği, birbirinden bağımsız oldukları, kitlelerin normal dağıldıklarını saymaktadır. Uygulamada varsayımların tümüyle doğrulanabilmesinin beklenemeyeceğini söyleyen Öngel (1980), bununla birlikte, örneklerin rastgele örnekler olduğu varsayımından ödün verilemeyeceğini belirtir. Rastgelelik bu denli önemli olduğuna göre, çalışmada kullanılan veri kümesinin zaman kavramsal kitlesinden çekilmiş bir örneklem olduğu varsayılmıştır.

1.5. Araştırmanın Kapsam, Sınır ve Kısıtları

Araştırma verileri olarak, değişkenlerin son 41 yıllık değerleri alınmıştır. Fındıkta Marksist sömürü oranlarını tüm boyutlarıyla ortaya koyacak verilerin bulunamaması kısıtı vardır.

Eldeki ve ulaşılan kaynakların incelenmesiyle oluşturulan sayısal veriler üzerinde çalışmanın 3. ve 4. Bölümlerinde anlatılan yöntemler uygulanıp yorumlanmıştır. Çok eski verilere çalışma içinde göndermeler yapılsa da çalışmanın zaman boyutu son 41 yıl (1968-2008) olarak sınırlandırılmıştır. Veri dizilerinin son 41 yılı kapsayacak biçimde oluşturulmasına çalışılmıştır. Bu olanaklı olmadığında eldeki verilerle sınırlı çözümlene ve yorumlamalara gidilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Türkiye’de fındığın da içinde olduğu tarım ürünleri destekleme fiyat politikalarının etki ve etkinliği üzerine son otuz yıldır pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda çoğu kez hazır veriler, kiminde de anketlerden elde edilen veriler kullanılmıştır. Araştırmacılar çeşitli istatistiksel yöntemler kullanarak pek çok sonuç ve irdelemelere ulaşmışlardır.

Keyder (1970) çalışmasında tarımsal ürünler fiyat endeksi, çiftçi aile kümelerinin yıllık harcamalarından köy geçinme endeksi, kırsal nüfus başına tarımsal gerçek geliri ve tarımın ticaret hadlerini kullanarak kırsal nüfus refah endeksini hesaplamıştır. İncelediği 1938-1968 dönemini üç alt döneme ayırarak 1938-1945 döneminde iç ticaret hadlerinin genellikle tarım lehinde geliştiği, 1946-1958 döneminde iç ticaret hadlerinin tarım aleyhinde geliştiği, 1959-1968 döneminde ise TMO’nin piyasa fiyatlarının oluşumunda enflasyonist etkisinden dolayı iç ticaret hadlerinin yine arttığı sonucuna ulaşmıştır.

Karayalçın ve Arat (1975), Keyder (1970)’in çalışmasından aldıkları kırsal refah endeksini fındığın da içinde olduğu 22 tarım ürünü için 1968-1972 yılları verilerini kullanarak hesaplamışlar destekleme politikasının, kırsal refahı toplumsal boyutlarıyla da etkileyici bir araç olabilmesi için taban fiyatlarının işletme yapısına, toprak büyüklüğüne ve yer/bölge boyutuna göre farklılaştırılması gerektiği sonucuna varmışlardır.

Devlet Planlama Teşkilatı’nın çalışmasında çay, şeker pancarı, pamuk ve fındık ürünlerine uygulanagelen destekleme politikasından belli işletme büyüklüklerindeki üreticilerin ne ölçüde yararlandıkları tarım satış kooperatifleri birliklerine gönderdikleri soru kağıtlarından toplanan verilerden saptanmaya çalışılmıştır (DPT, 1976). Anılan çalışmada toprak-insan ilişkilerinin dengesizliği nedeniyle, tarım ürünleri fiyat politikası, ileri sürüldüğü gibi küçük üreticilere değil, büyük topraklarda kurulu işletmelere yaradığı bunun kırsal alanlarda zaten bozuk olan gelir dağılımını daha da kötüleştirdiğini bunu önlemek için desteklemelerin işletme

büyükliklerine göre farklılaştırılması ve üretim girdilerinin sahip olunan toprak varlığına göre yapılmasını önermektedirler.

Çivi (1977) doktora tezinde, buğday, çay, tütün, şeker pancarı, fındık ve pamuk ürünlerinin cari ve gerçek fiyat dizileri ile trendlerinden yola çıkarak taban fiyatları istatistiksel karşılaştırmalar yaparak irdemiştir. Örneğin fındık ürününde gerçek fiyat ve trend hesabına göre fındık üreticilerinin ürün birimi başına satın alma güçlerinin azalma eğilimi olduğunu, anılan altı ürünün gerçek fiyat ve trend eğrileri karşılaştırıldığında, pamuk ve tütün trend eğrileri artı, çay, fındık, şeker pancarı ve buğdayın trend eğrileri eksi yönde seyrettiğini, desteklemelerin yükünü çeken Merkez Bankası'ndan alınan krediler içinde destekleme örgütlerinin payını %25 ile %43 arasında bulduğunu özetlemektedir.

DPT (1976) çalışması ile benzer sonuçlara ulaşılan bir çalışma da Dönmezçelik (1979)'in çalışmasıdır. Bu çalışmada, tarım ürünlerinin sunu ve istem yapısı ile tarım ürünleri fiyatlarına karışmanın kuramsal çerçevesi ve taban fiyat politikasının etkenliği konu edilmekte, çoklu bağlanım tekniği ve istatistiksel sınamalarla fındık da içinde taban fiyatların ele alınan değişkenlerle ilişkisi araştırılmaktadır.

Dönmezçelik (1979), araştırmanın en önemli bulgusu olarak, '... destekleme fiyatlar saptanırken, üretim tutarlarının göz önüne alınmadığı'nı ileri sürmektedir. Öte yandan fındık gibi bir dizi ürünlerde dünya fiyatlarının iyi izlenmemesi nedeniyle bu ürünlerde stok birikimi ve ilgili kuruluşların görev zararları yaşandığını belirtmektedir. Dönmezçelik (1979), geçim koşullarının güç, üretim elde edilmiş değerlerinin yüksek ve toprak dağılımının çarpık olduğu çiftçilerin büyük çoğunluğunu oluşturan küçük çiftçilerde uygulanan destekleme fiyat politikasının geçimlik kesimdeki üreticiden çok, ticari kesimdeki üretici ve büyük tarım işletmeleri yararına işlediğini söylemektedir.

Yazar (1979) çalışmasında 1969-1977 yılları arasında Türkiye fındık üretimi ile dışsatımı verilerine basit bağlanım çözümlenmesi uygulamış ve aralarındaki ilişkiyi güçsüz bulmuştur. Bu güçsüzlük, dışsatım değerlerinin önceki yıllara da bağımlı olması ile fındık üretiminin yıldan yıla artıp düşmesine bağlanmıştır. İzlenen fındık üretim politikasının üreticiyi tembelliğe sürüklediği, her yıl fındık fiyatlarına yapılan ekler ve bunun sonucu olarak dışsatımında da izlenen yüksek fiyat politikası

nedeniyle üretici kitlelerin, üretimlerini artırmadan gelirlerini artırma olanağı buldukları bunun da fındıkta alan genişlemesine yol açtığı değerlendirilmiştir.

Demirci ve Rehber (1980) çalışmasında 100 fındık üreticisi işletmeden elde edilen anket verileri kullanılarak Cobb-Douglas tipi üretim işlevlerinin belirlenen üretim şeritlerine göre çoklu ilişki katsayıları 0,01 olasılık düzeyinde önemli bulunmuştur. Çalışmada ele alınan üretim işlevlerinin tümünde de en önemli üretim etkeni işgücü olarak bulunmuş, bu durum, araştırma yöresinde fındık üretiminin geniş ölçüde emeğe dayalı bir üretim eylemi olduğu biçiminde yorumlanmıştır.

Boratav (1981), tarımda ana bölüşüm biçimlerini matematiksel olarak çizmeye çalıştığı çalışmasında, sorunun, küçük üretici ile kapitalist çiftçi arasındaki sınırı çizmekte yattığını söyleyip devlet politikaları olarak bölüşüm ilişkilerinde sermayeye karşı 'mahkum' olan köylü tarımının, bu özelliği korunarak; ancak, kredi politikaları, girdi destekleri gibi yollarla, çağcıl ve devingen bir üretken kesime dönüştürülmeye çalışıldığını bunun destekleme alımları, kredi ve satış kooperatifleri gibi araçlarla izlenen ve eşitsiz değişimin ağır sonuçlarını dengeleyen politikalar aracılığıyla yapıldığını vurgulamaktadır.

Şenol (1984), *"Hükümetlerin uygulamakta olduğu tarımsal destekleme fiyatları ile üretim miktarı arasında ilişki vardır."* denencesi yanında *"Destekleme fiyatları ile üretici gelirleri arasında ilişki vardır."* seçenek denencelerine yanıt arayan çalışmasında 1967-1982 yılları verilerine çoklu bağlantım tekniği kullanarak t ve F sınamaları yapmış, fındık destekleme fiyatları ile badem destekleme fiyatlarının, fındık verimini etkileyen önemli etkenler oldukları fındık fiyatlarındaki %10 artış fındık veriminde %95 güvenirlikle %3 ile %17 arasında bir artışa yol açacaktır sonucuna varmıştır.

Köse (1986) tarımsal müdahale kredilerinin toplam para sunumu üzerindeki etkilerini bağlantım çözümlemesiyle incelemiş, müdahale politikasının ekonomi üzerinde enflasyonist baskı yarattığını, gelir dağılımını iyileştirmede etkin bir araç olmadığını söylerken gelir dağılımındaki dengesizliği gidermek konusunda üretim tutarı ya da ekiliş alanı bazına oturtulmuş bölgelere göre farklılaştırılmış ölçütler geliştirilmesini buna göre kimi tarımsal işletmelere doğrudan doğruya yardım

edilmesini, yüksek gelir kümelerinin vergilendirilmesini, özellikle küçük tarım işletmeleri için ucuz çağcıl tarımsal girdi ve yeterli teknik bilgi sağlanması önerilerinde bulunmaktadır.

Dağ (1986) düşünyazısında tarım ürünleri destekleme fiyatlarının fiyatlar genel düzeyine (enflasyona) göre değil, ürün elde ediliş değerlerine göre verilmesini, tersi durumda fiyatlar genel düzeyinin üzerinde artış gösteren girdi fiyatlarından dolayı üreticilerin kazançlı çıkmayacaklarını vurgulamaktadır.

Ergün (1987)'e göre, fındık için logaritmik doğrusal bağlanım çözümlenmeleri daha anlamlıdır ve dışsatım tutarlarını belirleyen en etkili ve anlamlı bağımsız değişkenler sırasıyla destekleme fiyatı, ortalama dışsatım fiyatı, yurt içi tüketim tutarı ve üretim tutarıdır. Anılan değişkenlerden yalnızca ortalama dışsatım fiyatının dışsatım tutarı üzerinde eksi etkide bulunduğunu Asena (1981)'nin, Türkiye fındığının anavatanı olmasına, gerek üretim ve gerekse dışsatım yönünden bu maddeye dünyada tek egemen olabilecek bir ülke olmasına karşın, fındık bugüne kadar dünya piyasalarında vurgunsal bir madde olmaktan kurtulamamıştır, görüşü ile desteklemektedir.

Boratav vd. (1987) ortak çalışmasında tarımda temel bölüşüm ilişkilerinin Marx'ın ortaya koyduğu değerler aracılığıyla gösterilmesinin sayısal verilerin yetersizliğinden olanaklı olmadığını bunun yerine, sentetik bir bölüşüm göstergesi olarak tarımın (iç) ticaret hadlerinin kullanılıp kullanılmayacağını sorgulamaktadır.

Kepenek (1987) de özellikle 1980'den sonra tarım kesiminin görelî gelir yitiminin arttığını, bunun gerçek anlamda tarımsal üretimin azalmasından değil fiyatlama olgusundan kaynaklandığını, destekleme ödemelerinin gecikmesinden dolayı genel fiyat artışıyla alım gücünün azalıp faiz yitimine uğradığını söylemektedir. Kepenek, çalışmasında, iç ticaret oranlarının, kesimler arası gelir dağılımının tarım kesimi zararına nasıl bozulduğunu kanıtladığını göstermektedir.

Erdost (1988) tarımsal ürünlerin devlet tarafından belirlenen tekel fiyatlarının, politik iktidarın niteliğine göre, bir ucu egemen sınıf öteki ucu köylülük olan iki ayrı merkezin etkisinde sallanacağını, bu konuda 'genel oy'u köylülüğün etkin iktisadi aracı olarak görse de köylülüğün, iktisadi çıkarlarını sınıfsal olarak savunmasının aracı, kuşku yok ki, kooperatifleşmedir, der. Erdost ayrıca Boratav (1981)

çalışmasını eleştirir bu çalışmasında, bölüşüm ilişkilerinin yeni eşitliklerini vermektedir.

Kip (1988), öncekilerin tersine, tarımsal işletmelerin piyasa koşullarında desteklenmesinden yana görüş bildirir. Devletin karışmadığı durumda tarımsal üreticilerin verili piyasa koşullarında gerek girdi satın alırlarken, gerekse ürünlerini sunarlarken iki yönlü sömürüye açık durumda kalacaklarına, 1963-1985 yılları için hesaplanan net değişim ticaret hadlerinin özellikle 1979'dan sonra önemli ölçüde tarım aleyhine geliştiğine, bundan tüccar ve aracı kesiminin daha çok yararlandığına dikkat çekmektedir.

Bayraç (1988) taban fiyatların geleneksel dışsatım ürünleri üzerindeki etkisini araştırdığı tez çalışmasında fındığı da ele almış, Şenol (1984)'un fındık fiyatı ile verimi arasında kurmuş olduğu ilişkinin tersine, yapmış olduğu bağlanım ve ilişki çözümlenmeleri sonucunda gerek saymaca taban fiyatların gerekse gerçek taban fiyatların bir yıl sonraki üretim ve dışsatım tutarları üzerinde etkili olmadığı sonucuna varmıştır.

Akev (1991), buğday, fındık, pamuk ve soya tarımsal ürün fiyatlarının üretim tutarları ile ilişkisini araştırdığı çalışmasında yöntem olarak gecikmeli bağlanım çözümlenmesinin logaritmik modelini kullanmıştır. Konumuz olan fındık taban fiyatlarının üretim üzerindeki etkisini ancak üç yıllık gecikmeli bir modelde istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar verdiğini göstermiştir.

Hacıbrahimoğlu (1992), destekleme fiyatlarının artırılmasının fındık üreticilerinin gerçek gelirlerini artırmadığını saptayarak bunun en önemli nedeninin üretimin verim yükseltmeden öte üretim alanlarının genişletilmesi olduğunu belirtmiştir.

Genç (1993), Ordu ili Ünye ilçesinin köylerinde yürütülen ve fındık üreticilerinin sosyo-ekonomik yapısını ortaya koymaya çalıştığı doktora tezinde, ilçede 50 dekardan daha az arazisi bulunan işletmelerin oranını %90,38, ortalama işletme büyüklüğünü 25,01 dekar, ortalama parsel sayısını 4,2, ailelerde ortalama işgücü varlığını 3,96 E.İ.B. (erişkin işgücü birimi), işletmelerin %54,07'sinde yabancı işgücü kullanıldığını ve %62,96'sının örgütlü kredi kuruluşlarından kredi kullandıklarını, tüccar-tefeci kredi sisteminin bölgede oldukça etkin durumda olduğunu bulgulamıştır.

Kurtyılmaz (1993), Türkiye'nin tarımda üretim artışı sağlamasına ve tarımsal üretim bakımından kendine yeterli olmasına karşın, tarımsal yapısı gelişmiş ülkelere göre karşıt bir görünüm sergilediği ve ülkenin tarımsal gizilgücünün us ve bilim gerekleri doğrultusunda kullanılmadığı sonucuna varmaktadır. Bununla birlikte tarımsal destekleme politikaları içinde taban fiyat politikası ve destekleme alımlarının üretici açısından ötekilere oranla daha etkili bir yeri olduğunu, destekleme politikalarının başarısı için "Tarım Ürünleri Destekleme Kurulu" oluşturulmasını ve Tarım Satış Kooperatiflerinin özelleştirilmesini önermiştir.

Er (Özel) (1994) doktora tezinde, tarımda kapitalist gelişme süreci ile devletin finansman politikaları arasındaki ilişkileri irdelemektedir. Tarımda küçük meta üreticiliğinin sürüp gitmesinde ve 1960'larda yaygın olan tefeci tüccar egemenliğinin kırılmasında hükümetlerin oluşturdukları finansman politikalarının etkisine vurgu yaparak görece olarak gerileyen tarımsal fiyatlar karşısında hükümet politikalarının tarımdaki küçük meta üreticileri üzerine olan etkisini türdeşleştirici değil, sömürülmenin yoğunlaştırılmasıyla farklılaştırıcı bulunduğunu 1980'lerdeki yoksullaşma süreciyle de bu farklılaşma ve dönüşümlerin daha belirgin duruma geldiğini vurgulamaktadır.

Yıldırım (1994), çalışmasında, uygulanan tarım destekleme politikalarının devleti zarara soktuğunu köylünün refahını artırmaya yönelik olmasına karşın, köylünün varsillaşmayıp tersine yoksullaştığını söyler. Tarım işletmelerinin küçülerek artmasının tarımda dengesiz bir toprak dağılımı olduğunu ve bunun da Türkiye tarımını küçük işletmelerin belirlediğini gösterdiğini söylemiştir.

DPT Özel İhtisas Komisyon Raporu (1995)'nda çeşitli çizelgelerle 16 Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri (TSKB) incelenerek durum saptamasında ve önerilerde bulunulmuştur. Raporda tarımsal işletmelerin küçülmesi, parçalanması ve verimli çalışamayacak boyutlara gelmesi en önemli sorun olarak anılmıştır.

Türkiye Ziraat Odaları Birlikleri'nin (TZOB, 1991, 1995, 1996, 1997) fındık raporlarında fındığın ülke ekonomisindeki yeri, dünya fındık üretimi, fındığın iç ve dış ticareti, tüketim tutarı, fındık fiyatları, fındık ürün elde edilmiş değeri ve fiyatını etkileyen etkenler, üretim elde edilmiş değeri ve alım fiyatı ile sonuç ve önerilere yer verilmektedir.

TZOB- Ordu Ziraat Odası (1997) yılı raporunda fındık ürünü elde ediliş değerine etki eden öğelerle gerekçeli açıklaması yapılmaktadır.

İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD, 1994) Ülke Raporu-Türkiye çalışmasında 1979-1993 döneminde Türkiye'nin tarım politikalarındaki gelişmeler incelenmiş, uygulanan tarım politikaları sonucu üreticilere ve tüketicilere yapılan yıllık parasal aktarmaların ölçümleri olan Üretici Destek Eşdeğeri (ÜDE) ve Tüketici Destek Eşdeğeri (TDE) kavramlarının tanım ve hesaplamalarına yer verilmiştir.

Boratav (1995) çalışmasında tarımda sınıf çözümlerinin ipuçlarını yakalamaya çalışmaktadır. Tarım ticaret hadlerinin önemli bir veri olarak kullanıldığı çalışmada tarımda görece fiyatların uzunclü bir biçimde köylü aleyhine dönüşmesinin ardında yatan etkenlerin başında devlet politikalarının geldiği, gerileyen destekleme alımları ve destekleme fiyatlarının devletin tarıma dönük politikası olduğu ve köylünün karşılaştığı fiyat şaşkınlığının ana belirleyicileri arasında yer aldığı altı çizilmektedir.

Özçibık (1996), tarımsal destekte bulunan kuruluşlarla finans kaynaklarının başlıcası olarak, destekleme alımlarında Merkez Bankası ve Ziraat Bankası, girdilere verilen desteklemelerde Kaynak Kullanımı Destek Fonu ve Ziraat Bankası, kimi özendirimlerde Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'nu göstermektedir.

Soyak (1996), 1979-1993 döneminde tarımsal destekleme yoluyla aktarılan rantları şekerpancarı, pamuk, buğday, mısır, arpa ve ayçiçeği ürünleri üzerinde incelemiştir. Bu rantların GSMH içindeki paylarının 1970'li yılların sonuna doğru önemli artışlar gösterdiği sonra birden düştüğü 1986-1993 döneminde yeniden yükseldiği bulgulanmıştır. Soyak (1996)'a göre tarımsal yapıdaki bozukluklar ve destekleme yönteminin etkin işlememesi, tarımsal kesime aktarılan rantların aracı kurumlarda, büyük toprak sahipleri ve işletmelerde toplanmasına neden olmakta ve bu durum destekleme politikalarının toplumsal etkinsizlik ve savurganlığa yol açtığı tezini desteklemektedir.

Yavuz ve Birinci (1996) çalışmasında, fındık piyasasının ekonometrik ve matematiksel modelleri oluşturularak pek çok politik çözümlerinde bulunulmuştur. Örneğin dikim alanlarının azaltılmasının fındık üretim, tüketim ve

dışsatımını azalttığı, fındık piyasa fiyatındaki düşmenin iç tüketimi önemli ölçüde artırdığı, kişisel gelirdeki artışın iç tüketimi az da olsa artırdığı, fındık dışsatım fonunun, dışsatımı olumsuz, iç tüketimi olumlu yönde etkilediği, dış istemin artırılmasının dışsatımı olumlu, iç tüketimi ise olumsuz yönde etkilediği irdelemeleri yapılmaktadır.

Ceyhan vd. (1996), dünya ve Türkiye fındık piyasasına ilişkin veriler kullanılarak, Türkiye fındık sunum ve istemi ile dışsatımının ekonometrik çözümü yapılmıştır. Buna göre fındık istemi ve dışsatımını etkileyen en önemli etkenin, fındık dışsatımımızın büyük kısmını alan Almanya'nın gayri safi yurtiçi hasılası; fındık sunumunu en çok etkileyen etkenin ise, Türkiye fındık dikim alanları olduğu belirlenmiştir. Fındık üretimine koştur olarak fındık dışsatımının artırılmamasının önemli bir sorun olduğu vurgulanarak, Türkiye fındık sunum esnekliğinin (0,03) düşük olmasının çiftçinin eline geçen fiyatları etkilediği sonucuna varılmıştır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (1997) çalışmasında destekleme politikaları da içinde on konu üzerinde durmuştur.

Kılıç (1997), araştırmasında fındık üretimine yer veren 85 örnek işletmeden anket yapılarak elde edilen verileri kullanarak en iyi işletme düzenlemesini saptamıştır. Bunun için fındığın içinde yer aldığı yer almadığı üretim desenlerine doğrusal programlama yöntemi uygulanmış, fındığın üretim deseni içinde yer aldığı durumdaki planlamanın yer almadığı durumdaki planlamadan kesintisiz kazanç bakımından işletmeler ortalaması olarak %13,04 fark yarattığı bulunmuştur

Öztürk (1999), 1981-1997 yılları arasındaki on yedi yıllık dönemde Türkiye'de uygulanan destekleme alımları ve taban fiyat politikalarını değerlendirdiği çalışmasında destekleme kapsamındaki ürünlere verilen cari taban fiyatlarını 1981=100 temel yıllık toptan eşya fiyat endeksi rakamlarına bölerek gerçek taban fiyatları elde etmiş, *verilen gerçek fiyata üreticinin ekim alanı ile oynayarak tepki göstereceği* öngörüsüyle *değişkenlik katsayılarını* çalışmasına temel alıp yorumlamıştır. Değişkenlik katsayısının buğdaydan haşhaşa %15,81 ile %51,35 arasında değişen oranlarda çıkmasını devletin kendisinin taban fiyat politikalarında istikrarsızlık ve belirsizlik kaynağı olduğunu vurgulamıştır.

Bozoğlu (1999), hazır verilerle Giresun ve Ordu illerinden 87 fındık işletmesi, fındık konusunda iç piyasada işlem yapan 77 firma ile 40 dışsatımcı firmadan anket ile elde edilen veriler üzerinde çalışmış, çift-logaritmik modeller kullanılarak ekonometrik çözümlenmeler yapmıştır. Fındık üretiminin yüzde 73 çoklu belirleme katsayısı ile fındık dikim alanı, çiftçi eline geçen fiyatlar ve iklim etkeni bağımsız değişkenleriyle açıklanabileceği gösterilmiştir.

Kurna (2000), Fiskobirlik ve bağlı kooperatiflerini incelediği yüksek lisans tezinde, Fiskobirlik'in ölkemiz kooperatifçiliğindeki yeri ve yapısal özellikleri, ortaklarıyla olan ilişkileri, görevlerinde aksayan yönleri, karşılaştıkları sorunları saptayıp daha iyi iş görmesi için öneriler getirmiştir.

Dayanç (2001)'in çalışmasında, tarımsal destekleme politikalarının kuramsal çerçevesi ve uygulaması ortaya konulmuş, kimi çıkarımlar ve önerilerde bulunulmuştur. Tarım Ürün Borsalarının Tesisi, Türkiye Tarım Konseyi'nin oluşturulması, Tarımsal Envanter Uygulamasının gerçekleştirilmesi, çiftçi kuruluşları ve kooperatiflerde eğitim ve denetime ağırlık verilmesi, tüm bunların yapılması için tarım kesimine yönelik kararlarda politik değil ekonomik ve sosyal düşünceye öncelik verilmesi önerilerinden başlıcasıdır.

Eraktan (2001) destekleme konusu ürünlerde dünya fiyatlarının üzerinde taban fiyat da belirlense tarım kesiminde çalışanların refah düzeylerinin artmadığının altını çizerek, bunun nedenini, desteklerin amaç kitleye ulaşmaması dahası amaç kitle ve hedefin ne olduğunun belirlenmemesi gibi bir sorunun varlığına bağlamaktadır.

İskender (2001), *fındık üretim tarzının toplumsal hayat üzerindeki etkilerini* araştırdığı yüksek lisans tezi çalışmasında Sakarya'nın Karasu ilçesinin kent ve köylerinde fındıkçılıkla uğraşan aileler ile lise öğrenimi gören öğrencilerden rastgele oluşturduğu iki ayrı örneklem ile bölgeden elde ettiği istatistik sonuçlarını değerlendirip yorumlamış, fındık üretim biçiminin toplumsal yaşam, fiziksel çevre, aile, kültür, ekonomi gibi toplumsal kurumlar üzerinde etkili olduğu ana denencesi sınamış, etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Alay (2002), T.C. Ziraat Bankası'nın tarım alet ve makinalarına ilişkin destekleme politikalarını incelediği araştırmasında, Türkiye'de tarımın örgütlenmiş kredilerin

çok önemli bir bölümünü sağlayan T.C. Ziraat Bankası'nın kullandığı tarımsal kredilerin bölgelere göre dağılımının dengesiz, tarım üreticisi başına düşen kredi tutarının yetersiz, büyük bölümünün kısa süreli, önemli bölümünün tüketim harcamalarında kullanıldığı sonuçlarına ulaşmıştır. Çalışmada, Ziraat Bankası ve öteki kredi kaynaklarının geliştirilmesi, çiftçiye verilecek kredilerin işletme gereksinmesini karşılayacak düzeye ulaştırılması, borç erteleme ya da borcun bağışlanması yerine sigorta koşulunun getirilmesi, kredilemede bölgesel farklılıkların giderilmesi gibi bir dizi öneriler getirilmiştir.

Akça (2003), Türkiye'de uygulanan ve etkin olmadığı söylenen tarım destekleme alımlarının yerine fark ödeme sisteminin seçenek bir destekleme politikası olabilirliğini, fındığın da içinde olduğu 6 tarımsal ürün üzerinden, kökleşik refah çözümlerinde Kısmi Denge Modeli kullanarak karşılaştırmıştır. Çalışmada bütçe yükü, belirgin toplumsal refah açısından fark ödeme sisteminin daha üstün olduğu gösterilmiş, buna karşın Türkiye'nin gerek AB Ortak Tarım Politikası'na uyum gerekliliği gerekse DTÖ ve IMF ile atmış olduğu imzalar gereği düzeltim (reform) niteliğindeki bir kararla 2002 yılından başlayarak ülke genelinde doğrudan gelir desteği yöntemini uygulamaya koyduğunun altı çizilmiştir.

İsayev (2003) çalışmasında, devletin tarım kesimine el atmasının aracı olan destekleme alımlarının kapsamı değişse de politik kaygılarla geniş çapta uygulandığının altı çizilmiştir. Çalışmada ÜDE rakamları OECD ülkeleriyle karşılaştırılmış, destekleme politikalarından çok kredi finansman biçiminde sorunlar yaşandığı, tarım kesimine aktarılan kaynakların %75'den çoğunun yüksek fiyatlar yoluyla tüketicilerden sağlandığı, doğrudan gelir desteği uygulamasında ekili alana göre ödeme yapılması ilkesinin gelir dağılımını iyileştirme amacına ters düştüğü gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Kendir (2003)'e göre 1980'lere dek içe yönelik sermaye birikim süreci içinde tarım kesimi her zaman devlet koruması ve desteği altında olmuş, bir türlü kapitalistleşme sürecine eklemlenememiş, ancak 1980 sonrası izlenen politikalarla dünyadaki gelişmelere koşut olarak yapısal uyum çerçevesinde tarım yönetimi yeniden biçimlendirilmiştir. Kendir (2003)'e göre, böylelikle, tarımda serbest piyasa koşulları oluşturulmak istenmekte, ilgili kamu kurumlarının çeşitli yöntemlerle işlevsizleştirilip özelleştirilmekte, kısaca tarım kesiminde devletin küçültülmesi,

dışalımın özendirilmesi gibi düzenlemelerle tarım kesimi bütünüyle dönüştürülmeye uğraşmaktadır.

Yalçın (2003), fındık ve badem fiyatlarını etkileyen etkenler ile bunlar arasında ilişki olup olmadığını ekonometrik modellerle incelemiştir. Yaptığı bu çalışmada fındık istemi fiyat esnekliğinin düşük olduğu, Avrupa'da oluşan fındık fiyatlarının Türkiye'de ortalama fındık dışsatım fiyatı ile borsa fiyatlarının nedeni olarak ortaya çıktığı, Türk fındık dışsatım fiyatlarının ise ABD badem dışsatım fiyatlarının nedeni olduğu ortaya konulmuştur.

Konukcu (2004)'ya göre Türkiye'de tarımsal destekler dünya fiyatlarının üstündeki düzeylerden yapıldığı için tüketiciler üzerinde büyük bir mali yük yaratmış, aynı zamanda öteden beri düşük verimli üretim gerçekleştiren çiftçileri de dünya piyasalarından kopararak yarışabilme güçlerini de her geçen gün yitirmelerine neden olmuştur.

Yavuz vd. (2004), fındık kesimine ilişkin ayrıntılı bilgilerin verilir üretici, sanayici ve kuruluşlarla yapılan anket verilerinden kesimin varolan durumu üzerine bilgi ve görüşler alındığı ortak çalışmada, kesimle ilgili makro düzeyde yayınlanmış zaman dizisi verileri kullanılarak kesimdeki değişim tanımlanmaya çalışılmış, kesimin ekonometrik modeli kestirilerek ilişkiler belirlenmiş ve bu belirlenen ilişkiler kullanılarak fındık üretiminin taban arazilere yayılmasının önlenmesine ve dolayısıyla sunu aşırılığının giderilmesine katkıda bulunacak bir politika önerisi sunulmuştur.

Mumcu (2005)'nin çalışmasında, fındığın ekonomideki yeri ve öneminin işlenip kapitalist dünyadaki gelişmelerle birlikte Türkiye'de tarımın tasfiyesine başladığı bundan fındığın da payına düşeni aldığı, fındık üretiminin sınırlandırılması, dikim alanlarının daraltılması, fındığa seçenek ürünler sunulması konularında yasalar çıkarılmasının rastlantı olamayacağı irdelenmiş Türkiye'nin en temel tarım ürünlerini bile dışalım ile karşılamaya başladığı bir süreçte fındıkta neler yaşanıyor sorularına yanıt aranmıştır.

Eraktan ve Ören (2005) Türkiye'de tarımsal yapıya ilişkin sorunlar konusunda tarım işletmelerinin küçük ölçekli, çok parçalı ve dağınık yapısına, düşük verimliliğe, tarım nüfusunun çokluğuna, üretim ve pazarlama altyapılarındaki

yetersizlikler ile örgütsüzlüğe değinip sayılan sorunların yalnızca tarımsal politika kapsamında uygulamalarla çözümlenemeyeceğine sorunun genel ekonomi düzeyinde ele alınması gerektiğine vurgu yapmışlardır.

Benzer kaygıları dile getiren Ağaoğlu vd. (2005) tarımda planlamanın önemine ve üretim modellendirilmesinde örgütlülüğün öne alınıp üreticilerin birlik ve kooperatiflerde örgütlenmesinin sağlanmasına ve tarımda ulusal ve çiftçiden yana politikaların geliştirilmesine değinmişlerdir.

Abay vd. (2005), 2001 yılından bu yana tarımsal destekleme alımları ile girdi desteklerinin yerini alan doğrudan gelir desteği (DGD) politikasının toprağı esas alan ödeme biçimiyle tarımsal üretimi etkileme gücünün olmadığını, daha çok toplumsal yardım niteliğinde ve Türkiye’de Çiftçi Kayıt Sistemi’ne hizmet eden DGD’nin DTÖ kurallarına uygun olarak mavi kutuda yer alan garanti fiyatı ve fark ödemesine dönüştürülmesini seçenek destekleme politikası olarak önermektedirler.

Oral (2006) çalışmasında, emperyalizmin ve onlarla işbirliği içindeki yerli egemen sınıfların kırsal kesimdeki emekçilerden saklamak istedikleri doğruları ve milyonlarca kır emekçisinin nasıl daha yoksul duruma getirildiğini gün ışığına çıkarılmayı amaçlamıştır. Çalışmada uluslararası mali sermayenin denetimindeki IMF ve Dünya Bankası’nca hazırlanan Tarım Reformu Uygulama Projesi gibi izlencelerle Türkiye tarımında fiyat, kredi ve girdi desteklerinin ortadan kaldırılarak doğrudan gelir desteği sistemine geçilmesinin, kimi ürünlerde kota uygulamasına geçilmesinin, kimilerinde ise üretim alanlarının daraltılmasının (fındıkta olduğu gibi), tarımdaki tüm dağıtım, pazarlama ve AR-GE etkinliklerinin yerli ve yabancı tekellere devredilmesinin amaçlandığı ortaya konulmaktadır.

Tektaş (2006), Sosyal Hesaplar Matrisi (SHM) dediğı değişik bir hesaplama ile tarımsal desteklerin gelir etkilerini araştırmış, çalıştırma ve katma değer açısından büyük öneme sahip olan tarım kesimine devletçe aktarılan kaynakların hanehalkı gelirleri ve gelir dağılımı açısından etkilerini belirlemeye çalışmıştır.

Selanik (2007), 2003 yılı verilerini kullanarak Türk tarımının on beş Avrupa Birliği ülkesi içindeki yerini belirlemek için kümeleme çözümlemesi yapmıştır. Bu çözümleme sonucunda Türk tarımının yerinin Yunanistan, Danimarka, Portekiz,

Lüksemburg ve Finlandiya ile aynı küme de olduğunu, onlarla benzer özellikler taşıdığını belirlemiştir.

Başarır (2008), Türkiye’de tarım kesimine uygulanan doğrudan gelir desteği (DGD) politikasının Samsun ili örneğinde tarım işletmelerine etkilerinin araştırıldığı çalışmada verilerini basit rasgele örnekleme yöntemiyle belirlenen 96 tarım işletmesinden anket yoluyla elde etmiş, çözümlerinde tek yönlü varyans çözümlemesi (ANOVA), t-testi ve ki-kare çözümlemesi ve Logit modelini uygulamıştır. Çalışmasında üreticilere sağlanan DGD ödemesinde gerçek bir azalış yaşandığı, DGD ödemelerinin ekim alanı, hayvan varlığı, girdi kullanımı, verim düzeyi ve üretim tutarı üzerinde DGD öncesi döneme göre istatistiksel olarak önemli bir farklılık yaratmadığı, DGD’nin 2006 yılı tarımsal gelirinin yaklaşık %10’unu oluşturduğu saptanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KAVRAMLAR VE BETİMSSEL İSTATİSTİKLER

3.1. Tarımın Genel Durumu

Tarım kesiminin yaratılan katma değer ve çalıştırma açısından ekonomideki genel durumuna bakıldığında tarımsal destekleme politikalarının toplumsal açıdan önemi ortaya çıkmaktadır.

Tarım katma değerinin 1968-2008 yılları arasında GSYH içindeki paylarının ortalaması %20,9 iken tarımda çalışanların toplam çalışanlar içindeki paylarının ortalaması ise %45,9'dur. Yine aynı dönemde tarım kesiminde çalıştırılanların kişi başına katma değerleri, tarım dışında çalıştırılanların kişi başına katma değerlerinin ortalama %29,6'sını oluşturmaktadır. Çizelge 3.1. incelendiğinde tarım dışı kesimlerde çalışan %54,1'lik kesimin üretilen pastanın %79,1'ini aldığı görülmektedir.

Çizelge 3.1. Tarımın çalışanlar ve GSYH içindeki payları (Cari fiyatlarla, 1968-2008)

Yıl	GSYH (Milyar TL)	Tarım (Milyar TL)	Çalışan nüfus (15+ yaş) (Bin kişi)	Tarımda çalışanlar (15+ yaş) (Bin kişi)	Tarım katma değeri/ GSYH	Tarımda çalışan/ Toplam çalışan	Çalışan kişi başına tarım katma değ./ Tarım dışı katma değeri
	(1)	(2)	(3)	(4)	%	%	%
1968	164	65	13396	8347	39,8	62,3	40,0
1969	183	71	13537	8266	39,0	61,1	40,7
1970-74 Ort.	334	113	14370	8363	34,1	58,2	37,2
1975-79 Ort.	1422	417	15765	8369	30,3	53,1	38,4
1980-84 Ort.	11905	2620	16858	8322	22,7	49,4	30,2
1985-89 Ort.	103489	17687	17931	8311	17,9	46,4	25,2
1990-94 Ort.	1592568	236219	19158	8659	15,1	45,2	21,6
1995-99 Ort.	36202133	5434743	21362	9014	15,1	42,2	24,4
2000-04 Ort.	274168871	34449576	21479	7576	12,6	35,3	26,7
2005	487202362	60713747	22046	6493	12,5	29,5	34,1
2006	576322231	62662754	22330	6088	10,9	27,3	32,5
2007	843178421	64278297	21189	5601	7,6	26,4	23,0
2008	950144254	72019160	20736	5110	7,6	24,6	25,1
1968-2008 Ortalaması	107737835	11228804	18240	8121	20,9	45,9	29,6

Kaynak ve açıklamalar: EK 1 Sütun (30-36)

GSYH ile Tarım GSYH rakamları cari fiyatlarla olduğundan son üç sütündeki %'lerin yıl ortalamaları alınırken ilgili formüller işletilmeyip yüzdeler doğrudan toplanıp yıl sayısına bölünmüştür.

Ücretsiz aile işçisi adı altında çalışanların büyük bölümü tarım kesiminde çalışmakta ve kadınlardan oluşmaktadır. Bundan dolayı 1988 yılında çalışan kadınların %76,8'i tarım kesiminde çalışmakta bu oran ancak 20 yıl sonra 2008 yılında %41,2'ye düşmektedir. Çalışan nüfusun yapısı Çizelge 3.2'de verilmiştir.

Tarımda çalışanlar içinde ücretsiz aile işçisi olanların payı yıldan yıla düşse de yine çok yüksektir. Örneğin 1988 yılında bu oran %60 iken, 1998'de %56,7, 2008'de %42,1'dir. Son 20 yılda çalışan kadınların yarıya yakını (%48,7-43,7) tarımda çalışmaktadır. Tümüne yakını ücretsiz aile işçisi olan tarımdaki kadın nüfus çalışan kadın sayısından düşülmüş olsa Çizelge 3.2'deki kadın nüfus payları yarıya düşebilecektir.

Çizelge 3.2. Çalışan nüfusun yapısı (Türkiye 15+ yaş, bin kişi)

	1988 Ekim		1998 Ekim		2008 Aralık (*)	
	(Bin kişi)	% Pay	(Bin kişi)	% Pay	(Bin kişi)	% Pay
1.TARIM	8249	46,5	9389	42,0	5110	24,6
-Ücretli/Günelikli/Aylıklı	529	3,0	591	2,6	401	1,9
-İşveren/Kendi hesabına	2775	15,6	3475	15,6	2557	12,3
-Ücretsiz aile işçisi	4945	27,9	5323	23,8	2152	10,4
2.TARIM DIŞI	9505	53,5	12946	58,0	15625	75,4
-Ücretli/Günelikli/Aylıklı	6641	37,4	9395	42,1	11898	57,4
-İşveren/Kendi hesabına	2447	13,8	3035	13,6	3309	16,0
-Ücretsiz aile işçisi	417	2,3	516	2,3	418	2,0
3.TOPLAM (1+2)	17754	100,0	22335	100,0	20735	100,0
-Kadın	5234	29,5	6376	28,5	5421	26,1
-Tarımda kadın	4019	22,6	4357	19,5	2234	10,8
-Erkek	12520	70,5	15958	71,4	15315	73,9

Kaynak: TÜİK (www.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 03.05.2009) Hanehalkı İşgücü Anketleri (*) Kestirimlerde 2007 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) toplam nüfusları kullanılmıştır.

Tarım ürünleri dışsatımının dışalığa oranları ilk kez 2000 ve 2003 yıllarında belirgin biçimde dışsatımın aleyhine gelişmiş bu durum 2007 ve 2008 yıllarında da sürmüştür (Bkz. EK 1 sütun 27). Böylelikle Türkiye gibi bir tarım ülkesinin dışsatım ve dışalığının eşitleme eğilimine girdiği, 2000 ve 2003 yıllarında tarım net dışalıcısı durumuna gelindiği, bunun övünülür bir yanının olmadığı ve tarım için bir şey yapılacaksa ilk iş olarak tarıma yönelik desteklerin ulusal gelire oranı iki katına çıkarılmalıdır değerlendirilmeleri yapılmaktadır (Oyan, 2007).

3.1.1. Fındık üreticisi illerin genel durumu

Çizelge 3.3. incelendiğinde, fındık üreticisi 12 ilin 2007 yılı nüfus toplamı 7810477, 2008 yılı nüfus toplamı ise 7914574 kişidir. Bu nüfusların Türkiye toplam nüfusuna oranı her iki yılda da %11,07'dir. Türkiye'de her 9 kişiden biri fındık üreticisi ilde yaşamaktadır. Bir ölçü olması bakımından 15+ yaştaki nüfusun toplam nüfusa oranlarına baktığımızda fındık üreticisi 12 ilin ortalaması 2007'de %76,15 2008'de %76,54 iken bu yüzdeler Türkiye ortalamasının 2,56 ve 2,81 sayı üzerindedir. 2008 ADNKS sonuçlarına göre Türkiye'de ortalama yaş 28,5 iken Bartın ve Düzce ile birlikte 14 ilin ortalama yaşları ortalaması 32,11'dir. Bu sonuçlar anılan 15+ yaştaki nüfus oranları ile birlikte düşünüldüğünde fındık üreticisi illerde nüfus gittikçe yaşlanmaktadır. Bunun bir anlamı da genç nüfusun başka yerlere göç ettiği gerçeğidir.

Çizelge 3.3. Fındık üreticisi 12 ilin 2007-2008 ADNKS toplam ve 15+ yaş nüfusları ve yüzdesi

	2007 ADNKS toplam nüfus	15+ yaş nüfus	15+ yaş/Toplam nüfus	2008 ADNKS toplam nüfus	15+ yaş nüfus	15+ yaş/Toplam nüfus
Artvin	168092	132259	78,68	166584	131946	79,21
Bolu (*)	593745	457833	77,11	597493	461798	77,29
Giresun	417505	322363	77,21	421766	329393	78,10
Kastamonu	360366	287544	79,79	360424	288833	80,14
Kocaeli	1437926	1075977	74,83	1490358	1117025	74,95
Ordu	715408	536451	74,99	719278	544382	75,68
Rize	316252	240639	76,09	319410	245208	76,77
Sakarya	835222	628041	75,19	851292	642087	75,43
Samsun	1228959	917893	74,69	1233677	927348	75,17
Sinop	198412	155866	78,56	200791	159054	79,21
Trabzon	740569	566174	76,45	748982	577103	77,05
Zonguldak (*)	798021	626625	78,52	804519	633423	78,73
Toplam	7810477	5947665	76,15	7914574	6057600	76,54
Toplam nüfus/Türkiye nüfus % 11,07			73,59	Toplam nüfus/Türkiye nüfus % 11,07		73,73

(*) Bolu'ya Düzce, Zonguldak'a Bartın nüfusları eklenmiştir.

Kaynak: TÜİK (www.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 06.05.2009) sitesindeki ADNKS sonuçları

Çizelge 3.4'de fındık üreten 12 ilin (Bartın ve Düzce ayrıldıkları illere eklenmiştir) köy nüfusları ile tarımda çalışan 12+ yaş nüfusları görülmektedir. Çizelge incelendiğinde, 12 ilin 1965'ten 2008'e köy nüfus oranları Türkiye oranlarının 11 ile 18,8 sayı üzerindedir. Bu durum, 1990'dan başlayarak aradaki fark kapanmaya 2000'den sonra köy nüfusu önemini yitirmeye başlasa da, fındık üreticisi illerde

köy nüfusu oranının Türkiye ortalamasının çok üstünde olduğunu göstermektedir. Tarımda çalışan 12+ yaştakilerin köy nüfusuna oranına bakıldığında fındık üreten 12 ilin ortalamaları 1965'ten 2000'e Türkiye oranlarının 4,5 ile 22,8 sayı üzerindedir ve Türkiye'nin tersine yükselme eğilimi göstermektedir. Bu durum, fındık üreten 12 ilde köyde kalıp da tarımla uğraşanların oranının Türkiye'nin tersine yıldan yıla artmakta olduğunu göstermektedir.

Çizelge 3.4. Fındık üreticisi 12 ilin köy ve çalışan nüfusları, Türkiye ile karşılaştırılması (1965-2000 Genel Nüfus Sayımı ve 2008 ADNKS sonuçları)

Yıl	Fındık üreten 12 ilin					Türkiye		
	Toplam nüfusları	Köy nüfusları	Tarımda çalışanları (12+yaş) (*)	Köy nüfusu (%)	Tarımda çalışanların köy nüfusuna oranı (Yüzde)	Köy nüfusu (%)	Tarımda çalışan (15+ yaş)/Köy nüfusuna oranı (%)	Tarımda çalışan (12+ yaş)/Köy nüfusuna oranı (%) (**)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1965	5296203	4143712	2189060	78,2	52,8	65,6	40,6	45,7
1970	5786408	4316990	2020426	74,6	46,8	61,6	37,6	42,3
1975	6261663	4487753	2145496	71,7	47,8	58,2	35,8	40,3
1980	6822128	4754427	2125567	69,7	44,7	56,1	33,3	37,5
1985	7394417	4868456	2236380	65,8	45,9	47,0	34,7	39,0
1990	7763467	4449068	2354062	57,3	52,9	41,0	37,5	42,3
2000	8110730	3968497	2124580	48,9	53,5	35,1	32,6	36,8
2008	7914574	2851223	1567172	36,0	55,0	25,0	28,6	32,2

Kaynak ve açıklamalar: Sütun (1-4) EK 1 Sütun (50-54); Sütun (6-7) TÜİK (2008a, 2009a)

(*) 1965 Genel Nüfus Sayımında 15+ yaştaki tarımda çalışan sayısı verilmiş olup bu ve 2008 yılı rakamları kestirimdir. Bkz. EK 1, (53*) numaralı not.

(**) 1965 yılı 12+ yaş/15+ yaş oranı olan 1,125834 ile genişletilmiş, doğurganlığın sonraki yıllarda düştüğü varsayımıyla bu oranın sonraki yıllarda artmayacağı düşünülebilir.

Fındık üreten 12 ile ilişkin kapsamlı bilgiler sunan Çizelge 3.5. incelendiğinde 15-64 yaş arasında çalıştığı düşünülebiyecek her kişi kendi dışında 1965'te 0,93 kişiye daha bakarken bu sayı 2000 yılında 0,55 kişiye düşmüş, ortalama hanehalkı büyüklüğü 1970'te 6,03 kişi iken 2000'de 4,54 kişiye düşmüştür. Çekirdek aile sayısı artarken yaş bağımlılık oranı küçülmüş, 12+ yaştaki nüfusun toplam nüfusa oranı 1970'te %64,63 iken 2000'de %78,34'e çıkmıştır. Nüfus giderek genç nüfus olmaktan çıkmaktadır. 1965 yılında 12+ yaş nüfustaki her 3 kişiden 2'si tarımda çalışırken 2000 yılında bu sayı 1 kişiye düşmüştür. 1965'te toplam nüfus içinde her 3 kişiden 1'i tarımda çalışırken bu oran 2000'de her 4,2 kişiden 1 kişiye düşmüştür.

Çizelge 3.5. Fındık üretiminde I. ve II. Standart Bölgeye giren 12 ile (*) ilişkin nüfus, hanehalkı sayısı, çalışanlar, yaş bağımlılık oranı, ücretsiz aile işçileri sayı ve oran bilgileri (1965-2000 Genel Nüfus Sayımı sonuçları)

	Birim	1965 (1)	1970	1975	1980	1985	1990	2000
Toplam nüfus	Kişi	5296203	5786408	6261663	6822128	7394417	7763467	8110730
Toplam hanehalkı sayısı	Sayı	...	959238	1016239	1223105	1357951	1504130	1785630
12+ yaş toplam nüfus	Kişi	2983904	3739621	4152415	4655879	5174615	5685011	6354047
Toplam çalışan sayısı (12+ yaş)	Kişi	2397608	2651736	2814601	3040436	3235853	3581425	3514167
Tarımda çalışanlar (12+ yaş)	Kişi	1935192	2020426	2145496	2125567	2236380	2354062	2124580
Tarımda çalışan kadın sa.(12+ yaş)	Kişi	1043006	1113990	1095137	1234230	1306469	1421138	1261777
Ücretsiz aile işçisi toplam (12+ yaş)	Kişi	...	1433992	1506630	1600819	1737231	1767438	1511847
Ücretsiz aile işçisi kadın (12+ yaş)	Kişi	...	1035509	1014350	1154461	1239251	1305186	1157285
Toplam yaş bağımlılık oranı	%	93,05	92,45	88,81	82,33	74,69	65,13	55,05
Ortalama hanehalkı büyüklüğü (2)	Kişi	5,29	6,03	6,16	5,58	5,45	5,16	4,54
12+ yaş/Toplam nüfus	%	56,34	64,63	66,31	68,25	69,98	73,23	78,34
Tarımda çalışan/12+ yaş nüfus	%	64,85	54,03	51,67	45,65	43,22	41,41	33,44
Tarımda çalışan/Toplam nüfus	%	36,54	34,92	34,26	31,16	30,24	30,32	26,19
Tarımda çalışan/Toplam çalışan	%	80,71	76,19	76,23	69,91	69,11	65,73	60,46
Kadın çalışan/Tarımda çalışanlar	%	53,90	55,14	51,04	58,07	58,42	60,37	59,39
Ücr.aile işçisi toplam/Toplam çal. (2)	%	47,34	54,08	53,53	52,65	53,69	49,35	43,02
Ücretsiz a.i.kadın/Ücr.a.i.toplam (2)	%	72,93	72,21	67,33	72,12	71,33	73,85	76,55

(*) Kulaç (1997)'a göre I. Standart Bölgeye Artvin, Rize, Trabzon, Giresun ve Ordu illeri (fındık üretiminde en önemli bölge), II. Standart Bölgeye Samsun, Sinop, Kastamonu, Zonguldak, Bolu, Sakarya ve Kocaeli illeri girmektedir.

(1) 12+ yaş toplam nüfus ve çalışan sayıları 15+ yaştaki nüfustur.

(2) Verilere ulaşılamadığından 1965 yılı rakamları Türkiye rakamlarıdır.

Kaynak: 1965 yılı DiE (1969), 1970-1975 yılları ilgili yılların Genel Nüfus Sayımı nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri il yayınlarından; 1980-2000 yılları 2000 Genel Nüfus Sayımı nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri il yayınlarından alındı. 2000 yılı verilerine 1990'dan sonra Bolu ve Zonguldak illerinden ayrılan Düzce ve Bartın illeri bilgileri eklenmiştir.

Toplam yaş bağımlılık oranı: "15-64" yaş grubundaki her 100 kişi için "0-14" ve "65 ve daha yukarı" yaş grubundaki kişi sayısı olup kısaca çalışabilecek yaştaki 1 kişiye bağımlı çalışamayacak yaştaki nüfus sayısını ya da yüzdesini gösterir.

Ortalama hanehalkı büyüklüğü: Bir hanehalkını oluşturan kişilerin ortalama sayısıdır.

1965'te çalışan her 10 kişiden 8'i tarımda çalışırken 2000 yılında 6 kişiye düşmüştür. 1965'lerde tarımda çalışan her 100 kişiden 55'i kadın iken 2000 yılında bu sayı daha da artarak 60 kişiye çıkmış, her dönem çalışanların yaklaşık yarısını ücretsiz aile işçileri onların da %75'ini kadınlar oluşturmuştur.

Bu sonuçlar şunu özetlemektedir. Ağırlıklı ürün fındık olan illerde çalışan nüfusun büyük çoğunluğu yine tarımla uğraşmakta, tarımı kadın yapmakta ama konumu ücretsiz aile işçisi olmaktan öteye çıkmamaktadır.

Eryılmaz (2007), fındık üreticisinin satın alma gücündeki değişimleri gösteren ürün/mazot paritesinde fındık üreticisinin alım gücünün 2005'ten 2006'ya %52 oranında, ürün/gübre paritesinde ise %54,1 oranında düştüğünü, buğday, pamuk, ayçiçeği, şeker pancarı ve fındıkta satın alma gücünde bir geriye gidiş yaşandığını, en büyük düşüşün de fındıkta yaşandığını söylemektedir. TZOB (2009) çalışmasında fındığın mazot ve gübre karşısında alım gücünün 2007'den 2008'e sırasıyla %40,5 ve %68 oranında gerilediğini belirtmiştir.

3.2. Fiyat, Değer

TÜİK'in yılda bir yayımladığı Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer) istatistiklerinden hangisine bakılırsa bakılsın fındık üreticisinin fındığı pazar için ürettiği –çünkü pazarlanma oranları %96'nın altına düşmemektedir- anlaşılmaktadır (TÜİK, 2009b). Pazar için üretilen ürüne meta adı verilmektedir. Meta, Marx'ın başyapıtı Kapital'de araştırmalarına çıkış noktası yaptığı kapitalist üretim tarzının hücresidir (Marx, 1867). Her metada insan emeğinin donmuş emek-zamanının saklı olduğu, bir metanın değerinden söz edilirken gerçekte bu emeğin niceliğinden söz edildiği Marx'ın çözümlerinden bilinmektedir. Fiyat denilen de, metada gerçekleşen emeğin para-adından başka bir şey değildir (Marx, 1867). İnsanlar gereksinmeleri ölçüsünde üretselerdi ürünlerinin salt kullanım değeri olurdu, ama ürünlerini başka bir emek ürünü almak için çok ürettiklerinde değişim değeri de kazanmaktadır. Ürünleri karşılaştırılabilir, ölçülebilir kılan da üretilmesi için gerekli olan emek-zamanıdır. Sözlüklerde meta, "1. Mal, ticaret malı. 2. *mec.* Elde bulunan varlık, sermaye." anlamlarına gelmektedir (Dil Derneği, 1999). Emek ürünü olan metalar, tek tek bireylerin emekleriyle değil, bir malı, olağan üretim koşulları altında, o sıradaki ortalama beceri düzeyi ve yoğunluğu ile elde edebilmek için toplumsal olarak gerekli emek-zamanı kavramı ile ölçülür (Marx, 1867).

Berber (1997)'in 1975-1995 dönemi için söylediği, verimliliğin ortalama değer üzerinde olduğu yıllarda üreticilerin gerçek gelirlerinin en yüksek düzeye vardığı saptaması, Çizelge 3.6'da da gözlenmektedir. İkinci saptama, destekleme alımları fiyatlarının fiyatlar genel düzeyinin (enflasyonun) çoğun üzerinde artış gösterdiğidir. Öyle ki 41 yıllık dönemde 1973, 1975-1979, 1981-1984, 1990-1991 ve 2002 yıllarındaki 13 yıllık düşük artış dışında destekleme fiyatları TEFE fiyatlarının üzerinde artmıştır. Buna bağlı olarak düşük artış yıllarında fındığın gerçek fiyatları ile aynı oranda olmasa da üreticilerin gerçek gelirlerinde düşüşler olduğu görülmektedir.

1968 yılında fındığın gerçek fiyatı 5,25 TL/Kg iken 1982'de 4,31 TL/Kg olarak gerçekleşmiş, aynı dönemde üreticinin gerçek geliri 258 TL/da iken 240 TL/da düzeyine düşmüştür. Bunun dışında üreticinin gerçek gelirinin iniş çıkışlarla birlikte 1968 yılının üzerinde olduğu gözlemlenmektedir. İlk bakışta Berber (1997)'in sonuçlarıyla ters düşüyor gibi gözükse de temel alınan yılın farklı olması bu sonuçları verebilmektedir. 1975'te dekar başına verim 91 Kg iken 1968'de 49 Kg'dır. Verimlilik gerçek gelirin bir çarpanı olduğundan sonraki yılların gerçek geliri buna göre artmış gözükmektedir. Karşılaştırma için 1975 yılı temel alındığında benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Öte yandan, özellikle dekar başına fındık verimi rakamlarında gözlemlendiği üzere, araştırmacı ya da başvurduğu veri kaynağından kaynaklanan farklı veriler gerçeğini de göz ardı etmemek gerekiyor.

Çizelge 3.6'da destekleme alım fiyatları, fiyatlar genel düzeyinin üstünde artmasına karşın üreticinin gerçek gelirinde verimlilik düzeyi denli etkili değildir. Bu anlamda üretici refahının artması fındık destekleme fiyatlarının artmasından çok verimlilik düzeyinin artmasına bağlı kalmaktadır. Bu durum en iyi 41 yılın ortalamaları 1968 yılı rakamlarına bölünerek görülebilir. Örneğin dekar başına fındık verimi 41 yılda ortalama olarak 1,714 kat artarken gerçek fındık fiyatları 1,25 kat, gerçek gelir ise 2,16 kat artış göstermiştir. Bu, destekleme alım fiyatlarının fiyatlar genel düzeyinden ortalama olarak 1,5 kat daha çok artış gösterdiği durumda olmaktadır. Fiyatlar genel düzeyi fındık fiyatı ile geliri aynı oranda etkilediğine göre fındık gerçek gelirindeki artışın kaynağı dekara verimlilik olmaktadır.

Çizelge 3.6. Türkiye fındık destekleme fiyatları, verimlilik, fiyatlar genel düzeyi, gerçek fiyatlar ve gerçek gelir arasındaki ilişkiler (1968-2008)

Yıl	Dekara fındık verimi (Kg/de) (1)	Destekleme alımı tombul fındık fiyatı (TL/Kg) (2)	Yalın endeks (1968=100)	Toptan eşya fiyatları endeksi (1968=100) (3)	Gerçek destekleme fiyatları (4)=(2)*100/(3) (4)	Dekara başına gerçek gelir (5)=(1)*(2)*100/(3) (5)	Gerçek gelir endeksi (1968=100)
1968	49	5,25	100	100	5,25	258	100
1969	62	5,7	109	107	5,32	328	127
1970	92	7,5	143	114	6,56	603	234
1971	59	8,5	162	133	6,41	380	147
1972	66	8,5	162	156	5,43	357	138
1973	81	9,7	185	189	5,15	416	161
1974	72	13,5	257	245	5,51	395	153
1975	91	14	267	270	5,19	474	183
1976	69	14,5	276	312	4,65	322	124
1977	81	16,5	314	387	4,27	345	133
1978	85	21,5	410	590	3,64	311	121
1979	79	37,5	714	967	3,88	305	118
1980	65	110	2095	2004	5,49	356	138
1981	90	125	2381	2742	4,56	411	159
1982	56	150	2857	3483	4,31	240	93
1983	99	175	3333	4545	3,85	380	147
1984	74	252	4800	6831	3,69	273	106
1985	44	674	12838	9781	6,89	306	119
1986	73	690	13143	12677	5,44	398	154
1987	67	1195	22762	16746	7,14	481	186
1988	96	2032	38705	28183	7,21	691	268
1989	129	2768	52724	46193	5,99	772	299
1990	86	3466	66019	70351	4,93	425	164
1991	71	5639	107410	109326	5,16	365	141
1992	116	9673	184248	177218	5,46	631	244
1993	65	19719	375600	280713	7,02	456	176
1994	98	56284	1072076	619533	9,08	890	345
1995	91	81800	1558095	1152331	7,10	646	250
1996	85	206248	3928533	2027730	10,17	864	335
1997	78	531435	10122571	3686219	14,42	1126	436
1998	107	772134	14707314	6334102	12,19	1309	507
1999	98	1079968	20570819	9695066	11,14	1093	423
2000	86	1080253	20576248	14682304	7,36	636	246
2001	114	1515971	28875638	23726603	6,39	729	282
2002	109	1604160	30555429	35613631	4,50	491	190
2003	85	2603875	49597619	44730721	5,82	496	192
2004	61	5037164	95945981	51245269	9,83	601	233
2005	91	7050000	134285714	54264915	12,99	1179	456
2006	107	4000000	76190476	59311552	6,74	719	278
2007	84	5150000	98095238	63048180	8,17	685	265
2008	125	4000000	76190476	71067908	5,63	704	273
41 yıl ort.	84	849174	16174738	10780010	6,58	557	216

Kaynak ve açıklamalar: EK 1 Sütun (2-5) ve (57)

3.3. Tarımsal Destekleme Politikası

Devletin tarım kesimine yaptığı harcamaların tümü, tarımı destekleme politikaları kapsamında ele alınmaktadır. Destekleme; tarımın korunması, tarımsal çalışmaların özendirilmesi ve sürdürülmesinin özendirimi amacıyla alınan önlemlerin tümüdür. Buna göre fiyat ve alım desteği, tarım ürünleri dış ticaretine ilişkin düzenlemeler, girdi desteği, kredi desteği, fark ödeme sistemi, üretimi özendirim ödemeleri ya da üretimi kısımaya yönelik ödemeler, tarıma yönelik altyapı yatırımları, araştırma, yayım, eğitim, denetim görevleri, pazarlama ve tanıtım çalışmaları gibi alanlara yönelik devlet harcamaları tümüyle tarımsal destekleme içinde ele alınabilmektedir (Eraktan, 2001).

Tarımsal destekleme fiyatlarının saptanmasında sayılan pek çok ölçütlerden biri de üretici refahıdır (DPT, 1995).

3.4. Taban Fiyat ve Destekleme Alımları

Madencilik ve tarım kesimi, dünyada her türlü üretimin gerçekleştirilmesinde girdi kaynaklarını sağlayan iki ana kesim olup devletin bir kuruluşunu kendi belirlediği fiyattan yine kendi adına alım yapmasını istemesine yönelik görevlendirmesi, bu yolla piyasa istemini artırarak, piyasa fiyatının belli bir düzeyin altına düşmesinin önlenmesi biçiminde açıklanabilecek destekleme alımları, ülkemizde uygulanan en yaygın destekleme biçimidir (Konukcu, 2004).

Burada devletin kendi belirleyip açıkladığı ürün fiyatına, taban fiyat denilmektedir. Devletin 1932'de taban fiyat belirleyerek destekleme alımları yaptığı ilk ürün buğday olmuştur. 1980'li yıllara gelinceye dek desteklenen ürünler artarak sayıları 30'u bulmuştur. Fındık, destekleme kapsamına 1964 yılında alınmıştır.

Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin destekleme alımlarında başlıca üç ürünün, pamuk, ayçiçeği ve fındığın, toplam destekleme alımlarında yılına göre değişmekle birlikte dörtte üçe varan bir ağırlığı vardır (Oyan ve Atabek, 1994).

Fındık taban fiyatlarının destekleme ortalama alım fiyatı, FKB ortalama alım fiyatı, Ordu Borsası kabuklu fındık fiyatı, fındık elde ediliş değeri, Avrupa iç fındık (FOB) fiyatı karşısındaki görelî durumunu veren Çizelge 3.7. çarpıcı sonuçlar sunmaktadır. Örneğin, taban fiyatlar yüksek ya da düşük açıklanmış olsun, taban

fiyatlarla fındık piyasa fiyatlarının gerçekçi bir göstergesi olan fındık ÇEF fiyatı arasındaki makas, ele alınan 41 yıllık dönemde ortalama olarak, %18,4 fındık ÇEF fiyatı aleyhine açılmıştır. Bu açıklık, taban fiyatların gerçekleşen fiyatlardan uzaklığının da bir göstergesidir. Taban fiyatların destekleme ortalama alım fiyatı ya da FKB ortalama alım fiyatı demek olduğu 100'e yaklaşan ortalamalarından anlaşılmaktadır. Ayrıca, FKB alım fiyatı özellikle 1990'lı yıllardan başlayarak taban fiyatların üzerinde gerçekleşmiş, borsa fiyatları tersine düşmüştür. Bu da Fiskobirlik'in üreticiler açısından önemini özel kesim açısından yarışma ögesi olduğunu göstermektedir. Bir çarpıcı sonuç da taban fiyatlardaki artışların fındık elde edilmiş değerinin altında kalmasıdır. 41 yılın 24'ünde taban fiyatlar fındık elde edilmiş değerinin altında kalmış fındık elde edilmiş değeri ortalama olarak %3,3 oranda taban fiyatlardan daha çok artmıştır. Dolayısıyla taban fiyatlar fındık elde edilmiş değerini bile bulamamaktadır. Fındık elde edilmiş değerini bile bulamayan taban fiyatlarla üretici refahından söz edilmesinin güç olacağı düşünülmektedir.

Dışsatım fındık fiyatını simgeleyen FOB fiyatı ile taban fiyatlar makasını gösteren sütun (6) incelendiğinde 1968'de 100 lira olan taban fiyatlar 2008'de dışsatım fındık fiyatı karşısında gerilemiş 92 liraya düşmüştür. Başka bir deyişle fındık dışsatım fiyatları ile taban fiyatlar arasındaki makas %9 taban fiyatlar aleyhine açılmıştır. 41 yılın ortalamasına bakıldığında makas az kapanmakta yaklaşık %5'e inmektedir. 1973-1977, 1995-2000, 2003-2005 ve 2007 yılları dışında 41 yılın yaklaşık 3'te 2'sinde gülen hep dışsatımcı olmuştur. Oral (2006)'ın incelediği 1976-1989 döneminde tütün ve pamuk için söylediği, 1980'li yıllara damgasını vuran dış ticaret ve döviz kuru politikaları köylü aleyhine, dışsatıma dönük ticaret sermayesi lehine işlemiştir yargısı fındık için de örtüşmektedir.

Çizelge 3.7. Fındık taban fiyatlarının öteki fındık fiyatları ve Dolar kuru karşısında görelî durumu (1968=100)

Yıl	Taban fiyat/ ÇEF fındık	Taban fiyat/ Destekleme fiyatı	Taban fiyat/ FKB ort.alım fiyatı	Taban fiyat/ Borsa fiyatı	Taban fiyat/ Elde ediliş değeri	Taban fiyat/Avrupa iç fındık alım fiyatı (1968=100 Dolar kurlarına bölündü)	Taban fiyat/ Dolar kuru	ÇEF fındık/ Taban fiyat
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1968	100	100	100	100	100	100	100	100
1969	100	101	101	107	75	96	109	100
1970	113	99	110	114	138	97	112	88
1971	106	93	100	117	83	79	91	94
1972	103	99	102	107	91	92	103	97
1973	110	99	105	123	84	103	118	91
1974	113	99	103	143	101	123	167	89
1975	102	99	103	112	108	111	166	98
1976	99	99	102	106	100	118	155	101
1977	103	99	103	100	92	108	157	97
1978	112	108	101	106	83	90	166	90
1979	118	132	100	115	113	95	226	85
1980	132	99	102	99	93	65	246	76
1981	106	99	101	120	106	68	193	95
1982	106	99	101	106	65	85	158	94
1983	104	99	100	115	112	61	133	96
1984	116	94	96	93	74	58	112	86
1985	139	99	100	99	106	86	221	72
1986	98	100	102	99	96	63	178	102
1987	110	99	101	101	124	75	238	91
1988	118	97	99	121	138	79	239	85
1989	123	95	96	131	141	93	212	81
1990	106	91	93	114	80	82	208	95
1991	130	98	100	109	86	93	228	77
1992	126	92	94	132	85	99	222	79
1993	111	72	73	61	56	98	220	90
1994	94	79	80	88	139	72	257	106
1995	127	97	98	112	94	117	297	79
1996	143	80	81	103	103	141	348	70
1997	159	75	81	107	135	112	449	63
1998	133	87	88	143	113	118	441	75
1999	136	94	95	147	97	122	412	74
2000	103	101	102	125	85	104	299	97
2001	110	98	99	110	74	77	208	91
2002	95	100	101	105	71	87	182	106
2003	129	95	99	113	68	115	284	77
2004	205	103	96	109	94	129	627	49
2005	174	99	99	121	129	107	893	58
2006	104	99	87	143	86	95	475	96
2007	133	99	104	122	82	120	672	75
2008	104	99	93	157	72	92	523	97
41 yıl ort.	118,4	96,8	97,4	113,5	96,8	95,7	264,5	86,8

Kaynak ve açıklamalar: Fındık taban fiyatları EK 1 Sütun (5-11, 16)'daki ilgili fiyatlara bölünüp 1968=100 endeksleri hesaplandı.

3.5. İç Ticaret Hadleri

Belirli bir toplumsal sınıfın, özellikle köylü sınıfının, satın alma gücünde ve ekonomik refahındaki değişimleri izlemek amacıyla iç ticaret hadleri kavramı kullanılmaktadır. Kavrama göre, belirli bir temel yılda, köylünün yetiştirerek piyasaya sunduğu ürünlerin fiyatları, bu sınıfın kendi tüketim gereksinimleri için ya da ürettiği malları yeniden üretmek için satın aldığı maddelerin fiyatları ile karşılaştırılmakta ve örneğin köylünün sattığı malların fiyatlarında bir düşme görülmüş ise, bundan köylü sınıfının bir gelir ve refah yitimine uğradığı anlamı çıkartılmaktadır (Kip, 1988).

Tarım ve tarım dışı kesimler arasındaki değişim hadleriyle ilgili bir gösterge olarak tanımlanan (Kip, 1988), kimi kitaplarda iç ticaret oranları, tarım ticaret hadleri, görelî fiyatlar olarak da adlandırılan iç ticaret hadleri, tarımsal fiyatların çiftçinin eline geçen fiyatları, sanayi fiyatlarının ise çiftçinin üretim giderleri için kesim dışına ödediği fiyatları simgelediği varsayımı altında hesaplandığında bir diğer temel bölüşüm ilişkisindeki değişimleri yansıttığı kabul edilmektedir (Boratav, 1995).

Çizelge 3.8'de ilk göze çarpan fındık fiyatları ile sanayi fiyatları arasındaki makasın 1969-1970, 1973-1975, 1994, 1997-2000 ve 2005-2007 yılları dışında kalan 27 yılda fındık aleyhine açıldığıdır. Çünkü bu yıllarda fındık iç ticaret hadleri temel alınan 1987 yılı fiyatlarının altındadır. 1968 yılı temel alınarak fındık iç ticaret hadleri yeniden oluşturulduğunda bu yıllara 1968 fiyatlarına yakın ve az üstünde yer alan 1971, 1987, 2008 yılları girse de sonuç değişmemekte, bu yılların dışında kalan 24 yılda fiyat makaslarının fındık aleyhine açıldığı ya da bölüşümden fındık üreticilerinin aldıkları payın azaldığı söylenmektedir. Bölüşümün fındık aleyhine en kötü olduğu yıllar fındık iç ticaret hadlerinin %55,9 ile %66,3 arasında değiştiği 1982-1984 ile 1989-1993 arasındaki yıllardır. 1968=100 yapılırsa da sonuç değişmemekte aynı yılların iç ticaret hadleri bu durumda %57,5 ile %68,2 arasında değişmektedir. Fındık ticaret hadlerinin yüksek olduğu yıllarda Fiskobirlik fındık alım oranlarının yüksekliği (Bkz. Çizelge 5.1.) destekleme alım bedellerinin Tarım GSYH'sı içindeki görece artmasını da açıklamaktadır. Benzer bir ilişki ayrık durumlar dışında fındık destekleme fiyatları ile TEFİ yıllık artış yüzdeleri arasında da kurulabilir.

Çizelge 3.8. Fındığın ticaret hadleri ve fındık destekleme alımlarının (FDA) tarımsal katma değere (TKD) oranı ile destekleme fiyatları ve yıllık enflasyonun artış yüzdeleri (1968-2008)

Yıl	Fındığın ticaret hadleri (1987 =100) (1)	FDA / TKD (%) (2)	Fındık destekleme fiyatı artışı (%) (3)	TEFE yıllık artışı (%) (4)
1968	97,2	0,4	0,0	3,2
1969	106,0	0,3	8,6	7,2
1970	101,3	1,3	31,6	6,7
1971	99,0	0,7	13,3	15,9
1972	94,8	0,9	0,0	18,0
1973	100,7	0,9	14,1	20,5
1974	109,6	1,3	39,2	29,9
1975	105,3	1,5	3,7	10,1
1976	89,9	0,8	3,6	15,6
1977	81,7	0,9	13,8	24,1
1978	77,2	0,8	30,3	52,6
1979	73,1	0,9	74,4	63,9
1980	82,2	0,8	193,3	107,2
1981	74,4	1,7	13,6	36,8
1982	66,3	0,6	20,0	27,0
1983	66,2	1,3	16,7	30,5
1984	58,3	0,4	44,0	50,3
1985	87,0	0,1	167,5	43,2
1986	87,6	0,4	2,4	29,6
1987	99,9	0,2	73,2	32,1

Yıl	(1)	(2)	(3)	(4)
1988	87,0	1,4	70,0	68,3
1989	64,6	2,3	36,2	63,9
1990	61,7	0,7	25,2	52,3
1991	55,9	0,5	62,7	55,4
1992	57,1	1,2	71,5	62,1
1993	64,7	0,0	103,9	58,4
1994	107,5	0,6	185,4	120,7
1995	79,4	0,2	45,3	86,0
1996	87,2	0,9	152,1	76,0
1997	106,7	0,8	157,7	81,8
1998	136,5	2,1	45,3	71,8
1999	127,2	1,4	39,9	53,1
2000	115,2	0,6	0,0	51,4
2001	89,1	0,9	40,3	61,6
2002	77,8	0,2	5,8	50,1
2003	74,8	0,0	62,3	25,6
2004	90,2	0,2	93,4	14,6
2005	131,9	0,6	40,0	5,9
2006	112,7	1,3	-43,3	9,3
2007	109,5	0,8	28,8	6,3
2008	99,2	2,1	-22,3	12,7

- (1) EK 1 sütun (6)'daki fındık ÇEF fiyatları önce 1987 fiyatına bölündü ardından sütun (43)'deki GSYH sanayi deflatörüne bölünüp yüzle çarpıldı.
- (2) EK 1 sütun (15)'deki FKB fındık alım bedelleri (2006-2008 yıllarında fındık alımı yapan TMO'nun fındık alım bedelleri eklenmiştir) sütun (31)'deki GSYH Tarım değerlerine bölünüp yüzle çarpıldı.
- (3) EK 1 sütun (5)'deki destekleme alımı tombul fındık fiyatının bir önceki yıla göre artış yüzdesi. 1967 yılı kabuklu fındık destekleme fiyatı aynı yayında 5,25 TL'dir.
- (4) EK 1 sütun (57)'deki toptan eşya fiyatları endeksinin bir önceki yıla göre artış yüzdesi. 1967 yılı TEFE sayısı aynı yayında 1662'dir.

3.6. Görelî Fiyatlar

3.6.1. Fındık fiyatlarının geçim, elde ediliş değeri, girdi fiyatları karşısında görelî durumu

Fındık üreticisinin genel durumunu daha iyi görmek bakımından yalnızca fındık destekleme alımları ortalama fiyatına değil fındıkla ilgili taban fiyat, FKB ortalama alım fiyatı, fındık ÇEF, borsa fiyatlarına da bakılmasının daha gerçekçi olacağı düşünülerek Çizelge 3.9. oluşturulmuştur. Çünkü üretici anılan tüm bu fındık

fiyatlarından etkilenmektedir. Öyleyse bunların doğrusal bileşimini ele almak çok daha gerçekçi bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Çizelge 3.9. tüm bu fındık fiyatlarının üreticinin geçinmek için piyasadan satın aldığı gıda, giyim, konut maddeleri fiyatları ile gübre, mazot gibi girdi fiyatları, fındık toplama süreminde önem kazanan işçilik giderlerinin de yansıdığı fındık elde ediliş değeri karşısındaki durumunu topluca görme olanağı sağlamaktadır.

Çizelgeye göre fındık fiyatları bileşimi 41 yılın ortalaması olarak %48,12 oranında artmışken geçim maddeleri fiyatları %45,86, girdi fiyatları %55,40, fındık elde ediliş değeri ise %49,28 oranında artmış bu üçünün fındık karşısında ortalama artış oranı %50,18 olmuştur. Buna göre fındık fiyatlarındaki artış yüzdesi fındık üreticisinin yaptığı giderlerin artış yüzdesinin ortalama olarak 2,06 sayı altında kalmıştır. Kısaca fındık fiyatları 41 yıllık süreçte üretici refahını artırmak bir yana yaptığı giderleri karşılamaktan uzaklaşmıştır. Çizelgenin bir özelliği de fındık ticaret hadleri için söylenenlerin buradaki sonuçlarla görece doğrulandığıdır.

Çizelge 3.9. Fındık fiyatları yıllık artış ortalamasının fındık elde ediliş, geçim ve girdi fiyatları karşısındaki durumu (1969-2008)

Yıl	Fındık (taban, destekleme, FKB alım, ÇEF, borsa) fiyatları yıllık artış ortalaması %	Gıda,giyim, konut (ekmek, toz şeker, zeytin, basma, elektrik, gazyağı) madde fiyatları yıllık artış ortalaması %	Girdi (gübre, mazot) fiyatları yıllık artış ortalaması %	Fındık üretimi elde ediliş değeri yıllık artışı %	Fındık üreticisinin (geçim, girdi ve fındık elde ediliş maddelerine) yaptığı giderlerin yıllık artış ortalaması %	Fark (6)=(1)-(5)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1969	7,58	-5,73	3,08	45,70	14,35	-6,77
1970	22,96	9,87	22,53	-29,72	0,89	22,07
1971	11,23	15,91	5,04	77,80	32,91	-21,68
1972	6,95	26,24	0,00	-3,34	7,63	-0,69
1973	9,16	5,08	0,00	23,25	9,45	-0,29
1974	35,04	28,96	138,38	16,12	61,15	-26,11
1975	11,75	22,05	-18,89	-2,86	0,10	11,64
1976	5,74	16,84	0,00	11,49	9,44	-3,70
1977	13,83	33,85	31,67	24,50	30,01	-16,18
1978	36,80	42,96	14,02	57,95	38,31	-1,51
1979	99,95	60,19	35,71	56,25	50,72	49,23
1980	136,30	128,31	340,08	167,00	211,80	-75,49
1981	15,42	50,53	57,42	-0,74	35,74	-20,31
1982	22,99	32,73	9,90	95,91	46,18	-23,19
1983	15,59	27,87	14,35	-32,38	3,28	12,31
1984	43,27	46,61	93,58	106,91	82,37	-39,09
1985	163,95	61,50	54,40	97,12	71,01	92,94

Çizelge 3.9. Fındık fiyatları yıllık artış ortalamasının fındık elde ediliş, geçim ve girdi fiyatları karşısındaki durumu (1969-2008) (sürüyor)

Yıl	Fındık (taban, destekleme, FKB alım, ÇEF, borsa) fiyatları yıllık artış ortalaması %	Gıda,giyim, konut (ekmek, toz şeker, zeytin, basma, elektrik, gazyağı) madde fiyatları yıllık artış ortalaması %	Girdi (gübre, mazot) fiyatları yıllık artış ortalaması %	Fındık üretimi elde ediliş değeri yıllık artışı %	Fındık üreticisinin (geçim, girdi ve fındık elde ediliş maddelerine) yaptığı giderlerin yıllık artış ortalaması %	Fark (6)=(1)-(5)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1986	11,52	31,32	16,81	14,36	20,83	-9,31
1987	67,94	26,90	47,66	33,28	35,95	32,00
1988	60,02	71,22	98,86	49,22	73,10	-13,08
1989	30,87	86,49	58,99	29,70	58,40	-27,53
1990	30,33	67,47	81,03	114,36	87,62	-57,29
1991	65,05	63,90	69,17	61,78	64,95	0,10
1992	60,30	67,25	47,29	62,08	58,87	1,42
1993	118,20	57,34	42,57	142,01	80,64	37,56
1994	194,93	136,57	278,37	27,21	147,38	47,55
1995	48,19	74,69	51,67	161,17	95,84	-47,65
1996	123,97	99,78	95,76	90,27	95,27	28,70
1997	137,88	78,17	77,73	83,28	79,73	58,15
1998	59,44	70,78	32,91	102,24	68,65	-9,21
1999	45,26	64,53	60,41	76,69	67,21	-21,95
2000	15,20	48,52	76,66	22,94	49,38	-34,18
2001	40,11	67,15	115,33	56,49	79,66	-39,54
2002	11,44	44,67	18,72	11,25	24,88	-13,44
2003	46,57	28,79	28,32	62,25	39,79	6,78
2004	93,79	4,50	21,83	52,64	26,32	67,46
2005	37,07	11,65	7,62	-2,09	5,73	31,34
2006	-36,00	6,54	12,42	-15,39	1,19	-37,19
2007	23,75	2,85	3,65	35,80	14,10	9,64
2008	-19,69	19,39	71,11	-11,33	26,39	-46,08
1969-2008 ort.	48,12	45,86	55,40	49,28	50,18	-2,06

Kaynak ve açıklamalar: Sütun (1) EK 1 sütun (5-8, 16), sütun (2) EK 1 sütun (44-49), sütun (3) EK 1 sütun (40-41), sütun (4) EK 1 sütun (9)'daki fiyatlar bir önceki yılın fiyatına oranlanarak yıllık artış yüzdeleri bulunmuş aynı gruba giren maddelerin yıl içindeki yüzde ortalamaları alınarak buradaki rakamlar oluşturulmuştur. Sütun (5), sütun (2-4)'ün ortalamasıdır.

3.6.2. Fındıkla ilgili ticari marjlar

Çizelge 3.11'deki ticari marjlara bakıldığında iç fındık fiyatlarında makas açılmadan kalsa da çikolata, dana eti ve mücevher altın fiyatları ile çiftçinin eline geçen fındık fiyatları arasındaki makas 1994-2008 yıllarını içeren 15 yıllık dönemde %22 ile %100 arasında açılmıştır. Fiyat makası 15 yıl ortalaması olarak çikolatada %76, iç fındıkta %5, dana etinde %19 ÇEF fındık fiyatları aleyhine,

yalnızca mücevher altın fiyatlarında %6 ÇEF fındık fiyatı lehine açılmıştır. Burada iç fındık ve çikolata fiyatları kabuklu fındıkla doğrudan ya da dolaylı ilgili olduğu, dana eti ile altın fiyatı ise karşılaştırmalarda gelenek olduğu üzere seçilen maddelerdir.

Fındık dışsatımı da bir ticaret olduğuna göre Çizelge 3.7'de incelenen taban fiyat/dışsatım fiyatları ilişkisi gibi çiftçinin eline geçen fındık fiyatı/dışsatım fiyatı ilişkisine de bakılmalıdır. Çizelge 3.10'a göre Avrupa iç fındık fiyatlarının simgelediği fındık dışsatım fiyatları ile ÇEF fındık fiyatları arasındaki makas 1968'den 2008'e %13, 41 yılın ortalaması olarak ise %27 açılmıştır. Taban fiyatlara oranla çiftçi açısından gerçekleşen fiyatları gösteren ÇEF fındık fiyatlarının dışsatım fiyatları karşısındaki durumu taban fiyatların da gerisindedir.

Çizelge 3.10. Avrupa iç fındık alım fiyatı/ÇEF fındık fiyatı (1968-2008)
(1968=100) (*)

Yıl	Endeks	Yıl	Endeks	Yıl	Endeks
1968	100	1982	126	1996	101
1969	105	1983	170	1997	143
1970	117	1984	200	1998	113
1971	133	1985	162	1999	111
1972	112	1986	155	2000	100
1973	107	1987	147	2001	143
1974	92	1988	150	2002	109
1975	92	1989	133	2003	112
1976	84	1990	129	2004	159
1977	95	1991	140	2005	162
1978	125	1992	127	2006	110
1979	124	1993	113	2007	111
1980	202	1994	132	2008	113
1981	155	1995	108	Ortalama	127

(*) EK 1 sütun (6), (10) ve (11)'den alınan ÇEF fındık fiyatı, ortalama dolar kuru ve Avrupa iç fındık fiyatlarından 1968=100 veri dizisi oluşturuldu ardından dolar kuruna bölünen ÇEF dizisi Avrupa iç fındık dizisine bölünerek elde edildi.

Öyle ki 41 yılın yalnızca 4 yılında (1974-1977) fındık üreticisi köylünün yüzü gülmüş ama dışsatımcı çoğunlukla gülen taraf olmuştur. Burada da dış ticaret ve döviz politikalarının köylü aleyhine işlediği anılmalıdır.

Çizelge 3.11. Çiftçinin eline geçen fındık fiyatı, seçilmiş maddelerin Samsun ili yıllık ortalama perakende tüketici fiyatları, ticari marjlar ve bunların endeks sayıları (1994-2008)

Yıl	Çiftçinin eline geçen fındık fiyatı (Tartılı ort. TL/Kg)	Seçilmiş maddelerin yıllık ort.per.fiy.				Ticari marjlar				1994=100 endeksleri			
		Çikolata baton temmuz ayı fiyatı (TL/Kg)	Fındık içi temmuz ayı fiyatı (TL/Kg)	Dana eti (TL/Kg)	Mücevher altın (TL/Gr)	Çikolata /Fındık ÇEF	Fındık içi/ Fındık ÇEF	Dana eti/ Fındık ÇEF	Mücevher altın/ Fındık ÇEF	Çikolata /Fındık ÇEF	Fındık içi/Fındık ÇEF	Dana eti/ Fındık ÇEF	Mücevher altın/ Fındık ÇEF
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
1994	46652	160000	219695	140000	371000	3,43	4,71	3,00	7,95	100,00	100,00	100,00	100,00
1995	61840	483333	258953	308333	565000	7,82	4,19	4,99	9,14	227,89	88,92	166,15	114,89
1996	113571	640000	439947	349900	1018000	5,64	3,87	3,08	8,96	164,31	82,26	102,66	112,71
1997	245622	1160000	1208000	610000	1610000	4,72	4,92	2,48	6,55	137,70	104,44	82,76	82,42
1998	495322	2110000	2201333	1618000	2530000	4,26	4,44	3,27	5,11	124,21	94,37	108,85	64,23
1999	737043	4060000	3653333	2655000	3510000	5,51	4,96	3,60	4,76	160,61	105,26	120,04	59,88
2000	1041553	5920000	4960000	3398000	5710000	5,68	4,76	3,26	5,48	165,73	101,12	108,71	68,94
2001	1336526	8400000	7613333	3999000	11485000	6,28	5,70	2,99	8,59	183,25	120,96	99,70	108,06
2002	1670203	13000000	9009600	5539000	16900000	7,78	5,39	3,32	10,12	226,95	114,55	110,51	127,24
2003	1895929	15800000	10040000	9389000	16000000	8,33	5,30	4,95	8,44	242,99	112,45	165,02	106,12
2004	2502015	19200000	13900000	10674000	18750000	7,67	5,56	4,27	7,49	223,75	117,97	142,16	94,23
2005	3970000	19430000	24560000	10930000	18290000	4,89	6,19	2,75	4,61	142,70	131,37	91,74	57,93
2006	3760000	21010000	19040000	13780000	31450000	5,59	5,06	3,66	8,36	162,93	107,53	122,12	105,18
2007	3790000	22520000	16700000	14440000	27610000	5,94	4,41	3,81	7,28	173,25	93,57	126,96	91,61
2008	3780000	25867000	17824200	15570800	36721100	6,84	4,72	4,12	9,71	199,53	100,13	137,27	122,16
15 yıl ortalaması						6	5	4	8	176	105	119	94

Tüketici fiyatları endeksinde kapsanan maddelerin fiyatları, tüm vergileri içeren depozito hariç perakende fiyatlardır.

(1) 1994-2007 verileri TÜİK (2008a) yayınındaki tartılı ortalama fiyatlardır; 2008 verisi TÜİK'in (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4042>, indirme tarihi: 27.04.2009) sitesinde yayımladığı 27 Nisan 2009 tarih ve 71 sayılı haber bülteninden alındı.

(2-5) Samsun ili yıllık ortalama perakende fiyatlar olup 1994-2008 verileri TÜİK (<http://tuikrapor.tuik.gov.tr>, indirme tarihi: 27.04.2009) sitesinde 1994-2004 arası 1994=100 bazlı Samsun ili temmuz ayı perakende fiyatı, 2005-2008 arası ise 2003=100 bazlı Samsun, Tokat, Çorum, Amasya illeri temmuz ayı perakende fiyatlarıdır.

3.7. Tarıma Sağlanan Destekler ve Krediler

Oral (2006), Türkiye tarımında küçük mülkiyete dayalı üreticiliğin en yaygın işletme türü olduğu belirlenmesinin ardından işletmelerin çoğunlukla parçalı ve dağınık bir yapıda ve emek verimliliği düşük, girdi ve teknoloji kullanım düzeyi dünya ortalamasının altında, tarımsal altyapının yeterince gelişmemiş, işletmelerin değişmez sermaye oranlarının işletme sermayesine göre oldukça yüksek olması gibi nedenlerle çiftçilerin birikimde bulunarak öz sermayelerini artırmalarının çok güç olduğunu söyleyerek ekonomideki değişikliklere uyum için kredi kullanmanın (borçlanmanın) önemini vurgulamaktadır. Burada tarım kesimine akçasal destek sağlayan tek kuruluş olan Ziraat Bankası devreye girmekte tarımsal sulamadan, bitkisel üretim ve hayvancılığa değin pek çok alanda etkinlik göstermektedir.

Çizelge 3.12'de Ziraat Bankası'nın yıl içinde verdiği tarımsal kredi genel toplamları görülmektedir. Bu kredilerin ulusal gelir (GSYH) içindeki yüzde paylarının 1968-2008 yılları içinde yıldan yıla düşme eğilimi göstermektedir. En yüksek olduğu 1975 ve 1979 yıllarında bu oran sırasıyla %16,3 ve %15,6'dır. Yapılan araştırmalar, tarım kredilerinin etkin ve dengeli dağıtılmamasının, özellikle 1980 sonrası yaşanan yüksek faiz politikası gibi sorunların üreticiyi ürününü destekleme ve piyasa fiyatları oluşmadan oluşsa da altında bir fiyatla tüccar ve tefeciye yönelttiğini küçük üreticileri kısıkacına alan bu sürecin tarımın gereksinimi olan kredinin yaklaşık yarısını bu yolla karşıladığını göstermektedir (Oral, 2006).

Çizelge 3.13'e göre tarımsal kredilerin toplam krediler içindeki payı giderek azalmaktadır. Bu pay 1995'te en yüksek düzeyinde %18,8 iken 2004'te %3,8'e düşürülmüştür.

Anket verileri üzerinde çalışan Başarır (2008)'a göre 2000-2006 yılları arasında DGD'den yararlanmayan fındık işletmesi yoktur. 2000, 2001-2005 ortalaması ve 2006 yılları için DGD'den yararlanan fındık işletmelerinin ortalama fındık bahçesi büyüklükleri sırasıyla 11,25, 11,97 ve 13,61 dekadır. Dekar başına verim ise yine aynı yıllar için sırasıyla 79,94, 92,31 ve 113,65 Kg olmaktadır. 2006 yılında Türkiye ile ABD'nin dekar başına fındık verimi sırasıyla 165,25 ve 357,70 Kg olarak verilmiştir.

Çizelge 3.12. Ziraat Bankası tarım kredileri ve Tarım GSYH'na oranı (1968-2008) (*)

Yıl	T.C.Ziraat Bankası'nca tarım kesimine ayrılan krediler (Çeşitli araştırmalardan) (Milyar TL) (1)	GSYH Tarım (Milyar TL) (2)	(1)/(2) (%)	Yıl içindeki tarımsal krediler genel toplamı (DİE/TÜİK İstatistik Yıllıklarından) (Milyar TL) (3)	(3)/(2) (%)	%'lerin mutlak değerce farkı
1968	6,924	65	10,6	6,344	9,7	0,9
1969	8,789	71	12,3	6,861	9,6	2,7
1970	10,136	76	13,3	6,551	8,6	4,7
1971	12,269	90	13,6	6,191	6,9	6,8
1972	14,374	98	14,6	9,811	10,0	4,6
1973	17,658	123	14,4	16,247	13,3	1,2
1974	22,874	177	12,9	22,716	12,8	0,1
1975	30,877	226	13,7	36,835	16,3	2,6
1976	50,364	266	19,0	39,565	14,9	4,1
1977	71,823	327	21,9	47,701	14,6	7,4
1978	87,645	497	17,6	64,178	12,9	4,7
1979	121,590	768	15,8	119,643	15,6	0,3
1980	173,243	1350	12,8	184,958	13,7	0,9
1981	289,660	1884	15,4	267,207	14,2	1,2
1982	480,290	2326	20,6	229,256	9,9	10,8
1983	685,601	2882	23,8	335,562	11,6	12,1
1984	792,987	4659	17,0	445,676	9,6	7,5
1985	1096,457	6959	15,8	692,796	10,0	5,8
1986	1793,250	9809	18,3	1360,551	13,9	4,4
1987	3491,259	12874	27,1	1908,793	14,8	12,3
1988	5160,056	21583	23,9	2366,538	11,0	12,9
1989	7787	37209	20,9	3977	10,7	10,2
1990	13757	66725	20,6	5703	8,5	12,1
1991	19707	91913	21,4	9880	10,7	10,7
1992	40728	156051	26,1	18724	12,0	14,1
1993	51100	293734	17,4	34502	11,7	5,7
1994	97100	572671	17,0	46833	8,2	8,8
1995	241600	1163077	20,8	151507	13,0	7,7
1996	262800	2350375	11,2	212603	9,0	2,1
1997	576200	3925650	14,7	414518	10,6	4,1
1998	1162400	8757483	13,3	1152553	13,2	0,1
1999	2143200	10977132	19,5	1463863	13,3	6,2
2000	3408800	16817322	20,3	1598076	9,5	10,8
2001	2948500	21236673	13,9	2948493	13,9	0,0
2002	2884200	36058281	8,0	2884151	8,0	0,0
2003	3562000	45137960	7,9	3562027	7,9	0,0
2004	?	52997645	?	4016910	7,6	?
2005	?	60713747	?	5283969	8,7	?
2006	?	62662754	?	5371817	8,6	?
2007	?	64278297	?	6394358	9,9	?
2008	?	72019160	?	8132727	11,3	?
Farklı veri %'lerinin ortalaması						5,7

(*) Sütun (1) ve (3)'teki farklı veriler için EK 2 açıklamasını okuyunuz.

(1) 1968-1988 verileri Ziraat Bankası notuyla İrs (1992); 1989-1992 verileri Ziraat Bankası notuyla Çelik (2000); 1993-2003 verileri Türkiye Bankalar Birliği notuyla Oral (2006)

(2) ve (3) için EK 1 sütun (31) ve (37) açıklamasına bakınız.

Bu durum fındık üretiminde Türkiyeli üreticilerin ne denli geri ve ilkel koşullarda üretim yaptığının bir göstergesi olarak ele alınabilir.

DPT (2007)'na göre tarımsal destekleme araçlarının bütçe payları içinde DGD ödemeleri %45 ile en büyük payı alırken bunu izleyen destekleme araçları %13 fark ödeme uygulaması, %12 hayvancılık destekleri, %10 kırsal kalkınma destekleri ve kalan telafi edici ödemeler, ürün sigortası ödemeleri, ÇATAK (Çevre Amaçlı Tarım Arazilerinin Korunma Projesi) programı destekleri ve diğer destekler %5'er pay almışlardır.

Çizelge 3.12 ve Çizelge 3.13'ün her ikisinde de fındığın payının ne olduğuna ilişkin yeterli bilgi yoktur. Ancak Çizelge 3.17'de yer alan ve EK 1'den elde edilen tarım ulusal gelirinde (Tarım GSYH) fındık gelirinin payı oranında ya da toplam tarımsal alanda fındık alanının payı oranında tarımsal kredilerden yararlanıldığı düşünülebilir. Başka bir deyişle, yeterli veri ve bilgilere ulaşılamadığından dolayı ancak varsayım ya da önsav olarak düşünülebilir. 1968-2008 yılları arasında fındığın tarım ulusal geliri içindeki payı %1,10-4,20 arasında; toplam tarımsal alan içindeki payı ise %1,0-2,41 arasında değişmektedir (Bkz. EK 1 sütun 38).

Çizelge 3.13. Tarımsal kredilerin toplam krediler içindeki payı (Oral, 2006'dan)

Yıl	Toplam (Milyar TL?)	Tarım (Milyar TL?)	%
1988	27612	4498	16,3
1989	45832	7364	16,1
1990	79475	12823	16,1
1991*	129608	18116	14,0
1992	231532	39222	16,9
1993	433707	59156	13,6
1994	789853	120428	15,2
1995	1743685	326982	18,8
1996	3860068	668826	17,3
1997	8811893	1504492	17,1
1998	14122355	1170731	8,3
1999	21714974	2009867	9,3
2000	34213480	3281895	9,6
2001	37085766	2714552	7,3
2002	52631490	2439787	4,6
2003	69002124	3216133	4,7
2004	102481789	3847082	3,8

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği
(?) TL'nin ne olduğu belirtilmemiş, Milyar TL olduğu anlaşılıyor.

(*) Özgün çizelgede 1991 yılı %'si 5,7 geçiyor.

3.8. Kırsal Refah Düzeyi

Keyder (1970)'in tanımlayıp Karayalçın ve Arat (1975)'in uyguladığı kırsal refah endeksi kavramı, durağan fiyatlarla kırsal nüfus başına tarım gerçek geliri endeksi ile genel tarım ürünleri fiyat endeksinin köy geçinme endeksine bölünmesinden oluşan iç ticaret hadleri endeksinin çarpımı olarak tanımlanmıştır. Hesaplamalarda temel yıl tümünde 1963=100 olarak alınmıştır. Yorumlar trendden sapmalar üzerinden yapılmıştır.

Hesaplanmasında tarımsal gerçek gelir ve iç ticaret hadlerinin belirleyici öge olduğu kırsal refah düzeyi endeksi “kimin refahı” sorusunu yanıtlamaktan uzaktır (Karayalçın ve Arat, 1975).

Kırsal refah endeksi bu çalışmada fındık için hesaplanmıştır. Bu çalışmada, fındık taban fiyatlarının bir türevi olan ve çok daha gerçekçi olduğu düşünülen çiftçinin eline geçen (ÇEF) fındık fiyatı taban fiyata yeğ tutulmuştur. Seçim, Keyder (1970)'in tanımlama ve kuramsal açıklamalarına uygundur. Keyder (1970)'in “Kırsal nüfusun refah seviyesi endeksi”, Karayalçın ve Arat (1975)'in “Kırsal refah endeksi” deyip hesapladıkları çalışmada “Fındık üreticisi refah endeksi (F.Ü.R.E.)” olarak adlandırılıp hesaplanmıştır. Bunun için çiftçinin eline geçen fındık fiyatları endeksi, anılan çalışmalarda anketten hesaplanan köy geçinme endeksi yerine çiftçinin de bir tüketici olduğu ve geçimini sağlamada tüketici fiyatları endeksinden doğrudan etkilendiği gerekçesiyle tüketici fiyatları endeksi (TÜFE) kullanılmış, bu ikisinin çarpımından iç ticaret hadleri hesaplanmıştır. Fındık üreticisi nüfus başına fındık gerçek geliri Çizelge 3.14'de gösterildiği gibi hesaplanmıştır.

Keyder (1970), çiftçinin yetiştirdiği ürünlerin satış fiyat endeksinin, aldığı tarım dışı üretim ve tüketim mallarının fiyat endeksine bölümü olarak tanımladığı iç ticaret hadlerini köylünün sattığı tarımsal ürünler fiyat endeksini, satın aldığı mallar fiyat endeksine (köy geçinme endeksi) bölerek hesaplamış, hesaplamalarda 1963 yılını temel almıştır. GSYH deflatörü 1987=100 olacak biçimde kullanılır veri sunduğundan hesaplamalarda 1987 yılı temel alınmıştır. Böylelikle çizelgelerin izlenip yorumlanması kolaylaşmış, hem de anılan çalışmalarla uyum ve koşutluk sağlanmıştır.

Çizelge 3.14. Fındık üreticisi nüfus başına fındık geliri (1968-2008)

Yıl	Çiftçinin eline geçen fındık fiyatı (TL/Kg)	Fındık üretimi (Ton)	Fındık cari geliri (Milyon TL)	GSYH fiyat deflatörü	Fındık gerçek geliri (Milyon TL, 1987 fiyatlarıyla)	Tarımda çalışan nüfus	Nüfus başına fındık geliri (TL)	Nüfus başına fındık geliri (1987=100)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1968	5,19	138000	716	0,52	137735	2086262	66020	50,4
1969	5,66	170000	962	0,56	171821	2053080	83690	63,9
1970	6,49	255000	1655	0,61	271303	2020426	134280	102,5
1971	7,4	166000	1228	0,72	170611	2044843	83435	63,7
1972	8,1	190000	1539	0,8	192375	2069554	92955	71,0
1973	8,6	250900	2158	0,97	222447	2094565	106202	81,1
1974	11,7	244000	2855	1,25	228384	2119877	107735	82,2
1975	13,5	317000	4280	1,51	283411	2145496	132096	100,8
1976	14,4	245000	3528	1,73	203931	2141495	95228	72,7
1977	15,7	290000	4553	2,15	211767	2137502	99072	75,6
1978	20,6	310000	6386	3,15	202730	2133516	95022	72,5
1979	41,4	300000	12420	5,53	224593	2129538	105466	80,5
1980	81,6	250000	20400	10,4	196154	2125567	92283	70,4
1981	116	350000	40600	14,98	271028	2147281	126219	96,3
1982	138	220000	30360	19,21	158043	2169218	72857	55,6
1983	164	395000	64780	24,25	267134	2191378	121902	93,1
1984	203	300000	60900	35,95	169402	2213765	76522	58,4
1985	476	180000	85680	55,03	155697	2236380	69620	53,1
1986	700	300000	210000	74,84	280599	2259436	124190	94,8
1987	1068	280000	299040	100	299040	2282730	131001	100,0
1988	1655	402500	666138	169	394164	2306264	170910	130,5
1989	2102	550000	1156100	297	389259	2330040	167061	127,5
1990	2965	375000	1111875	470	236569	2354062	100494	76,7
1991	4218	315000	1328670	747	177867	2330040	76337	58,3
1992	6972	520000	3625440	1223	296438	2306264	128536	98,1
1993	12617	305000	3848185	2052	187533	2282730	82153	62,7
1994	46652	490000	22859480	4236	539648	2259436	238842	182,3
1995	61840	455000	28137200	7930	354820	2236379	158658	121,1
1996	113571	446000	50652666	14103	359162	2213559	162256	123,9
1997	245622	410000	100705020	25602	393348	2190971	179532	137,0
1998	495322	580000	287286760	44977	638741	2168613	294539	224,8
1999	737043	530000	390632790	69355	563237	2146484	262400	200,3
2000	1041553	470000	489529910	103478	473076	2124580	222668	170,0
2001	1336526	625000	835328750	158218	527961	2045284	258136	197,0
2002	1670203	600000	1002121800	217391	460977	1968947	234123	178,7
2003	1895929	480000	910045920	268044	339514	1895459	179119	136,7
2004	2502015	350000	875705250	301281	290661	1824714	159291	121,6
2005	3970000	530000	2104100000	322672	652086	1756610	371219	283,4
2006	3760000	661000	2485360000	352680	704707	1691048	416728	318,1
2007	3790000	530000	2008700000	381247	526876	1627932	323648	247,1
2008	3780000	800791	3026989980	429742	704374	1567172	449455	343,1

Kaynak ve açıklamalar: Sütun (1-2, 4, 6) EK 1 Sütun (6, 2, 60, 56)

(3)=(1)*(2)/1000; (5)=(3)/(4)*100 bağıntısıyla hesaplanan 1987 yılı fiyatlarıdır.

(7)=(5)/(6)*1000000; (8)=(7)*100/(1987 yılı nüfus başına fındık geliri)

Çizelge 3.15. Fındık üreticisi refah endeksi- F.Ü.R.E. (1968-2008, deflate edilmiş)

Yıl	Çiftçinin eline geçen fındık fiyatı (1987=100)	Tüketici fiyatları endeksi (1987=100)	İç ticaret haddi (1987=100)	Nüfus başına fındık geliri (1987=100)	F.Ü.R.E. (1987=100)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1968	93,5	112,3	83,2	50,4	41,9
1969	94,6	110,2	85,8	63,9	54,8
1970	99,6	113,1	88,0	102,5	90,2
1971	96,2	116,8	82,4	63,7	52,5
1972	94,8	121,2	78,2	71,0	55,5
1973	83,0	115,7	71,7	81,1	58,2
1974	87,6	103,6	84,6	82,2	69,5
1975	83,7	102,1	82,0	100,8	82,7
1976	77,9	103,7	75,1	72,7	54,6
1977	68,4	102,3	66,9	75,6	50,6
1978	61,2	107,0	57,2	72,5	41,5
1979	70,1	98,7	71,0	80,5	57,2
1980	73,5	105,7	69,5	70,4	49,0
1981	72,5	98,4	73,7	96,3	71,0
1982	67,3	98,5	68,3	55,6	38,0
1983	63,3	102,5	61,8	93,1	57,5
1984	52,9	102,6	51,5	58,4	30,1
1985	81,0	97,2	83,3	53,1	44,3
1986	87,6	96,2	91,0	94,8	86,3
1987	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1988	91,7	102,8	89,2	130,5	116,4
1989	66,3	95,5	69,4	127,5	88,5
1990	59,1	96,7	61,1	76,7	46,8
1991	52,9	101,0	52,4	58,3	30,5
1992	53,4	104,9	50,9	98,1	49,9
1993	57,6	103,9	55,4	62,7	34,8
1994	103,1	103,8	99,3	182,3	181,1
1995	73,0	104,2	70,0	121,1	84,8
1996	75,4	105,7	71,3	123,9	88,3
1997	89,8	108,2	83,1	137,0	113,8
1998	103,1	113,7	90,7	224,8	203,9
1999	99,5	121,6	81,9	200,3	164,0
2000	94,2	126,2	74,7	170,0	126,9
2001	79,1	127,5	62,1	197,0	122,3
2002	71,9	134,5	53,5	178,7	95,6
2003	66,2	136,7	48,5	136,7	66,3
2004	77,8	132,1	58,9	121,6	71,6
2005	115,2	133,4	86,4	283,4	244,7
2006	99,8	133,8	74,6	318,1	237,4
2007	93,1	134,6	69,1	247,1	170,8
2008	82,4	131,9	62,4	343,1	214,2

(1) Çizelge 3.14'deki fındık ÇEF fiyatı GSYH deflatorüne bölünerek 1987=100 olacak biçimde yeniden oluşturuldu.

(2) EK 1 sütun (58)'deki tüketici fiyatları GSYH deflatorüne bölünerek 1987=100 olacak biçimde yeniden oluşturuldu.

(3) (1)*100/(2) ; (4) Çizelge 3.14.

(5) (3)/(4)*100

Nüfus başına fındık geliri ve onun türevi F.Ü.R.E. endeksleri, fındık üreticisinin taban fiyatlar karşısında refahının bir ölçüsü olarak düşünülebilir.

Burada doğal olarak fındık üreticisi köylünün tarımsal geliri ele alınmakta, tarımsal olmayan gelirleri göz önünde bulundurulmamaktadır. Öte yandan bu çalışma fındık konusunda ilk olup bir model sunması bakımından eksiklerinin farkındadır.

Çizelge 3.16'nın altında verilen basit bağlantım denklemi istatistiklerine göre, 41 yıllık dönem süresince, köylünün satın aldığı tüketim/geçim malları fiyatlarının, çiftçinin eline geçen fındık fiyatlarından %800 (0,608/0,076) daha hızlı arttığını göstermektedir. Bu farklı artış oranları, ele alınan dönemde iç ticaret hadlerinin genellikle fındık üreticisi aleyhine gelişmesine yol açmış, bu durum, fındık üreticisi köylünün satın alma gücünü düşürmüş ve üretimde yaratılan artığın üreticilerin elinden alınıp tarım dışı kesimlere aktarılması ile sonuçlanmıştır. İç ticaret hadleri sütununda verilen b istatistiğinin eksi (-0,296) değer alması bunu göstermektedir. Bu nedendir ki, 1968'den 2008'e kırsal nüfus başına düşen fındık üretimi 7,742 kat artarken (Bkz. Çizelge 3.14'den hesaplanabilmektedir), aynı dönemde kişi başına fındık geliri ortalama olarak 4,729 kat artmış, üretimdeki artışın gerisinde kalmıştır.

Trend denklemlerinde zaman içindeki değişimleri açıklamada Pearson ilişki katsayıları ile t istatistiğinin değerine bakıldığında çiftçinin eline geçen fındık fiyatı dışında kalan değişkenlerin anlamlı ve önemli değişkenler oldukları sonucuna varılmaktadır. Burada ÇEF fındık fiyatları yerine fındık taban fiyatları konulup tüm hesaplamalar buna göre yinelendiğinde zaman bağımsız değişkeni ile olan ilişki katsayısı fındık taban fiyatı için 0,347 olurken, bu kez iç ticaret hadleri ile olan ilişki mutlak değerce 0,151'e düşmekte hem de iç ticaret hadlerinin fındık üreticisinin lehine döndüğü görülerek gerçekçi bulunmayıp fındık taban fiyatlarına göre yapılacak hesaplamalar verilmemiştir.

Yukarıda verilen dizilerden (Çizelge 3.15.) trend etkisi elenirse, trend çevresindeki dalgalanmalar Çizelge 3.16'da verildiği gibidir.

Trendden sapmalar incelendiğinde çiftçinin eline geçen fiyat endeksi ile iç ticaret hadleri ve F.Ü.R.E.'nin birbirine koşut dalgalanmalar gösterdiği görülmektedir.

Çizelge 3.16. Trendden sapmalar (1968-2008, GSYH deflatörü ile giderilmiş)

Yıl	Çiftçinin eline geçen fındık fiyatı endeksi	Tüketici fiyatları endeksi	İç ticaret haddi endeksi	Nüfus başına fındık geliri endeksi	F.Ü.R.E.
1968	14,16	13,26	4,34	21,12	14,09
1969	15,27	10,57	7,28	29,88	23,83
1970	20,18	12,87	9,78	63,77	56,08
1971	16,72	15,87	4,45	20,23	15,15
1972	15,21	19,69	0,56	22,77	15,01
1973	3,34	13,60	-5,63	28,15	14,49
1974	7,89	0,93	7,48	24,59	22,70
1975	3,89	-1,24	5,22	38,46	32,68
1976	-1,96	-0,22	-1,34	5,59	1,45
1977	-11,60	-2,29	-9,32	3,79	-5,77
1978	-18,82	1,84	-18,66	-4,03	-17,99
1979	-10,03	-7,04	-4,59	-0,78	-5,50
1980	-6,74	-0,65	-5,81	-15,57	-16,89
1981	-7,77	-8,62	-1,29	5,60	2,02
1982	-13,09	-9,10	-6,41	-39,86	-34,19
1983	-17,11	-5,68	-12,64	-7,15	-17,86
1984	-27,64	-6,19	-22,59	-46,52	-48,41
1985	0,41	-12,21	9,50	-56,52	-37,39
1986	6,92	-13,81	17,51	-19,59	1,46
1987	19,26	-10,62	26,77	-19,12	11,99
1988	10,88	-8,45	16,28	6,62	25,22
1989	-14,62	-16,33	-3,25	-1,05	-5,86
1990	-21,90	-15,70	-11,28	-56,59	-50,67
1991	-28,17	-12,07	-19,69	-79,76	-70,17
1992	-27,74	-8,74	-20,87	-44,64	-53,92
1993	-23,62	-10,41	-16,02	-84,78	-72,25
1994	21,85	-11,08	28,19	30,10	70,96
1995	-8,33	-11,25	-0,81	-35,84	-28,51
1996	-6,02	-10,37	0,76	-37,82	-28,17
1997	8,33	-8,54	12,79	-29,36	-5,86
1998	21,54	-3,62	20,73	53,70	81,08
1999	17,85	3,64	12,19	24,44	37,96
2000	12,52	7,69	5,29	-10,62	-2,25
2001	-2,71	8,32	-7,02	11,73	-10,06
2002	-9,94	14,76	-15,30	-11,33	-39,92
2003	-15,73	16,33	-20,04	-58,04	-72,43
2004	-4,27	11,10	-9,31	-77,91	-70,25
2005	33,09	11,82	18,47	79,14	99,72
2006	17,64	11,58	7,03	109,15	89,23
2007	10,82	11,84	1,84	33,37	19,48
2008	0,02	8,52	-4,57	124,67	59,70
b	0,076181	0,608084	-0,296256	4,728523	3,166862
a	79,213023	98,458662	79,154520	24,548446	24,670967
r	0,057038	0,561347	-0,261641	0,768977	0,654251
t_hesap	0,356781	4,235973	-1,692921	7,512023	5,402511

Çizelge 3.15'deki verilerin trendi ayıklanarak bulunmuştur.

Trend çevresindeki dalgalanmaları en önemli değişken olan ÇEF fındık fiyatı endeksine göre yedi alt döneme ayrılabilir:

- 1968-1975: Trendin üzerinde;
- 1976-1984: Trendin altında;
- 1985-1988: Trendin üzerinde;
- 1989-1996: Trendin altında (1994 dışında);
- 1997-2000; Trendin üzerinde;
- 2001-2004; Trendin altında;
- 2005-2008; Trendin üzerinde.

Öteki endekslerin de buna yakın bölündükleri söylenebilir. 1968-1975 yılları köy politikasının ağırlık kazanmaya ve köylünün yükselen sınıf savaşımında burjuvaziye eklemlemeye çalışılmasından dolayı görece durumunun iyi olduğu yıllardır. 1976-1984 yıllarında bu kaygıdan uzak olarak köylü sınıfının yarattığı artık değer elinden alınmaya başlanmıştır. Bu süreç kısa süren iniş çıkışlarla 2008'lere dek sürmüştür. Bu arada sosyal demokratların politik iktidar ortağı olduğu 1989-1996 döneminin uzunluğu ve trendin altında kalmış olması göze çarpmaktadır. 2005 yılı Fiskobirlik'in yüksek fiyattan fındık alımı yapıp politik iktidarla ters düştüğü yıla denk gelmektedir. Bu yıldan sonra TMO devreye sokulmuş, Fiskobirlik'in başlattığı trend üzeri artış sürdürölmeye çalışılsa da fiyatların giderek düştüğü görölmektedir. F.Ü.R.E. bu söylenenlere bağlı kalarak gelişmiştir.

Sonuç olarak dönemin tümü ele alındığında, hükümetlerin fındık taban fiyatı politikalarının Keyder (1970)'in söylediği gibi bir "gelirler politikası aracı" olarak ya da hiç olmazsa köylü gelirini yüksek tutma aracı olarak pek etkili olmadığı söylenebilir. Buradan genel bir varğı olarak, fındık üreticisinin refahının artmadığı sonucu çıkarılabilir.

3.9. Üretici Destek Eşdeğeri

Üretici destek eşdeğeri (ÜDE), her ürün için, uygulanan politikalar sonucu ve üretilen ürün tutarlarına bağlı olarak, tüketicilerden ya da vergi yükömlülerinden üreticilere yapılan aktarımları, tüketici destek eşdeğeri (TDE) de, uygulanan tarım

politikaları sonucu tüketicilerin –tüketici desteklerinden belirginleştirilmiş- uyguladığı aktarımları göstermektedir (OECD, 1994). Eğer, bu aktarımlar tüketici desteklerinden daha yüksek ise, genellikle yüksektir, TDE eksi değer taşır; bu da tüketicilere yüklenen göreceli vergi olarak tanımlanır.

Üretici ve tüketici destekleme eşdeğerleri, OECD (1994) yayınında anlatılan söz konusu eşdeğerler verisi bulunan 1980-2002 yılları için hesaplanarak, Türkiye’de, fındık kesiminin desteklenmesinde uygulanan ana politikaların nesnel bir ölçüsü ortaya konulup değerlendirilmeye çalışılmıştır. Hesaplamalar pazar fiyatı desteklemeleri, doğrudan ödemeler, girdi elde ediliş değerlerinin düşürülmesi, genel görevler, diğer dolaylı destekler olarak beş ana başlıkta toplansa da fındık ürünü için veri bulma güçlüğünden dolayı belli varsayımlardan yola çıkılmıştır. Çizelge 3.17’de ÜDE hesabında fındığa konu olabilecek tarımsal desteklerin bulunmasında Türkiye’de tarıma sağlanan destekler içinde fındığın tarımsal gelirdeki payı oranında pay aldığı varsayılmıştır.

Çizelge 3.17 incelendiğinde ÜDE rakamlarının ele alınan 23 yıllık 1980-2002 dönemi içinde 1993, 1995-1996 ve 1998-2000 yıllarını kapsayan 6 yıl dışında kalan tüm yıllarda (17 yılda) eksi değerler vermiştir. Bunun anlamı, fındık kesimine destek geldiği değil fındık kesiminden başka kesimlere destek gittiğidir. Birim ÜDE ton başına gelen giden destekleri, yüzde ÜDE de yüzdelerini göstermektedir. Üretime saymaca yardım katsayısı (ÜSYK) fındık kesimine yapılan yardımların en açık ve karşılaştırılabilir göstergesini sunmaktadır. Buna göre katsayı 1’in üstüne çıktıkça aldığı yardımların arttığını 1’in altına düştükçe başka kesimlere yardım ettiğini göstermektedir. Katsayıya göre fındık üreticisi incelenen 23 yılın yalnızca sözü edilen 6 yılında destek aldığı, kalan 17 yılda bu destekten yoksun olarak başka kesimlere kaynak aktardığı görülmektedir. Sonuç olarak fındık üreticisinin ekonominin başka kesimlerinden kaynak almaktan çok kendi dışındaki kesimlere kaynak aktaran durumda kaldığı söylenebilir.

Bu çalışmada, yeterli veri olmadığından tüketici destek eşdeğeri hesabına yer verilmemiş, üretici destek eşdeğeri dikkate alınmıştır.

Çizelge 3.17. Fındık için üretici destek eşdeğeri (ÜDE) hesabı (1980-2002)

Yıl	Fındık üretimi (Ton)	Çiftçinin eline geçen fındık fiyatı (Tartılı ort., Milyon TL/Ton)	Avrupa iç fındık alım fiyatı (Türk levant tipi, FOB 100 Kg./U.S.\$)	Destekle-melerde Dolar Alış Kuru (TL/\$)	Dünya referans fiyatı (Milyon TL/Ton)	Fındığa konu olabilecek Türkiye'de tarıma sağlanan destekler toplamı (Milyon \$)	Tarımsal gelirden fındığın payı (%)	Fındığa yapılan destekler (8)=(4)*(6)*(7)/100 (Milyon TL)	Taşıma ve ticaret marjı %	ÜDE (10)=(1)*((2)-(5)*(100-(9))/100)+(8) (Milyon TL)	Birim ÜDE (11)=(10)/(1) (Milyon TL/Ton)	Yüzde ÜDE (12)=(11)/(2) %	Üretim saymacaya yardım katsayısı (ÜSYK)=(11+5)/(5)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
1980	250000	0,0816	428	73,7	0,1575	657	1,51	731	2	-17464	-0,07	-85,61	0,56
1981	350000	0,1160	322	107,7	0,1734	855	2,15	1985	2	-16905	-0,05	-41,64	0,72
1982	220000	0,1380	213	158,1	0,1683	651	1,31	1344	2	-4584	-0,02	-15,10	0,88
1983	395000	0,1640	246	217,1	0,2670	816	2,25	3983	2	-34605	-0,09	-53,42	0,67
1984	300000	0,2030	219	358,6	0,3928	871	1,31	4080	2	-50508	-0,17	-82,94	0,57
1985	180000	0,4760	294	533,0	0,7826	801	1,23	5255	2	-47120	-0,26	-55,00	0,67
1986	300000	0,7000	319	670,9	1,0704	697	2,14	10008	3	-91469	-0,30	-43,56	0,72
1987	280000	1,0680	362	830,0	1,5020	929	2,32	17914	4	-86771	-0,31	-29,02	0,79
1988	402500	1,6550	345	1343,6	2,3155	1111	3,09	46085	4	-182475	-0,45	-27,39	0,80
1989	550000	2,1020	259	2126,0	2,7558	1599	3,11	105622	4	-193355	-0,35	-16,72	0,87
1990	375000	2,9650	290	2613,0	3,7878	1371	1,67	59705	4	-192015	-0,51	-17,27	0,86
1991	315000	4,2180	279	4181,9	5,8268	2384	1,45	144112	4	-289236	-0,92	-21,77	0,84
1992	520000	6,9720	254	6882,6	8,7524	1632	2,32	260875	4	-482863	-0,93	-13,32	0,89
1993	305000	12,6170	255	11008,0	14,0444	1932	1,31	278595	4	14587	0,05	0,38	1,00
1994	490000	46,6520	408	29764,0	60,7310	1686	3,99	2003135	4	-3705230	-7,56	-16,21	0,88
1995	455000	61,8400	290	45918,0	66,4854	6594	2,42	7324500	4	6420861	14,11	22,82	1,21
1996	446000	113,5710	280	81543,6	114,0251	3838	2,16	6745359	4	8577054	19,23	16,93	1,17
1997	410000	245,6220	457	152161,0	347,6245	4121	2,57	16085905	4	-20034072	-48,86	-19,89	0,86
1998	580000	495,3220	424	261293,0	553,6145	5285	3,28	45296934	4	24331116	41,95	8,47	1,08
1999	530000	737,0430	385	419542,0	806,7443	5376	3,56	80259852	4	60421140	114,00	15,47	1,14
2000	470000	1041,5530	329	626486,0	1029,0033	2928	2,91	53393698	4	78637340	167,31	16,06	1,16
2001	625000	1336,5260	308	1228837,0	1892,9210	1773	3,93	85691880	4	-214731967	-343,57	-25,71	0,82
2002	600000	1670,2030	238	1620000,0	1931,1750	1421	2,78	63954594	4	-46280406	-77,13	-4,62	0,96

Kaynak: (4), (6) ve (9) sütunlar Yeni ve Dölekoğlu (2003)'ün çalışmasından (bak. EK 2 ve EK 3); sütun (1-3) EK 1 sütun (2, 6, 11)'den aktarıldı; sütun (7)

EK 1 sütun (2)*(6)/(31)*10 bağıntısından; öteki sütunlar çizelgeden hesaplandı.

Çizelge açıklamaları ve sütun (5) için EK 2'ye bakınız.

3.10. Fındık Bahçe Büyüklükleri

Çeşitli yıllarda yapılan araştırmalardaki fındık üreticisi ailelerin sahip oldukları fındık arazisi büyüklükleri kullanarak bir aileye düşen ortalama fındık bahçesi byklğ parametrelerinin yıldan yıla nasıl bir durum ortaya koyduğu kimi yayınlardan alınıp izelgeleştirilerek yorumlanmıştır.

Çizelge 3.18. Fındık üreticisi 14 ilin tarımsal işletme sayısı, arazi byklğ ile işletme başına arazi byklğ, kk ve büyükbaş hayvan sayıları

İller	İşletme sayısı	Arazisi olmayan işletme sayısı	Arazi (dekar)	İşl. başına arazi byklğ (da)	İşletme başına kkbaş hayvan sayısı	İşletme başına büyükbaş hayvan sayısı	İşletme başına meyve arazisi byklğ (da)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Artvin	24363	1	684496	28,10	6,8	4,1	17,1
Bolu	23999	48	1100017	45,93	5,1	8,1	14,3
Giresun	60379		1567077	25,95	3,8	2,5	18,7
Kastamonu	52555		2393188	45,54	2,2	5,9	2,6
Kocaeli	17112	718	681569	41,57	5,5	4,9	5,7
Ordu	73762		2133606	28,93	2,3	2,4	24,2
Rize	50195		577745	11,51	0,0	0,8	11,3
Sakarya	59856	335	1971915	33,13	0,3	2,7	14,4
Samsun	86381	253	3760438	43,66	3,2	3,9	10,3
Sinop	31457		1148635	36,51	3,8	4,7	1,0
Trabzon	72612	66	1101909	15,19	6,4	2,8	10,4
Zonguldak	51880		904656	17,44	0,2	2,5	4,6
Bartın	22114	14	626010	28,33	0,3	5,6	(*)
Düzce	33071	24	841517	25,46	0,5	2,3	(*)
14 il toplamı	659736	1459	19492778	29,61	2,8	3,4	11,9
Türkiye	3076650	54523	184348232	61,00	9,0	3,6	7,1

Kaynak: Sütun(1-6) TÜİK (http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=44&ust_id=13, erişim tarihi: 12.05.2009) web sitesi Tarım Sayımları veri tabanlarından.

(7)=(4)*izelge 3.19.. sütun (2)/(1) (2007 yılı meyve alanları oranı)

(*) izelge 3.19'da Bartın ili Zonguldak'a, Düzce ili Bolu'ya eklenmiştir.

Fındık üretilen 14 ilin 2001 Genel Tarım Sayımı sonuçlarının toplu verildiği izelge 3.18'e göre Türkiye'de işletme başına 61 dekar arazi düşerken, fındık üretilen illerde ortalama arazi byklğ bunun yarısı 30 dekar (29,61) dolayındadır. Büyükbaş hayvan varlığında 3,4 hayvan ile Türkiye ortalamasına (3,6) yaklaşılırken, kkbaş hayvan sayısı bakımından 2,8 hayvan ile Türkiye ortalamasının 3'te 1'ini ancak bulmaktadır. İşletme başına düşen meyve arazisi ortalaması olarak bakıldığında, fındık meyve arazisine girdiğinden, 11,9 dekar ile Türkiye ortalamasının (7,1 dekar) zerine çıkmaktadır. Ortalama meyve bahçesi

büyükliğünde 14 il ortalamasının üzerinde meyve bahçeleri olan iller sırasıyla Ordu, Giresun, Artvin, Sakarya ve Bolu (Düzce içindedir) illeri olmaktadır.

Çizelge 3.19. Fındık üretilen bölge ve illerde fındık, meyve ve toplam tarım alanları								
İller (*)	2007			1992				
	Toplam alan-2007 (da)	Meyveler, içecek ve baharat bitkileri alanı-2007 (da)	Meyve/Toplam alan (2/1) (%)	Fındık üreticisi çiftçi sayısı	Fındık dikili alan (da)	Toplam fındık alanına oranı (%)	Çiftçi başına fındık alanı (da)	Fındık alanı/ Meyve alanı (4/2) (%)
	(1)	(2)		(3)	(4)	(5)	(6)	
Ordu	2652089	2218715	83,66	108265	1687588	31,22	15,59	76,06
Giresun	1467234	1059044	72,18	68303	948992	17,55	13,89	89,61
Trabzon	1005680	690728	68,68	62878	492035	9,10	7,83	71,23
Artvin	388553	237003	61,00	4770	37734	0,70	7,91	15,92
Rize	534256	523228	97,94	2452	20573	0,38	8,39	3,93
I. Bölge Toplamı	6047812	4728718	78,19	246668	3186922	58,95	12,92	67,40
Sakarya	1825395	793674	43,48	35250	683476	12,64	19,39	86,12
Bolu	2098326	655470	31,24	38431	621463	11,50	16,17	94,81
Samsun	4000606	939696	23,49	35699	607698	11,24	17,02	64,67
Zonguldak	1126466	300082	26,64	18633	157008	2,90	8,43	52,32
Kocaeli	909098	124017	13,64	6896	70650	1,31	10,25	56,97
Kastamonu	1993815	111930	5,61	7129	35875	0,66	5,03	32,05
Sinop	1037855	28070	2,70	1542	6533	0,12	4,24	23,27
II. Bölge Toplamı	12991561	2952939	22,73	143580	2182703	40,38	15,20	73,92
I.ve II.Bölge Toplamı	19039373	7681657	40,35	390248	5369625	99,33	13,76	69,90
Çerezlik Bölge (**)	19883898	2037966	10,25	4686	36207	0,67	7,73	1,78
Fındık üretilen iller toplamı	38923271	9719623	24,97	394934	5405832	100,00	13,69	55,62
Türkiye	248875052	29089254	11,69	394934	5405832	100,00	13,69	18,58

(*) Toplam alan ve meyve alanında Bolu'ya Düzce, Zonguldak'a Bartın eklenmiştir. Çerezlik Bölgede gösterilen Bartın ili Zonguldak'a eklenmiştir.

(**) Çerezlik Bölgede anılan Bartın dışında 9 il: İstanbul, Tokat, Bursa, Bitlis, Gümüşhane, Çanakkale, Kırklareli, Amasya ve Antalya illeridir.

Kaynak: Sütun (1-2) TKB taşra örgütlerinin derlemesiyle TÜİK

(http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=45&ust_id=13, erişim: 11.05.2009) bilgisunar sitesinden; sütun (3-6) Sarımeşeli vd. (1992)

Çizelge 3.18'deki sütun (7) işletme başına meyve arazisi büyüklüğü, 2001'deki işletme başına arazi büyüklüğünün 2007'deki meyve alanlarının toplam tarımsal arazi içindeki oranı ile çarpılarak elde edilmiş, okuyucuya bir fikir vermesi için konulmuştur. Elbette farklı yılların ve farklı çalışmaların sonuçlarını sakınarak

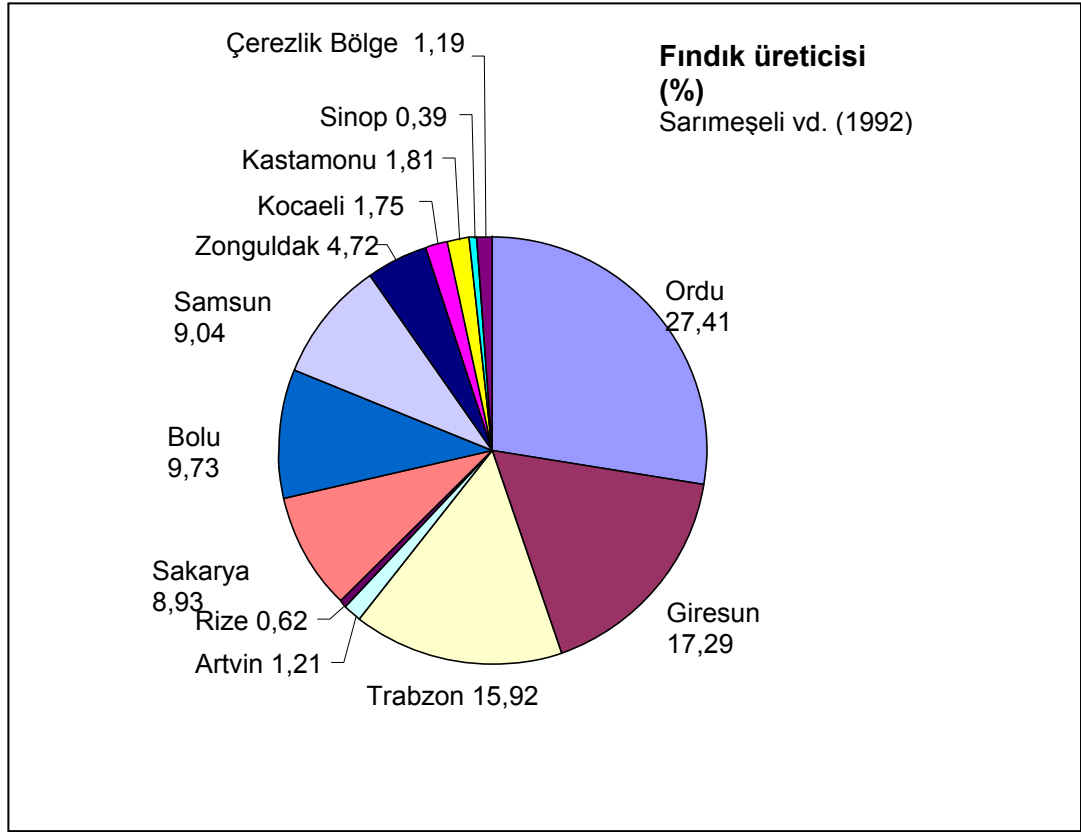
kullanmakta yarar vardır. Buradaki rakamların Çizelge 3.19'daki çiftçi başına fındık arazisinden büyük olması beklenir. Çünkü meyve alanları içine fındık dışındaki meyve bahçeleri de girmektedir. Oysa 1992 yılında fındık üretilen tüm illerde çiftçi başına ortalama 13,69 dekar fındık bahçesi düşerken, ister 2001 ister 2007 rakamı olarak alınsın 14 ildeki işletme başına düşen meyve bahçesi büyüklüğü olan 11,9 dekar olmaktadır. Bu durum Sakarya, Bolu, Samsun, Zonguldak, Kocaeli, Kastamonu ve Sinop illerinde çiftçi başına düşen fındık alanının meyve alanından daha büyük olmasından kaynaklanmaktadır. Verilerin doğru olduğu varsayımı altında belirtilen 7 ilde fındık bahçeleri de içinde meyve alanlarının söküldüğü ya da çiftçi sayılarında artış olduğu biçiminde yorumlanabilir.

Verileri Çizelge 3.19'dan elde edilen Şekil 3.1 incelendiğinde fındık üreticilerinin dağılımı bakımından 1. Standart Bölgeye giren Ordu, Giresun, Trabzon, Artvin ve Rize üreticilerin %63'ünü barındırmaktadır. Aynı illerin Şekil 3.2'ye göre fındık alanları oranı %59'dur. Güncel bilgiler olmamakla birlikte bu oranların pek değişmediği düşünülmektedir.

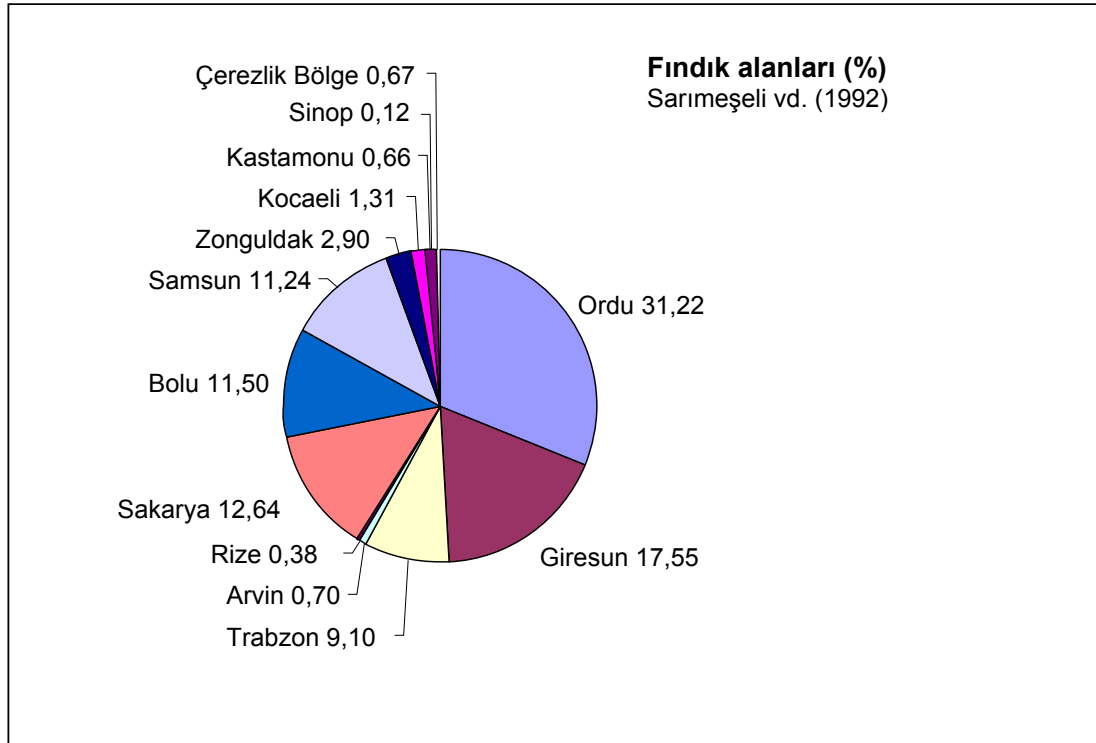
Gazi Üniversitesi'nin 1992 yılında yaptığı fındık dikim alanları nihai projesi sonuçlarına göre (Sarımeşeli vd., 1992), çiftçi başına fındık bahçe büyüklüğü 1. Standart Bölgede 12,92 dekar, 2. Standart Bölgede 15,20 dekar, Çerezlik Bölgede 7,73 dekar ve Türkiye ortalaması olarak 13,69 dekar düşmektedir. Bu rakamların Çizelge 3.18. sütun (7)'ye göre günümüzde daha da düşmüş olabileceği düşünülebilir.

Şekil 3.3'e göre işletme başına düşen fındık bahçesi büyüklüğünde Türkiye ortalaması olan 13,69 dekarın üzerinde fındık bahçesi olan üreticiler sırasıyla Sakarya (19,39 da), Samsun (17,02 da), Bolu (16,17 da) ve Giresun (13,89 da) illeri üreticileridir. Dolayısıyla Ordu, Giresun ve Trabzon illeri fındık üretimi, çiftçi sayısı ve alanı olarak toplam içinde, genelde, %60'ları geçen bir payı varken bahçe büyüklüğü ve dekar başına gelir söz konusu olduğunda Sakarya, Samsun ve Bolu (Düzce de içindedir) illerinden sonra gelmektedirler. Destekleme ve özendirimlerden bu iller çiftçilerinin daha büyük oranda yararlanacakları söylenebilir.

Şekil 3.1, Şekil 3.2 ve Şekil 3.3'de yer alan yüzdelerin elde edildiği sayılar ile Çerezlik Bölge illerinin hangileri olduğu Çizelge 3.19'da verilmiştir.

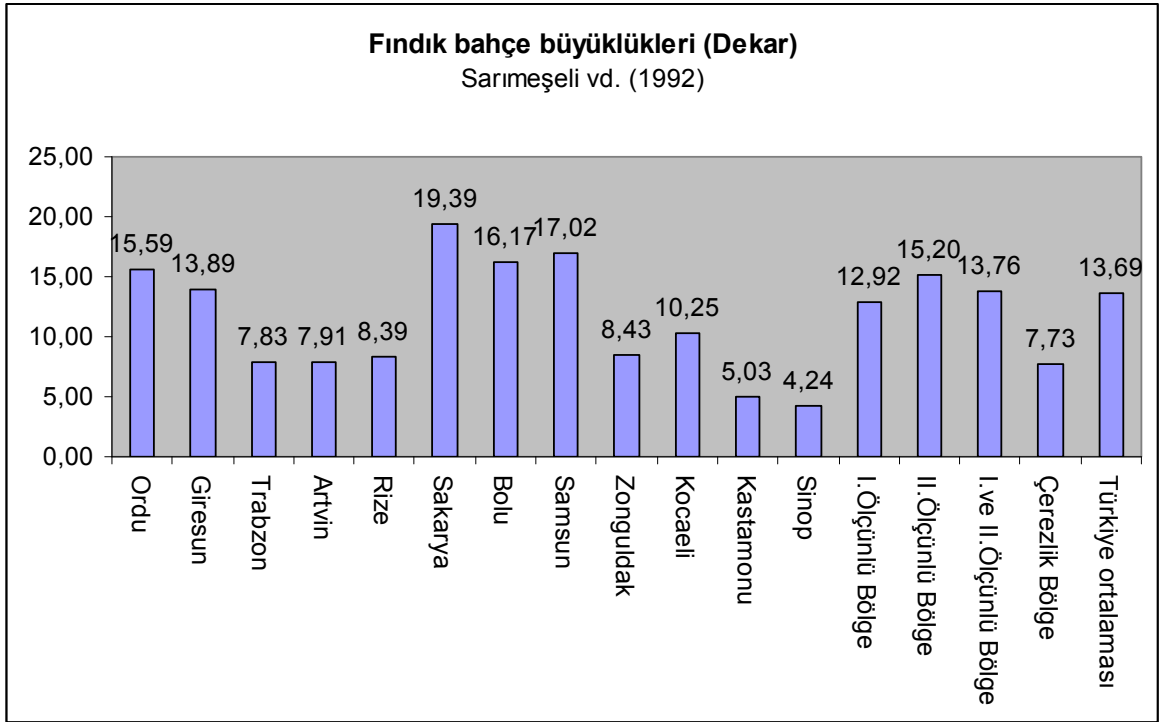

Şekil 3.1. Türkiye'de fındık üreticisi iller ile Çerezlik Bölgede fındık üreticisi yüzdeleri

Şekil 3.2. Türkiye'de fındık üreticisi iller ile Çerezlik Bölgede fındık alanları yüzdeleri

Şekil 3.3. Türkiye’de fındık üreticisi iller ile bölgelerde fındık bahçe büyüklükleri (Dekar)

Türkiye’de genel tarım sayımı sonuçlarına göre 1950’de işletme başına 77 dekar tarımsal alan düşerken 2001’de bu sayı 61 dekardır. 1950’den 2001’e en çok 50 dekara dek toprakları olan üreticiler toplam üreticilerin yaklaşık 3’te 2’sini oluştururken ellerindeki topraklar tüm toprakların ancak yaklaşık 5’te 1’ini bulmaktadır (TZOB, 2004). Öte yandan 1950’de 201 dekarın üstünde toprağı olan çiftçiler %5,7’lik bir kitle iken tüm toprakların %41,4’ünü elinde tutmakta, bu çarpıklık 2001’de az düzelse de yine %5,9’luk kitle tüm toprakların %34,2’sini elinde tutmaktadır. Fındık bahçe büyüklükleri söz konusu olduğunda durum bundan çok da farklı değildir. Örneğin Sarımeşeli vd. (1992)’ne göre üretici başına ortalama 15,59 dekar fındık bahçesi düşen Ordu ilinde en çok 12 dekara dek fındık bahçeleri olan fındık üreticileri tüm üreticilerin %55’ini oluştururken işledikleri fındık bahçeleri tüm toprakların ancak %20’sini bulmaktadır.

Sarımeşeli vd. (1992)’den değiştirilerek oluşturulan Çizelge 3.20’deki fındık bahçe büyüklükleri sınıflandırmasında çiftçi sayısına göre tepedeğer sınıfı 0-6 dekar, fındık dikili alanına göre tepedeğer sınıfı ise 6-12 dekardır. Buna göre, fındık dikili alan dağılımı önemli ölçüde çarpıktır. Öyleki, fındık çiftçilerininin %34,03’ü olan 134397 çiftçi toplam arazinin yalnızca %7,75’ini kullanırken %1,23’ü olan 4895

çiftçi toplam arazinin %9,16'sını elinde bulundurmaktadır. Yine çizelgeye göre en çok 12 dekara dek fındık bahçesi olan üreticiler tüm üreticilerin %60,35'i iken kullandıkları fındık alanları tüm alanın %24,07'sini geçmemektedir.

Çizelge 3.20. Türkiye'de fındık üretilen 22 ilde bahçe büyüklüklerine göre çiftçi sayısı ve toprak dağılımı

Bahçe büyüklüğü	Fındık çiftçi sayısı	Türkiye toplamına oranı %	Birikimli %	Fındık dikili alanı (Dekar)	Türkiye toplamına oranı %	Birikimli %
0-6	134397	34,04	34,04	418865	7,75	7,75
6-12	103887	26,31	60,35	882086	16,32	24,07
12-18	57541	14,57	74,92	831301	15,38	39,45
18-24	36206	9,17	84,09	737113	13,64	53,08
24-30	20175	5,11	89,20	529111	9,79	62,87
30-36	15967	4,04	93,25	511068	9,45	72,33
36-42	9002	2,28	95,53	349674	6,47	78,80
42-48	4720	1,20	96,72	210310	3,89	82,69
48-54	3973	1,01	97,73	200097	3,70	86,39
54-60	2087	0,53	98,26	117530	2,17	88,56
60-66	1988	0,50	98,76	122972	2,27	90,84
66+	4895	1,24	100,00	495297	9,16	100,00
TOPLAM	394838	100,00		5405422	100,00	

Çizelge açıklaması için EK 2'ye bakınız.

Çizelge 3.21'de çeşitli zamanlarda fındık konusunda yapılan araştırmaların bulgularına göre üreticilerin işledikleri fındık bahçe büyüklükleri sahil kol (0-250m), orta kol (250-500m) ve yüksek kol (500+ m)'da farklıdır. Dekar başına verimlilik sahil koldan yüksek kola doğru gidildikçe düşmektedir. 1976 yılında Fiskobirlik ortaklarının ortalama fındık bahçesi büyüklüğünün 40,06 dekar olması ilgi çekicidir. Bunun nedeni, öteki çalışmalardan elde edilen ortalama fındık bahçe büyüklükleri 12,4-24,8 dekar arasında değişmektedir. Rakamın bu denli yüksekliği Fiskobirlik ortaklarının eş dost ile komşu bahçelerini de kendi üstüne yazdırdığını usa getirmektedir. Çünkü bu yönleme az da olsa başvurulmaktadır.

Kaya (1986) incelediği 6 ilin (Ordu, Giresun, Trabzon, Samsun, Bolu ve Sakarya) ortalama fındık verimini dekar başına 116 Kg bulmuşken örnek işletmelerde 271 Kg olarak saptamıştır. Bu sonuç fındık üretilen illerde verimin düşüklüğünü ve istenirse 271 dekara dek artırılmasının olanaklı olduğunu kanıtlamaktadır. Öte yandan Akçakoca-Karasu'da sahil ve orta kolda üreticilerin elindeki fındık bahçelerinin yeterli geliri sağlayacak büyüklükte olduğu öte yandan Ordu-Giresun

gibi illerde üreticilerin yeterli gelir elde etmeleri için ellerindeki fındık bahçelerinin yaklaşık iki katına çıkarılması ve çiftçilerin bir adet Jersey tipi süt ineğinin olması gerektiği bulgulanmıştır (Kaya ve Çalışkan, 1994).

Çizelge 3.21. Çeşitli zamanlarda fındık konusunda yapılan araştırmaların bulgu ve sonuçları

Çalışma alanı	İşletme başına fındık bahçesi (da)	Yeter işletme büyüklüğü (da)	FKB alım oranı (%)	Dekarda Erkek İşgücü Birimi (EİG)	Verim (Kg/da)	Kullanılan gübre (Kg/da) (*)
DPT (1976)						
Fiskobirlik ortakları	40,06		61,24			
Bülbül (1978)						
Ordu		20,7		3,51		
Şenol (1984)						
Giresun Fındık Araştırma Enstitüsü-1975	12,48					
Kaya (1986)						
Ordu	24,8		40,59	8,96		
Giresun	24,3		50,06	8,3		
Trabzon	23,3		56,09	8,49		
Samsun	23,4		36,24	8,73		
Bolu	21,9		90,13	10,15		
Sakarya	23,9		72,00	9,78		
Ortalama	24,0		53,91	9,42	116	180
Örnek işletmelerde	21,0			13,14	271	722
Sarimeşeli vd. (1992)						
12 il toplamı	13,76					
Türkiye	13,69					
Kaya ve Çalışkan (1994) (**)						
Ordu-Giresun						
Sahil kol (0-250m)	12,4	22+2				
Orta kol (250-500m)	15,8	34+4				
Yüksek kol (500+ m)	18,6	45+5				
Akçakoca-Karasu						
Sahil kol (0-250m)	21	18+2				
Orta kol (250-500m)	26	23+2				
Yüksek kol (500+ m)	20,5	40+4				

(*) Kullanılan gübrelerin içinde çiftlik gübresi de olup sırasıyla 163 ve 697 Kg'dır.

(**) Yeter gelir verebilecek en küçük işletme büyüklüğü iki rakamın toplamı olup küçük rakamlar fındık yanında tarla alanı koşulunu göstermektedir. Araştırmacı ayrıca yeter gelir için 1 adet jersey melezi süt ineğini de koşul saymaktadır.

Araştırmalardan elde edilen önemli bulgularından biri de bahçelerde olması gerekli işçiliğin yeterince yapılmadığıdır. Örneğin örnek işletmelerde dekar başına 13,14 erkek işgücü birimi (EİG) kullanılıp verim 271 kiloya çıkarılmışken araştırmaya

alınan 6 ilde ortalama olarak dekar başına 9,42 erkek işgücü kullanılıp ancak 116 Kg verim elde edilmiştir (Kaya ve Çalışkan, 1994).

Yukarıdaki çizelgeye sonuçları alınmayan Arıkan (1967)'in çalışmasına göre Ordu'da 50 dekarın altında ve ortalama 9,1 dekar fındık bahçesi olan çiftçiler toplam çiftçilerin %71'ini, 51-100 dekar arası ve ortalama 62 dekar fındık bahçesi olan çiftçiler toplam çiftçilerin %24'ünü oluşturmakta ve Ordu ili genelinde bir çiftçiye düşen ortalama fındık bahçesi büyüklüğü 29 dekar olmaktadır (İGEME, 1969). Tarım Bakanlığı (1972) çalışmasına göre 1969-1970 yılında araştırmaya alınan Giresun'daki 118 çiftçi ailesinin ortalama 26 dekar, Ordu'da araştırmaya alınan 110 çiftçi ailesinin ise ortalama 35 dekar fındık bahçesi vardır. Ortalama çiftçi ailesi nüfusları Giresun'da 8,65 kişi, Ordu'da 7,79 kişi, iller toplamında ise 8,24 kişidir. Fındıklıkların yaş ortalaması ise Giresun'da 56,5 yaş, Ordu'da 23,5 yaş, iki il ortalaması olarak ise 40,7 yaştır. Bu son veriler bugünkü durumla karşılaştırıldığında aile büyüklüğünün çok küçüldüğü ve anılan fındık bahçelerinin geçen 38 yılda daha da yaşlandığı (Giresun 95 yaş, Ordu 62 yaş) söylenebilmektedir.

KBFİB (1975) İtalyan işadamları kurulunun ekonomik raporu çevirisi yayınına göre I. Standart Üretim Bölgesinde 1969-1973 yılları ortalama verimi dekar başına 62,9 Kg, II. Standart Üretim Bölgesinde 65,5 Kg, çerezlik denilen doğrudan tüketim bölgesinde 63 kilodur. Geçmiş üç yılın ortalamaları olarak dekar başına verim rakamları ise: 1963 yılı için 53,5 Kg, 1966 yılı için 38,2 Kg, 1969 yılı için 63,6 Kg, 1972 yılı için 58,7 Kg.dır.

Genç (1993) Ünye'deki fındık üreticileri üzerinde yaptığı araştırmada ortalama işletme büyüklüğünü sahil kolda 22,91 dekar, orta kolda 19,67 dekar, yüksek kolda 32,47 dekar ve genelde 25,01 dekar bulmuştur. Yakut (1979)'a göre Giresun ilinde fındık işletmeleriyle yapılan bir araştırmada ortalama işletme büyüklüğünün 22,81 dekar olduğu, Yakut (1980)'a göre ortalama işletme büyüklüğünün Giresun ilinde 16,2, Ordu ilinde 32,92 ve Terme-Çarşamba Ovasında 32,6 dekar olduğu belirtilmiştir. Bu bilgilerden hareketle işletme büyüklüğünün Ünye'de (25,01 dekar) Ordu'dakinden (32,92 dekar) küçük çıkması, geçen zaman içinde çeşitli nedenlerle işletme arazilerinin daha da küçüldüğü biçiminde yorumlanmıştır (Genç, 1993).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. VERİ ve YÖNTEM

4.1. Değişkenler ve Veriler

Çalışmada EK 1'de görüleceği üzere pek çok veri toplanmıştır. Bunlar tarım alanı, fındık üretimi, fındık fiyatları, dolar kuru, dünya fındık üretimi, dışsatım, fındık destekleme alımı tutar ve ödemeler, toplam ve tarımda GSYH, kredi, girdi ve tüketim maddeleri fiyatları, nüfus, TEFE, TÜFE, fındık tüketimi, hanehalkı büyüklüğü, fındık bahçe büyüklüğü gibi verilerdir. Ancak bunlardan yalnız 13'ü çok değişkenli istatistiksel çözümlenmelerde kullanılmıştır. Bunun nedeni başta faktör çözümlenmesi olmak üzere çözümlenmelerin etkin olabilmesi için incelenen gözlem sayısının değişken sayısının çok üzerinde olması gereğidir (Kitapçioğlu vd, 2008). Bu nedenle, 41 gözlemin 1/3'ünü geçmeyecek biçimde değişken seçimine gidilmiştir. Bu kurala Şahin (2005)'in çalışmasında 27 değişkene ilişkin 81 il verisi kullanılarak uyulduğu görülmektedir. 1968-2008 yılları arasında son 41 yılın rakamlarından oluşan 13 değişken Çizelge 4.1'de verilmiş, değişken verilerinin nasıl elde edildiği EK 1'in ilgili sütunlarında açıklanmıştır.

Çizelge 4.1. Değişkenler

No	Kısa adı	Değişken	Değişken değerleri ve açıklamaları için Bkz. EK 1 sütun numaraları
1	FVER	Dekar başına fındık verimi (Kg/da)	(4)
2	DESF	Destekleme alımı tombul fındık fiyatı (TL/Kg)	(5)
3	FMAL	Kabuklu fındık elde ediliş-maliyet- değeri (TL/Kg)	(9)
4	FFOB	Avrupa iç fındık alım fiyatı (FOB 100 Kg/U.S.\$)	(11)
5	TUREP	Dünya fındık üretiminde Türkiye'nin payı (%)	(13)
6	FKBAO	FKB fındık alımlarının üretime oranı (%)	(17)
7	SATAL	Değer olarak tarım dışsatımının dışalımına oranı (%)	(27)
8	TARKDO	Türkiye'de kesimlerde çalışan kişi başına yaratılan tarım katma değerinin tarım dışı katma değere oranı (%)	(36)
9	KREDI	Fındık için kullanılan yaklaşık tarımsal kredi (Milyon TL)	(39)
10	GUBF	Gübre fiyatı (A.Nitrat % 26, TL/Kg)	(40)
11	MAZF	Yıl sonu mazot fiyatı (TL/l)	(41)
12	FTUK	Yılda kişi başına fındık tüketimi (Kg/Kişi)	(61)
13	BAHCE	Fındık ailesine düşen ortalama fındık bahçesi büyüklüğü (da/Çiftçi ailesi)	(64)

Verilere ilişkin betimleyici istatistikler Çizelge 4.2’de görülmektedir. Değişken birimleri farklı olduğundan çözümlenmelerde birimden kaynaklanan sapmalar olmaması için çok değişkenli çözümlenmelerde değişkenlerin standartlaştırılmış biçimleri kullanılmıştır.

Çizelge 4.2. Betimleyici istatistikler

Değişken	N	En küçük	En büyük	Ortalama	Standart hata	Standart sapma
FVER	41	44,00	129,00	83,80	3,10	19,84
DESF	41	5,25	7050000,00	849173,72	269314,37	1724453,37
FMAL	41	3,86	4590000,00	695749,93	214723,68	1374902,41
FFOB	41	114,00	948,00	310,32	26,62	170,47
TUREP	41	47,49	80,31	65,79	1,23	7,90
FKBAO	41	0,62	79,22	31,50	3,53	22,61
SATAL	41	0,61	47,72	7,15	1,47	9,42
TARKDO	41	18,68	40,70	29,60	1,04	6,66
KREDI	41	63,00	195726141,00	23890318,90	7461137,57	47774590,80
GUBF	41	0,65	800000,00	74656,66	24988,10	160001,89
MAZF	41	0,95	2820000,00	380398,14	121211,55	776132,62
FTUK	41	0,23	1,41	0,59	0,05	0,31
BAHCE	41	8,20	17,02	10,78	0,33	2,10

4.2. Yöntem

Çalışmada pek çok istatistiksel teknik ve yöntem başvurulsa da tez konusu ve amacı doğrultusunda uygun yöntemin temel bileşenler çözümü (principal component analysis) ile diskriminant çözümü olduğu görülmüştür. Aşağıda değinilen çalışmalar ele aldıkları yöntem bakımından çalışmada kullanılıp kullanılmayacağı yönünden irdelenmektedir.

Albayrak (2005)’in çalışması, çalışmanın amacına en uygun yöntemi sunmaktadır. Buna göre temel bileşenler çözümü çalışmanın amacına en uygun yöntem olmaktadır. n tane birey ya da gözleme ilişkin p tane değişken ya da özelliğin birçoğunun aralarında ilişkili (bağımlı) ve p sayısının çok büyük olmasının işlem yükü ve sonuçların yorumlanıp çözümlenmesinde sorun yaratmasından dolayı başvuru yöntemlerinden en önemlisi temel bileşenler çözümü olmaktadır (Tatlıdil, 1996).

DİE (1997) çalışmasında sosyo-ekonomik nitelikte bulunan 17 değişken kullanılarak temel bileşenler çözümü yöntemiyle ilçelerin sosyo-ekonomik

gelişmişlik düzeyleri belirlenmiş, diskriminant çözümlenmesi ile de ilçeler gelişmiş, orta gelişmiş, az gelişmiş olarak önceden belirlenmiş üç kümeye ayrılmışlardır. Anılan çalışmadaki ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi bu çalışmada F.Ü.R.E. olarak ele alınabilir. DİE çalışmasında zaman boyutu 1990 yılı ile dondurulup değişken değerleri ilçeden ilçeye değişirken, bu çalışmada tersi geçerli olmuş değişken değerleri yıldan yıla değişmiştir. Burada endeksin başka başka üreticileri değil aynı üreticilerin yıldan yıla refah düzeylerini ölçtüğü düşünülmüştür. Böylelikle, **temel bileşenler çözümlenmesi** yöntemiyle üretici refahının hangi yıllarda nasıl bir yol izlediği görülebileceği gibi, değişkenlerin üretici refahı endeksindeki açıklama payları da söylenebilecektir.

Bu çalışmada fındık üreticisinin refah düzeyleri belli kümelere ayrılabilir: düşük refahlı yıllar, refahlı yıllar, yüksek refahlı yıllar. Böylelikle çalışmada **diskriminant çözümlenmesi** de uygulanmıştır. **F.Ü.R.E.** sıralaması ile yıldan yıla fındık üreticisinin genel durumu görülmüş, diskriminant çözümlenmesiyle de fındık taban fiyatlarının bu endekste payını görme olanağı yakalanmıştır.

Pek çok araştırmacının (Kulakoğlu, 1995 ; DİE, 1997 ; Dincer vd., 2003 ; Tudor et al., 2002 ; Turan vd., 2004 ; Ünsal ve Duman, 2004) çalışmalarında anlatıp illerin/ilçelerin/bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin saptanması, kıyılardaki kirliliğin belirlenmesi, belli bir balık topluluğunun çeşitli yapılarının incelenmesi ya da bankaların başarımlarının belirlenmesinde kullandıkları temel bileşenler ile diskriminant çözümlenmesi yukarıda sözü edilen F.Ü.R.E.'nin elde edilmesi ve kümelenebilmesinde kullanılabilir. Böylelikle hem refah sıralaması yapılabilir hem de önceden belirlenmiş kümelere hangi yılların girdiği görüp yorumlanabilir.

4.2.1. Temel bileşenler çözümlenmesi ve uygulaması

Standartlaştırılmış $Z_{p \times n}$ matrisine $T_{p \times p}$ dönüşüm matrisi uygulanarak birbiri ile ilişkili olmayan $Y_{p \times n}$ değerleri elde edilmektedir. Daha sonra bu bilgiler kullanılarak öz değerler bağıntısından yararlanarak önemli bileşenler elde edilmekte kısaca temel bileşenler yaklaşımı bağımlılık yapısını yok etme ve boyut indirgeme amaçları için kullanılmaktadır.

Bir araştırmacının genellikle, çalışmaları için başlangıçta değişkenlerden hangisinin daha önemli ve kullanışlı olduğunu bilmeden, değişken sayısını büyük tutup gözlemlerini derleyip daha sonra, kimi bilgilerin ışığı altında bu değişkenlerini azaltma yoluna gitmede en uygun zmlenme yönteminin temel bileşenler özümlenmesi olduğu vurgulanmaktadır (Aslankaraoğlu, 2006).

Çalışmamızda 41 yıla ilişkin saptanan 13 değişken (izelge 4.1) değerleri veri matrisini oluşturmuştur. Satırlar yılları, sütunlar değişkenleri göstermek üzere 41x13 boyutundaki veri matrisine ilişkin standartlaştırılmış veri matrisi EK 4'te sunulmuştur.

Değişkenler 1968-2008 yılları arası dönem içindeki fındıkla ilgili gelişmeleri yansıtması bakımından Dincer vd. (2003)'nin çalışmasında illerin sosyo-ekonomik gelişmişlikleri için vurgulandığı gibi F..R.E. kullanılan tüm değişkenlere etki eden ve birlikte değişimlerini sağlayan "genel nedensel etken" olarak kabul edilebilir.

Temel bileşenler özümlenmesi, ana etkenlerin ya da bir genel nedensel etkenin etkisiyle ortaya çıkan, değişkenler arasındaki nicel ilişkileri tanımlamaya yarayan, değişkenlere isteğe göre ağırlık verilmesini önleyen, çok sayıda değişkenden bilgi yitimine uğramadan daha az sayıda değişkene geçilmesine olanak tanıyan, değişkenler arası bağımlılık yapısını ortadan kaldıran ve anlamlılık sınamaları yapılabilen bir yöntemdir (Dincer vd., 2003).

Temel bileşenler özümlenmesi uygulanan 13 değişkenden ikisi (DESF, FFOB) fındık fiyatlarını,  (MAZF, GUBF, FMAL) girdi fiyatlarını, ikisi (FVER, TUREP) verimlilik ve üretimi, ikisi (FKBAO, KREDI) fındıkta devlet desteğini,  (SATAL, TARKDO, FTUK) tarımın genel durumunu ve tüketimi, biri (BAHCE) doğrudan üreticinin toprak varlığını göstermektedir.

Temel bileşenler özümlenmesi uygulaması için EK 4'teki standartlaştırılmış veri matrisinin girdi olarak kullanıldığı MINITAB 9.2 yazılımından yararlanılmıştır.

zmlenme ıktısı olan izelge 4.3'e göre özdeğeri 1'den büyük olan üç temel bileşen toplam varyansın %86,965'ini açıkladığından verilerin ana boyutlarını görmek ya da fındık üreticisi refahını ortaya çıkarmak açısından bu üç bileşen yeterli olmaktadır. Bu yüzden özdeğeri 1'in altında olan temel bileşenler

gözönünde tutulmamıştır. Çizelgeye göre birinci temel bileşen toplam varyansın %63,979'unu, ikinci temel bileşen %13,727'sini, üçüncü temel bileşen %9,259'unu açıklamaktadır. Geriye kalan 10 bileşenin toplam varyans içindeki açıklama oranı, önemsenmeyecek denli küçüktür.

Çizelge 4.3. Toplam açıklanan varyans

Bileşen	Başlangıç özdeğerleri ve varyanslar			Döndürülmüş kareli yüklerin toplamı		
	Toplam	Varyans %	Birikimli %	Toplam	Varyans %	Birikimli %
1	8,317	63,979	63,979	6,992	53,788	53,788
2	1,784	13,727	77,706	2,220	17,073	70,861
3	1,204	9,259	86,965	2,093	16,104	86,965
4	,497	3,824	90,789			
5	,411	3,163	93,952			
6	,376	2,892	96,844			
7	,135	1,038	97,882			
8	,115	,882	98,764			
9	,075	,579	99,343			
10	,063	,481	99,824			
11	,012	,092	99,916			
12	,007	,051	99,967			
13	,004	,033	100,000			

Başlangıç yöntemi: Temel bileşenler çözümü

Temel bileşenler yükleri matrisi (Çizelge 4.4.) değişkenlerin temel bileşenlerdeki ağırlıklarını vermenin yanında aynı zamanda bu ağırlıkların yönünü de belirtmektedir. Bileşen yükleri ya da ağırlıkları değişkenlerin temel bileşenlerle olan ilişki katsayısını vermektedir (Öven ve Pekdemir, 2005). Temel bileşen yükü eksi değer almışsa değişkenle ters yönde bir ilişkiyi, artı değer almışsa aynı yönde bir ilişkiyi gösterir. Fındık refah düzeylerini açıklayan temel bileşenleri ayrı ayrı ele aldığımızda, birinci temel bileşendeki değişkenlerden FKBAO, SATAL ve TARKDO dışında kalan 10 değişkenin eksi ağırlıklar aldıkları görülmektedir. İkinci temel bileşende 10 değişkenin eksi, 3 değişken artı (FVER, TUREP ve FTUK) yönde ağırlıklandırılmıştır. Üçüncü temel bileşende ise FFOB ile FTUK dışındaki tüm değişkenler artı yönde ağırlıklandırılmıştır. Mutlak değerce en etkili olan üç değişken birinci temel bileşende BAHCE, KDEDI, MAZF (üçü de eksi yönde); ikinci temel bileşende TARKDO (eksi yönde), SATAL (eksi yönde), FVER (artı yönde); üçüncü temel bileşende ise FKBAO, FVER ve TARKDO (üçü de artı yönde) değişkenleridir. Bileşen yüklerinde ilk üç sırayı almaları yönünden FKBAO,

TARKDO, BAHCE değişkeni başta gelmek üzere toplam 7 değişkenin (ötekileri FVER, SATAL, KREDI, MAZF) temel bileşenlerde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Çizelge 4.4. Bileşen yüklerinin mutlak değerce büyükten küçüğe sıralanması

Sıra no	1. Bileşen		2. Bileşen		3. Bileşen	
	Değişken	Yükü	Değişken	Yükü	Değişken	Yükü
1	BAHCE	-0,333	TARKDO	-0,536	FKBAO	0,576
2	KREDI	-0,332	SATAL	-0,451	FVER	0,545
3	MAZF	-0,330	FVER	0,431	TARKDO	0,410
4	FMAL	-0,327	TUREP	0,349	TUREP	0,381
5	FTUK	-0,327	DESF	-0,223	SATAL	0,135
6	GUBF	-0,319	FMAL	-0,211	FFOB	-0,133
7	DESF	-0,315	MAZF	-0,199	GUBF	0,102
8	FFOB	-0,289	KREDI	-0,169	KREDI	0,084
9	FKBAO	0,227	GUBF	-0,150	MAZF	0,058
10	TUREP	-0,215	FKBAO	-0,079	FTUK	-0,036
11	SATAL	0,175	FTUK	0,078	BAHCE	0,016
12	FVER	-0,163	BAHCE	-0,056	FMAL	0,010
13	TARKDO	0,132	FFOB	-0,039	DESF	0,001

Faktör çözümlemesinde sıkça kullanılan kareli etken yükleri matrisi Çizelge 4.4'e uygulandığında yani bileşen yüklerinin karesi alınıp toplandığında (h^2) Çizelge 4.5 elde edilmektedir. Bu çizelge değişkenlerin temel bileşenler içindeki önem sırasını açıkça ortaya koymaktadır. Buna göre bileşen yüklerindeki ağırlıkları bakımından FVER, TARKDO ve FKBAO değişkenleri en önemli üç değişken olurken, FTUK, BAHCE ve FFOB değişkenleri en önemsiz değişkenler olmaktadır.

Çizelge 4.5'teki bileşen yükleri matrisi, EK 4'te verilen standartlaştırılmış veri matrisinin devriği ile (değişkenler aynı sırada olmak kaydıyla) çarpılarak temel bileşenlerin fındık refah sayıları ve toplam sayıya göre sıralaması elde edilmiştir. Sonuçlar Çizelge 4.7'de verilmiştir.

Çizelgede toplam varyansın %86,965'ini açıklayan üç temel bileşene göre fındık üreticisinin refah sayıları, bu üç bileşenden elde edilen toplam refah sayısı ve toplam sayıya göre 41 ilin sıralaması görülmektedir. Bu sıralamaya göre sınıflandırma, Saraçbaşı ve Kutsal (1987)'in bildirdiği sınıf aralığı (c) formülünden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Çizelge 4.5. Değişkenlerin üç temel bileşendeki yüklerinin yönü ile bu yüklerin kareli yüzdeleri

Bileşen yükleri matrisi				Kareli bileşen yükleri (%)			
Standartlaştırılmış değişkenler	1	2	3	1	2	3	h^2
FVER	-0,163	0,431	0,545	2,66	18,58	29,70	50,94
TARKDO	0,132	-0,536	0,410	1,74	28,73	16,81	47,28
FKBAO	0,227	-0,079	0,576	5,15	0,62	33,18	38,95
TUREP	-0,215	0,349	0,381	4,62	12,18	14,52	31,32
SATAL	0,175	-0,451	0,135	3,06	20,34	1,82	25,23
MAZF	-0,330	-0,199	0,058	10,89	3,96	0,34	15,19
FMAL	-0,327	-0,211	0,010	10,69	4,45	0,01	15,16
DESF	-0,315	-0,223	0,001	9,92	4,97	0,00	14,90
KREDI	-0,332	-0,169	0,084	11,02	2,86	0,71	14,58
GUBF	-0,319	-0,150	0,102	10,18	2,25	1,04	13,47
FTUK	-0,327	0,078	-0,036	10,69	0,61	0,13	11,43
BAHCE	-0,333	-0,056	0,016	11,09	0,31	0,03	11,43
FFOB	-0,289	-0,039	-0,133	8,35	0,15	1,77	10,27
Ortalama				7,70	7,69	7,70	23,09

Çizelgeye göre yılların toplam refah sayıları 4,8813 ile -8,5082 aralığında değerler almaktadır. Bu aralıkta yılları **düşük refahlı**, **refahlı** ve **yüksek refahlı yıllar** olarak üç sınıfta toplamak istediğimize göre sınıf sayımız 3'tür. Buna göre sınıf aralığı,

$$c = \frac{\text{Dağılım Genişliği} + 0,1}{\text{Sınıf Sayısı}}$$

formülünden yararlanılarak

$$c = \frac{(4,8813 - (-8,5082)) + 0,1}{3} = 4,496473$$

olarak elde edilmektedir. **Yüksek refahlı yıllar (A)**, **refahlı yıllar (B)**, **düşük refahlı yıllar (C)** ile simgelenip bulunan sınıf aralığına göre sınıflar oluşturulduğunda üç sınıfın üst ve alt sınırları Çizelge 4.6'daki gibi olacaktır.

Çizelge 4.6. Sınıf ara değerleri

Sınıf ve simgesi	Üst sınır	Alt sınır	Sayı	%
1. Sınıf A	4,881	0,384	22	53,66
2. Sınıf B	0,385	-4,111	14	34,15
3. Sınıf C	-4,112	-8,508	5	12,20
TOPLAM			41	100,00

Çizelge 4.7. Temel bileşenlerin fındık refah sayıları ve toplam sayıya göre simge sıralaması

Sıra	Yıl	1	2	3	Toplam sayı	Simgelere göre sıralama
1	1989	0,4326	2,7376	1,7110	4,8813	A
2	1970	2,1512	-0,0499	1,5326	3,6339	A
3	1975	2,1287	-0,4474	1,9391	3,6205	A
4	1992	0,3557	2,5328	0,7024	3,5910	A
5	1983	1,3106	0,6077	0,7720	2,6904	A
6	1981	1,7268	-0,2600	1,1710	2,6378	A
7	1977	2,0796	-0,6243	1,1440	2,5993	A
8	1973	2,1773	-0,5235	0,9253	2,5791	A
9	1974	2,3205	-0,8811	0,9645	2,4039	A
10	1978	2,1468	-1,3752	1,4463	2,2180	A
11	1990	0,6791	1,5565	-0,1818	2,0538	A
12	1988	0,8380	1,1636	-0,1759	1,8257	A
13	1998	-0,5790	1,3482	1,0049	1,7741	A
14	1976	2,4153	-1,3510	0,6780	1,7423	A
15	1972	2,5824	-0,9941	0,1257	1,7139	A
16	1979	1,7921	-0,9716	0,7585	1,5790	A
17	1984	0,8759	0,7991	-0,2900	1,3850	A
18	1969	2,2206	-0,9036	-0,1497	1,1673	A
19	1995	0,0970	1,7914	-0,7508	1,1376	A
20	1996	0,2709	1,2772	-0,4769	1,0711	A
21	1971	2,5974	-1,1629	-0,4298	1,0047	A
22	1994	0,2082	1,4519	-0,9758	0,6843	A
23	1986	0,9424	0,3664	-0,9914	0,3175	B
24	1982	1,8648	-0,7046	-0,9114	0,2488	B
25	1999	-0,7496	1,0770	-0,0877	0,2397	B
26	1991	1,1036	0,8137	-1,8070	0,1103	B
27	1980	1,6339	-1,2810	-0,3235	0,0293	B
28	1993	0,6184	1,0164	-1,7187	-0,0839	B
29	2000	-1,0296	0,8551	0,0609	-0,1136	B
30	1968	3,5986	-3,7593	-0,3805	-0,5411	B
31	1997	-0,0748	0,9337	-1,4278	-0,5688	B
32	1987	0,8047	0,4120	-1,8491	-0,6324	B
33	2001	-2,5646	1,1603	0,2502	-1,1542	B
34	2002	-2,8622	0,9753	0,6139	-1,2731	B
35	1985	1,5160	-0,8976	-2,8481	-2,2296	B
36	2003	-3,5615	0,0320	-0,0090	-3,5385	B
37	2006	-5,5623	-1,3551	0,3781	-6,5393	C
38	2005	-6,6590	-1,5730	0,4575	-7,7745	C
39	2008	-8,7184	-0,5710	1,3221	-7,9673	C
40	2004	-4,3183	-2,0794	-1,6174	-8,0150	C
41	2007	-6,8098	-1,1424	-0,5559	-8,5082	C

Bu çizelgedeki üst ve alt sınırlara bakılarak Çizelge 4.7'nin son sütununa yılların bağlı oldukları sınıfların simgesi verilmiştir. Buna göre incelenen 41 yılın 22'si (%53,66) yüksek refahlı yıllar, 14'ü (%34,15) refahlı yıllar, 5'i (%12,20) düşük refahlı yıllar sınıfına girmişlerdir. Burada göze çarpan yüksek refahlı yılların çokluğu bir yana refah sıralaması ile yıl sıralamasının çoğunlukla ters yönde olduğudur. Başka bir deyişle üreticinin geçmişten bugüne son 41 yılda refahı, yüksek refahlı yıllardan düşük refahlı yıllara doğru evrilmektedir. Yani fındık üreticisinin refahı bir önceki yılı aratır biçimde yıldan yıla düşmektedir. Bu çalışmanın en önemli bulgusudur.

4.2.2. Diskriminant çözümlemesi ve uygulaması

Bu çalışmada amaç üretici refahının arkasında yatan gizli yapıların ortaya çıkarılması değil, fındık taban fiyatlarının üretici refahına ne denli etkisi olduğunu ortaya koymaktır. Bu bakımdan temel bileşenler çözümlemesinde ele alınan pek çok değişken içinde boyut indirgenerek de olsa taban fiyatları görmek önemlidir. Öyle ki bunun toplam varyans içindeki payının düşük ya da yüksek olması bile yeterlidir. Çok boyutlu uzayda kümeleşme gösteren birimlerin birbirinden anlamlı bir şekilde ayrılıp ayrılamayacağı, oluşturulacak sınıf sayısı, her sınıfa atanacak birimlerin (illerin) belirlenmesi, sınıflandırma oranı ve sınıfları ayırtırmada katkısı olan özelliklerin neler olacağı soruları diskriminant çözümlemesiyle araştırılmaktadır (Albayrak, 2005).

Ünsal (2001)'a göre, diskriminant çözümlemesi, tek yönlü varyans çözümlemesinin uzantısı olup sınıflar arası farkın önemli bulunduğu durumlarda bu farka yol açan değişkenlerin hangileri olduğunun saptanmasında ya da hangi sınıftan geldiği bilinmeyen bir birimin hangi sınıfa sokulacağını belirlemede yararlanılan bir yöntemdir.

Sınıf sayısının 3, değişken sayısının 13 ve gözlem (yıl) sayısının 41 olduğu çalışmada diskriminant çözümlemesi uygulanabilmesi için sınıf değişkenine gerek vardır. Çalışmada sınıf değişkeni değerleri olarak Çizelge 4.7'de F.Ü.R.E. sayılarının (Toplam sayı) simge karşılığı olan A, B, C yerine 1, 2, 3 sayıları girilmiş, temel bileşenler çözümlemesinde kullanılan değişkenlerin standartlaştırılmış veri matrisi burada da kullanılmıştır. Çözümlemenin ayırıcı etkenleri Çizelge 4.8'deki gibidir. Çıktı ve sonuçlar için SPSS 17.0 yazılım sürümünden yararlanılmıştır.

Çizelge 4.8'den görüleceği üzere birinci özdeğere karşı gelen ilk ayırıcı etken toplam varyansın %94,8'ini açıklamaktadır. Çizelgede ayrıca değişkenler kümesi ile ayırıcı etkenler arasındaki ilişkileri gösteren asal ilişki katsayıları da verilmiştir. Buna göre birinci ayırıcı etken ile değişkenler arasındaki asal ilişki katsayısı 0,984'tür. Değişkenlerin ikinci ayırıcı etken ile asal ilişki katsayısı ise 0,786'dır.

Çizelge 4.8. Ayırıcı etkenler

Ayırıcı etken	Özdeğerler	Açıklanan varyans %	Birikimli %	Asal ilişki katsayısı
1	29,714	94,8	94,8	0,984
2	1,622	5,2	100,0	0,786

Faktör çözümlemesinde, ilişki matrisinin determinantının ki-kare dönüşümüne dayanan Bartlett küresellik sınaması (DİE, 1997), ' D_0 : İlişki matrisi birim matristir' yokluk denencesini sınar. Sınamanın benimsenmesi değişkenler arasında hiçbir ilişki yoktur demek olup örneğimizde Bartlett sınama istatistiği (839,366) denenceyi sifıra yakın anlamlılık düzeyinde ret edecek büyüklüktedir.

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örnek yeterlilik sınamasında, 0 ile 1 arasında değerler alan KMO endeksine bakılarak karar verilir. Gözlenen ilişki katsayılarının tikel ilişki katsayıları ile karşılaştırılmasında kullanılan bir endeks olan KMO ölçüsü 0,5 ve altına düştüğünde değişkenlere faktör çözümlemesi uygulanması önerilmemektedir (Kitapçioğlu vd., 2008). KMO endeksi sifıra yaklaşıyorsa değişken çiftleri arasındaki ilişkilerin öteki değişkenlerce açıklanamadığını, değişkenlere etki eden ortak bir etkenin olmadığını, dolayısıyla faktör çözümlemesinin yapılamayacağını gösterir (DİE, 1997). Burada KMO endeksi 0,823 bulunmuş olup faktör çözümlemesi yapılması önerilmektedir.

Gerek faktör çözümlemesinden elde edilen bu sonuçlar gerekse Çizelge 4.9'daki sonuçlar iki ayırıcı etkenin de anlamlı olduğunu göstermektedir. Akgül ve Çevik (2003)'in bildirdiğine göre Wilks Lambda değeri ne denli küçük olursa ($0 \leq \lambda \leq 1$) modelin ayırt edicilik gücü o denli artar (Serinkan ve Bardakçı, 2007). Çizelge 4.9'da verilen değerlere göre diskriminant çözümlemesi en çok 0,002 anlamlılık düzeyinde geçerli bir model sunmaktadır. Bu tür durumlarda Özdamar (2004, s.403)'ın bildirdiğine göre, sınıfları belirlemede birinci özdeğerin

ayırma gücü önemli düzeyde yüksek, ikinci özdeğer ise o denli önemli ayırma gücüne sahip değildir.

Çizelge 4.9. Anlamlılık sınamaları

Türetilen işlevler	Wilks Lambdası	Ki-kare değeri	Serbestlik derecesi	Anlamlılık düzeyi
1 aracılığıyla 2	0,012	140,433	26	0,000
2	0,381	30,841	12	0,002

Anlamlı bulunan iki ayırıcı etkenin standartlaştırılmış asal ayırıcı işlev katsayıları Çizelge 4.10'da verilmiştir.

Çizelge 4.10. Standartlaştırılmış asal ayırıcı etkenlerin işlev katsayıları

Değişken	İşlev 1	İşlev 2
FVER	0,012	-1,127
DESF	-0,939	-0,407
FMAL	0,996	0,355
FFOB	-0,725	0,068
TUREP	0,930	-0,183
FKBAO	-0,007	-0,270
SATAL	0,047	0,353
TARKDO	0,871	0,183
KREDI	-0,223	0,687
GUBF	0,224	-0,178
MAZF	-2,938	-1,406
FTUK	1,826	2,117
BAHCE	0,224	0,019

Çizelgeye göre birinci ayırıcı etkene en önemli katkı yapan üç değişken sırasıyla MAZF (Yıl sonu mazot fiyatı), FTUK (Yılda kişi başına fındık tüketimi) ve FMAL (Fındık elde ediliş değeri-maliyet) değişkenleridir. İkinci ayırıcı etkene en önemli katkı yapan üç değişken ise sırasıyla FTUK, MAZF ve FVER (Dekar başına fındık verimi) değişkenleridir. Belirtilen değişkenlerden FTUK ve FMAL ayırıcı etkenlerle artı yönde, MAZF ve FVER eksi yönde ilişkilidir. Öte yandan değişkenlerle diskriminant etkenleri arasındaki ilişki katsayılarını veren Çizelge 4.11'e göre FKBAO (FKB fındık alımlarının üretime oranı), DESF, FMAL (Kabuklu fındık elde ediliş-maliyet- değeri), MAZF değişkenleri iki etkenden biri ile mutlak değerce 0,40'ın üzerinde ilişki katsayısını veren değişkenlerdir. Çizelgeye göre SATAL (Değer olarak tarım dışsatımının dışalımına oranı) dışında değişkenlerin tümü ayırıcı etkenlerle eksi yönde ilişkilidir.

Çizelge 4.11. Etken yapı matrisi

Değişken	İşlev 1	İşlev 2
DESF	-0,466*	0,032
FMAL	-0,464*	0,094
MAZF	-0,438*	0,079
KREDI	-0,378*	0,080
BAHCE	-0,298*	0,121
GUBF	-0,284*	0,071
FFOB	-0,262*	0,110
SATAL	0,047*	0,002
FKBAO	0,133	-0,505
FTUK	-0,205	0,310
TARKDO	0,021	-0,240
FVER	-0,029	-0,232
TUREP	-0,054	-0,146

* Değişkenlerle diskriminant etkenleri arasındaki ilişki katsayıları mutlak değerce en büyükten küçüğe sıralanmıştır.

Diskriminant çözümlemesinin bir çıktısı olan Çizelge 4.12'ye göre oluşturulan diskriminant işlevinin doğru sınıflandırma oranı %82,9 olarak bulunmuştur. Dolayısıyla, fındık üreticisinin refah yıllarına göre yapılan sınıflandırmada; yüksek refahlı 22 yılın %90,9'u, refahlı 14 yılın %71,4'ü ve düşük refahlı 5 yılın %80'i doğru olarak atanmıştır. Elde edilen doğru sınıflandırma oranları, çözümlemenin ayırıcı gücünün yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Çizelge 4.12. Sınıflandırma sonuçları

Gerçek sınıf üyeliği		Öngörülen sınıf üyeliği			Toplam	
		1,00	2,00	3,00		
Gözlenen	Sayı	1,00	22	0	0	22
		2,00	0	14	0	14
		3,00	0	0	5	5
	%	1,00	100,0	,0	,0	100,0
		2,00	,0	100,0	,0	100,0
		3,00	,0	,0	100,0	100,0
Doğrulanan	Sayı	1,00	20	2	0	22
		2,00	4	10	0	14
		3,00	0	1	4	5
	%	1,00	90,9	9,1	,0	100,0
		2,00	28,6	71,4	,0	100,0
		3,00	,0	20,0	80,0	100,0

Doğru sınıflandırma oranı: %82,9

Çizelge 4.13. Temel bileşenler çözümü ile diskriminant çözümlemesinden elde edilen fındık refah yılları sınıf sıralarının karşılaştırılması

yıl	Refah sınıfının simgesi	ABC'ne göre refah sınıfı	DÇ'ne göre refah sınıfı	Sonuç
1968	B	2	1**	Farklı
1969	A	1	1	Aynı
1970	A	1	1	Aynı
1971	A	1	2**	Farklı
1972	A	1	1	Aynı
1973	A	1	1	Aynı
1974	A	1	1	Aynı
1975	A	1	1	Aynı
1976	A	1	1	Aynı
1977	A	1	1	Aynı
1978	A	1	1	Aynı
1979	A	1	1	Aynı
1980	B	2	2	Aynı
1981	A	1	1	Aynı
1982	B	2	2	Aynı
1983	A	1	1	Aynı
1984	A	1	1	Aynı
1985	B	2	2	Aynı
1986	B	2	2	Aynı
1987	B	2	2	Aynı
1988	A	1	1	Aynı

ABC: Temel bileşenler çözümü
DÇ: Diskriminant çözümü

1989	A	1	1	Aynı
1990	A	1	1	Aynı
1991	B	2	2	Aynı
1992	A	1	1	Aynı
1993	B	2	1**	Farklı
1994	A	1	2**	Farklı
1995	A	1	1	Aynı
1996	A	1	1	Aynı
1997	B	2	2	Aynı
1998	A	1	1	Aynı
1999	B	2	1**	Farklı
2000	B	2	1**	Farklı
2001	B	2	2	Aynı
2002	B	2	2	Aynı
2003	B	2	2	Aynı
2004	C	3	2**	Farklı
2005	C	3	3	Aynı
2006	C	3	3	Aynı
2007	C	3	3	Aynı
2008	C	3	3	Aynı

Aynı: 34 Farklı:7 Toplam: 41
Doğru sınıflandırma oranı: 34/41=
%82,93

Temel bileşenler çözümü ile diskriminant çözümlemesinden elde edilen refah sınıflarının toplu sonuçları Çizelge 4.13'te özetlenmiştir.

Çizelgeye göre 7 yılın 4'ü 2'de iken 1'e yükselmesine, 2'si 1 iken 2'ye inmesine, 1'i 3 iken 2'ye yükselmesine karşın refah sıralaması ile yıl sıralamasının çoğunlukla ters yönde olduğu bulgusu değişmemiştir. Yine üreticinin geçmişten bugüne son 41 yılda refahı, yüksek refahlı yıllardan düşük refahlı yıllara doğru değişmekte, fındık üreticisinin refahı bir önceki yılı aratır biçimde yıldan yıla düşmektedir.

4.2.3. Kümeleme çözümü ve uygulaması

Özdamar (2004)'a göre kümeleme çözümlemesinin uygulama alanlarından biri de elde edilen kümelerin yorumlanması ve bu kümeleme yapısına dayalı olarak kurulan denencelerin sınanmasıdır.

Buna göre temel bileşenler çözümlemesinden elde edilip diskriminant çözümlemesinde kullanılan 3 sınıf sayısı ve değerleri kümeleme çözümlemesinin küme sayısı ve değerleri olarak alınıp veri girişi yapılmıştır. Standartlaştırılmış veri matrisinin (EK 4) kullanıldığı kümeleme çözümlemesinde yöntem olarak Şahin (2005)'in k-ortalama yönteminin uygun olacağı kararına varılmıştır.

SPSS 17.0 kullanılarak elde edilen ANOVA çizelgesi (Çizelge 4.14) yılların üç kümeye ayrılmasında etkili olan ve olmayan değişkenleri ayırt etmeye yardımcı olmaktadır.

' $D_0: X_i$ değişkeninin yılların üç kümeye ayrılmasında etkisi yoktur.' yokluk denencesinin sınındığı çizelgede olasılık değerleri 0,05'ten küçük ($O < 0,05$) olan değişkenler için denence ret edilmekte, yılların üç kümeye ayrılmasında 0,05 yanılma ile etkili oldukları sonucuna varılmaktadır. Çizelge 4.14'e bakıldığında TARKDO değişkeninin olasılık değeri 0,05'ten büyüktür ($P = 0,200 > 0,05$). Türkiye'de kesimlerde çalışan kişi başına yaratılan tarım katma değerinin tarım dışı katma değere yüzde oranını gösteren TARKDO değişkeninin kümeleme çözümlemesinde etkili bir değişken olmadığı yani bir yılın refah sırasını kümeleme çözümlemesiyle belirlemede anlamlı bir değişken olmadığı gerekçesiyle çözümlenmeden çıkarılmıştır.

Çizelge 4.14. Tek yönlü varyans çözümlemesi sonuçları

Standartlaştırılmış değişkenler	Küme		Yanılıgı		F	P
	Ortalama kare	sd	Ortalama kare	sd		
FVER	3,506	2	,868	38	4,038	,026
DESF	15,254	2	,250	38	61,070	,000
FMAL	17,014	2	,157	38	108,265	,000
FFOB	8,072	2	,628	38	12,858	,000
TUREP	5,628	2	,756	38	7,440	,002
FKBAO	6,019	2	,736	38	8,180	,001
SATAL	10,982	2	,475	38	23,138	,000
TARKDO	1,622	2	,967	38	1,677	,200
KREDI	15,995	2	,211	38	75,880	,000
GUBF	14,785	2	,274	38	53,873	,000
MAZF	17,172	2	,149	38	115,364	,000
FTUK	16,531	2	,183	38	90,557	,000
BAHCE	14,334	2	,298	38	48,071	,000

TARKDO değişkeni çıkarıldıktan sonra kümeleme çözümlenmesi yapılmış ve aşığıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Temel bileşenler çözümlenmesinde kullanılan simgeler kümeleme çözümlenmesinden elde edilen kümeler için de kullanıldığında refah düzeyleri bakımından yılların içinde yer aldıkları kümeler ve simgeleri Çizelge 4.15'te verildiğı gibidir.

Çizelge 4.15. Yıllar için kümeler ve simgesi

	Yıllar	Küme	Simgesi
1	1968	1	A
2	1969	1	A
3	1970	1	A
4	1971	1	A
5	1972	1	A
6	1973	1	A
7	1974	1	A
8	1975	1	A
9	1976	1	A
10	1977	1	A
11	1978	1	A
12	1979	1	A
13	1980	1	A
14	1981	1	A
15	1982	1	A
16	1983	1	A
17	1984	1	A
18	1985	1	A
19	1986	1	A
20	1987	1	A
21	1988	1	A

22	1989	1	A
23	1990	1	A
24	1991	1	A
25	1992	1	A
26	1993	1	A
27	1994	1	A
28	1995	1	A
29	1996	1	A
30	1997	1	A
31	1998	1	A
32	1999	1	A
33	2000	1	A
34	2008	2	B
35	2001	3	C
36	2002	3	C
37	2003	3	C
38	2004	3	C
39	2005	3	C
40	2006	3	C
41	2007	3	C

Sayılar A=33 B=1 C=7

Kümeleme çözümlenmesi sonucuna göre yılların 33'ü A kümesinde, 1'i B kümesinde (2008 yılı) kalan 7 yıl ise C kümesinde yer almaktadır. A kümesine 1968-2000 arası yıllar girerken C kümesine 2001-2007 arası yıllar girmiştir. A'dan C'ye (yüksek refahlı yıllardan düşük refahlı yıllara) doğru sıralama geçmişten günümüze doğru gelmektedir. Bunun tek ayrık örneğı B kümesine giren 2008 yılıdır. Temel bileşenler ile kümeleme çözümlenmesinde aynı simge verilen yılların oranı %63,4 olmaktadır ki bu iki yöntemin birbirini doğruladığının göstergesi olarak alınabilir. Burada da fındık üreticilerinin refah düzeyleri bakımından yıldan yıla gerilediğı söylenebilmektedir.

4.2.4. Faktör çözümlenmesi ve uygulaması

Temel bileşenler, diskriminant ve kümeleme çözümlenmesi uygulanan standartlaştırılmış veri matrisine (EK 4) bir de faktör çözümlenmesi uygulanmıştır. Temel bileşenler çözümlenmesine çok benzeyen faktör çözümlenmesinde ana amaç, çok sayıdaki değişkenlerin sınıflanarak etken değişkenler olarak tanımlanıp tanımlanmayacağına belirlenmesi ve bu olanaklı ise hangi değişkenlerin hangi etken içinde yer alacağına bulunmasıdır (Öven ve Pekdemir, 2005). Ülküsel olarak her bir bağımsız değişkenin en çok bir etkenle yüksek bir ilişki katsayısı vermesi beklense de bu uygulamada pek gerçekleşmez. Bir değişkenin birden çok etkende etkili gibi gözükmesini önlemek, her değişkenin kesin olarak hangi etkende yer aldığını görmek için döndürülmüş ilişki matrislerinden yararlanılmaktadır (Öven ve Pekdemir, 2005).

SPSS 17.0 kullanılarak yapılan faktör çözümlenmesi çıktılarından olan toplam açıklanan varyans çizelgesi Çizelge 4.3. ile aynı olup burada yinelenmeyecektir. Temel bileşenler çözümlenmesi uygulamasında verilen başlangıç bileşen yükleri ile kareli bileşen yükleri matrisleri (Bkz. Çizelge 4.4 ve 4.2.1.3) yerine burada döndürülmüş etken yükleri ve kareli etken yükleri matrisleri birlikte ele alınmıştır ve sonuçlar Çizelge 4.16'da verilmiştir.

Çizelge 4.16. incelendiğinde, 1. etken MAZF, FMAL, KREDI, DESF, GUBF, BAHCE, FTUK, FFOB değişkenlerince; 2. etken TARKDO, FKBAO, SATAL değişkenlerince; 3. etken FVER ve TUREP değişkenlerince oluşturulmaktadır. Kısaca 1. etken fiyatlar, bahçe büyüklüğü ve tüketim tutarlarıyla 2. etken tarımın ülkede ve dünyada genel durumuyla, 3. etken verimlilik ve dünya üretimiyle ilgilidir. Değişkenlerin kullanılan etkenler içindeki toplam varyans yüzdesini ya da katkı değerini (communality) simgeleyen h^2 , 0 ile 1 arasında değer almaktadır (Öven ve Pekdemir, 2005). Değişkenlerin etkenlere katkı değeri %64,10 ile %98,05 arasında değişmekte, ortalama katkı değeri %86,97 olmaktadır. Bir değişkenin etkene alınması için katkı değerinin en az %50 olması koşuluna göre buradaki katkı değerleri oldukça yüksektir. Buna göre h^2 sıralamasına bakıldığında MAZF, KREDI, FMAL, BAHCE, DESF, FVER ve FTUK değişkenleri etkenlere en çok katkı yapan ilk 7 değişkendir. Çizelge 4.16'daki sonuçların elde edilmesinde faktör

çözümlemesinin temel bileşenler Kaiser olağanlaştırması Varimax yöntemi uygulanmıştır.

Çizelge 4.16. Değişkenlerin üç temel bileşendeki döndürülmüş yüklerinin yönü ile bu yüklerin kareli yüzdeleri

Değişkenler	Döndürülmüş etken yükleri			Kareli etken yükleri (%)				
	1	2	3	1	2	3	h^2	h^2 sıralama
MAZF	,969	-,097	,177	93,99	0,94	3,13	98,05	1
FMAL	,968	-,119	,126	93,76	1,42	1,59	96,77	3
KREDI	,955	-,105	,224	91,28	1,09	5,00	97,37	2
DESF	,946	-,104	,099	89,53	1,08	0,97	91,58	5
GUBF	,911	-,095	,242	82,93	0,90	5,87	89,69	8
BAHCE	,891	-,255	,263	79,36	6,50	6,91	92,77	4
FTUK	,795	-,405	,325	63,16	16,41	10,57	90,14	7
FFOB	,766	-,340	,118	58,71	11,57	1,39	71,66	12
TARKDO	-,017	,899	-,225	0,03	80,77	5,08	85,88	9
FKBAO	-,538	,717	,195	28,94	51,36	3,80	84,10	10
SATAL	-,180	,660	-,416	3,25	43,55	17,30	64,10	13
FVER	,160	-,121	,932	2,55	1,47	86,89	90,91	6
TUREP	,343	-,222	,780	11,77	4,92	60,85	77,53	11
	Ortalama			53,79	17,07	16,10	86,97	

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. BİR ÜRETİCİ ÖRGÜTÜ OLARAK FİSKOBİRLİK

Atatürk'ün, “*Belli başlı ürünlerimizi ilgilendiren birlikler kurulmalıdır.*” sözüyle 1. Ulusal Fındık Kongresi sonrasında, 1938 yılında kurulan Fiskobirlik'in kuruluş amacı ortaklarının ürünlerine sürekli satış olanağı ve pazarlar bulmak, büyük kuruluş olmanın kazançlarından üreticileri yararlandırmak, ortaklarına ve üreticilere üretim araçları sağlamak, piyasaya düzen getirmek, fındık ürününü yurtiçi ve dünya pazarlarında en iyi biçimde değerlendirmek, üretimi denetimli ve bilimsel yöntemlerle geliştirmek, standartlara uygun yüksek nitelikli ürün yetiştirilmesini özendirme olarak sayılmıştır (www.fiskobirlik.org.tr ve Fiskobirlik adlı tanıtım kitapçığı, tarihsiz).

Fiskobirlik, 1935 yılında çıkarılan “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun”a göre kurulmuş, uzun yıllar bu yasaya ve bu yasanın bütünüleyicisi niteliğindeki “Tarım Satış Birlikleri Ana Sözleşmesi”ne göre çalışmalarını yürütmüştür. Daha sonra değişen koşullara göre, gereken tüzük değişiklikleri Bakanlar Kurulu'nca çıkarılan yasa gücünde kararnamelerle sağlanmıştır.

5.1. Geçmişte Fiskobirlik

Kuruluş amacını geçmişte görece gerçekleştiren Fiskobirlik'in 2000 yılında 49 kooperatifine bağlı 238733 ortağı, 2416 çalışanı varken 2004 yılında çalışan sayısı 1461 kişiye düşmüştür (Oral, 2006).

Fiskobirlik'e bağlı tüm kooperatiflerin elinde bulunan 262 deponun toplam kapasitesi 267510 tondur. Giresun il merkezinde kurulan Fiskobirlik Entegre Fındık İşleme Tesisleri (EFİT) 1981 yılında üretime başlamış yıllık işleme kapasitesi 33420 ton iç fındık düzeyine ulaşmıştır (Fiskobirlik adlı tanıtım kitapçığı, tarihsiz). Bu kuruluş dünyanın en ileri fındık işleme kuruluşlarından biri olmayı sürdürmektedir.

Çizelge 5.1'e göre Fiskobirlik fındık alımlarının toplam fındık üretimi içindeki payı 1968-1983 yılları arasında 1969 (%22,88) yılı dışarıda tutulursa %34,16-79,22 arasında; yine Fiskobirlik'in toplam fındık dışsatım tutarları içindeki payı 1969

(%20), 1970 (%26,84), 1981 (%23,83) dışarıda tutulursa 1968-1982 yılları arasında %31,68-69,67 olmaktadır. Bu yıllardan sonra Fiskobirlik özellikle 1988-1992, 1996-2001 yılları arasında da yüksek oranda fındık alımları yapsa da bu alım hiçbir zaman eski günlerini bulamamış, belirtilen yıllar dışında kalan yıllarda hızla fındık alımları yok denecek düzeylere inmiştir. Bu hızlı düşüş fındık dışsatımında daha erken başlamış, 1983'te %29,21 olan Fiskobirlik'in iç fındık dışsatım tutarları payı yıldan yıla düşerek 1995'ten sonra bir daha %1'ler düzeyinin üstüne bile çıkamamıştır. 2001-2004 yılları arasında on binde 3-6 arasında olan payı bu yıldan sonra kayıtlara bile girmemiştir.

Türkiye'nin dünya fındık üretimindeki payı 1968-2008 yıllarında %47,49-79,99 arasında, aynı zaman diliminde fındığın ülkede tüketim payı %4-17 (Bkz. EK 1 sütun 29/sütun 2 yüzdelerinden) arasında değişmektedir. Bu oranlara göre ülkemizde üretilen fındığın neredeyse tümüne yakını dışsatıma konu olmaktadır. Burada dikkati çeken fındığın dışsatımını 240000'e yaklaşan ortağı olan üretici örgütü Fiskobirlik değil de özel kesim dışsatım firmalarının yapmakta olduğudur.

Fiskobirlik Basın Bülteni (1977, Bülten No:3), fındık dışsatımına uygulanan fonda biriken paraların Fiskobirlikçe ortaklarına 3. dönem prim ödemeleri yapıldığını, 1977 yılında toplam 103 milyon 500 bin liranın kiloda 60 kuruş hesabıyla dağıtılmış olabileceğini belirtmiştir. Aynı bültende Fiskobirlik Genel Müdürü Sedat Tarhan'ın primlere ilişkin açıklaması ise şöyledir: *Ortaklara prim verilmesi destekleme alımlarının başladığı 1964 yılından beri gerçek kooperatifçilik yönünden en önemli uygulamadır. Üreticiye kooperatifçiliği benimsetmek için bu gibi uygulamaların büyük değeri vardır. Üreticinin hakkını üreticiye vermek ilk ilkemizdir, bu uygulama devam edecektir.*

Bu alıntılar, Fiskobirlik'in bir zamanlar, ortaklarına altın yıllar yaşattığının göstergesi olarak düşünülebilir.

Çizelge 5.1. Türkiye fındık üretim ve dışsatımı tutarları ile Fiskobirlik alım ve dışsatım payları (1968-2008)

Yıl	Türkiye fındık üretimi (Ton)	Dünya fındık üretimi (Ton)	Türkiye'nin payı	FKB fındık alımı (Ton)	FKB fındık alım bedeli (Milyon TL)	FKB ortalama alım fiyatı (TL/Kg)	FKB alım payı	Türkiye fındık dışsatımı (Ton-İç)	FKB fındık dışsatımı (Ton-İç)	FKB dışsatım payı
	(1)	(2)	%	(3)	(4)	(4)/(3)	%	(5)	(6)	%
1968	138000	276616	49,89	47146	251	5,3	34,16	66788	30634	45,87
1969	170000	262895	64,66	38891	225	5,8	22,88	82946	16589	20,00
1970	255000	384251	66,36	148196	1015	6,8	58,12	65782	17659	26,84
1971	166000	305519	54,33	72836	587	8,1	43,88	65206	20659	31,68
1972	190000	324453	58,56	101161	844	8,3	53,24	91066	39756	43,66
1973	250900	377450	66,47	123896	1154	9,3	49,38	102504	46846	45,70
1974	244000	411700	59,27	170105	2235	13,1	69,72	112478	44792	39,82
1975	317000	502356	63,10	251135	3422	13,6	79,22	90116	50041	55,53
1976	245000	416524	58,82	149521	2138	14,3	61,03	135670	92979	68,53
1977	290000	464087	62,49	184960	2983	16,1	63,78	151731	105710	69,67
1978	310000	474901	65,28	162789	3802	23,4	52,51	157157	94787	60,31
1979	300000	451214	66,49	134377	6786	50,5	44,79	130650	77072	58,99
1980	250000	418800	59,69	101151	11014	108,9	40,46	99219	37129	37,42
1981	350000	567500	61,67	262863	32566	123,9	75,10	98809	23549	23,83
1982	220000	386500	56,92	94559	14159	149,7	42,98	126080	61606	48,86
1983	395000	619500	63,76	216591	38183	176,3	54,83	134360	39243	29,21
1984	300000	412000	72,82	65960	16590	251,5	21,99	150809	31216	20,70
1985	180000	379000	47,49	11921	8095	679,1	6,62	108315	20148	18,60
1986	300000	475000	63,16	57829	39899	689,9	19,28	136886	7781	5,68
1987	280000	471000	59,45	20887	24968	1195,4	7,46	132214	22704	17,17
1988	402500	626000	64,30	143804	292187	2031,8	35,73	140246	9223	6,58
1989	550000	723000	76,07	307815	851896	2767,6	55,97	131067	14621	11,16
1990	375000	525750	71,33	129591	449190	3466,2	34,56	195645	27114	13,86
1991	315000	571250	55,14	85145	480114	5638,8	27,03	169150	10556	6,24
1992	520000	698000	74,50	186216	1801062	9671,9	35,81	173213	6440	3,72
1993	305000	448545	68,00	2221	43704	19680,0	0,73	193751	2760	1,42
1994	490000	788000	62,18	62691	3529466	56299,0	12,79	186235	4864	2,61
1995	455000	634800	71,68	34292	2804682	81789,0	7,54	241437	487	0,20
1996	446000	644000	69,25	105095	21651828	206020,9	23,56	198348	1333	0,67
1997	410000	650000	63,08	64664	32084184	496169,6	15,77	202553	126	0,06
1998	580000	780000	74,36	238782	184226945	771528,6	41,17	201802	0	0,00
1999	530000	780000	67,95	142387	153806039	1080198,0	26,87	193088	1906	0,99
2000	470000	618000	76,05	91648	99002609	1080253,4	19,50	177307	259	0,15
2001	625000	925906	67,50	128864	195675773	1518472,6	20,62	258124	112	0,04
2002	600000	784690	76,46	48481	77795145	1604639,0	8,08	252779	65	0,03
2003	480000	611380	78,51	8043	20496081	2548457,8	1,68	220938	98	0,04
2004	350000	581010	60,24	16928	92838864	5484363,0	4,84	217651	140	0,06
2005	530000	659940	80,31	50996	366480405	7186390,1	9,62	209364		
2006	661000	1010092	65,44	44932	206900377	4604777,7	6,80	247186		
2007	530000	713780	74,25	4572	22866631	5001617,8	0,86	233138		
2008	800791	1001100	79,99	4935,6	21306792	4316960,9	0,62	228402		

Kaynak ve açıklamalar: EK 1 Sütun (2), (12-20)

Çizelge 5.2. Türkiye fındık dışsatımı değerlerinde Fiskobirlik payları (1968-2008)

Yıl	Türkiye dışsatımı (Milyon \$)	Türkiye tarım dışsatımı (Milyon \$)	Türkiye tarım dışalımını (Milyon \$)	Türkiye fındık dışsatımı (Milyon \$)	FKB fındık dışsatımı (Milyon \$)	Tarımın dışsatım payı	Tarım dışsatımı /dışalım oranı	FKB fındık dışsatım payı
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	%	%	%
1968	496	406	9	76	37,172	81,9	4772,0	48,93
1969	537	389	53	108	24,441	72,4	736,2	22,71
1970	588	428	102	87	25,944	72,8	421,1	29,82
1971	677	476	75	85	21,967	70,3	638,6	25,93
1972	885	588	40	117	45,542	66,4	1464,6	39,09
1973	1317	809	47	133	55,849	61,4	1705,5	42,01
1974	1532	831	318	173	59,495	54,2	261,3	34,35
1975	1401	778	167	154	77,987	55,5	465,1	50,62
1976	1960	1237	81	203	139,233	63,1	1527,3	68,53
1977	1753	1017	113	251	174,893	58,0	897,1	69,67
1978	2288	1516	58	331	196,438	66,3	2591,6	59,36
1979	2261	1308	52	353	203,335	57,9	2495,2	57,60
1980	2910	1629	80	395	147,643	56,0	2043,9	37,39
1981	4703	2173	143	302	85,903	46,2	1518,6	28,47
1982	5746	2083	189	266	126,649	36,3	1099,2	47,69
1983	5728	1837	159	310	87,963	32,1	1154,7	28,40
1984	7134	1694	406	336	69,717	23,7	416,9	20,73
1985	7958	1653	282	306	53,963	20,8	585,8	17,63
1986	7457	1785	289	439	26,993	23,9	618,5	6,15
1987	10190	1788	476	483	80,614	17,5	375,9	16,69
1988	11662	2289	300	457	30,469	19,6	762,1	6,67
1989	11625	1833	886	343	37,813	15,8	206,8	11,01
1990	12959	2025	1137	551	75,810	15,6	178,1	13,76
1991	13593	2369	675	472	30,112	17,4	350,9	6,38
1992	14715	1923	924	448	17,652	13,1	208,1	3,94
1993	15345	2072	1357	568	6,814	13,5	152,7	1,20
1994	18106	2033	882	712	20,883	11,2	230,6	2,93
1995	21637	1840	1907	768	1,037	8,5	96,5	0,13
1996	23224	2153	2166	613	3,087	9,3	99,4	0,50
1997	26261	2354	2417	924	0,363	9,0	97,4	0,04
1998	26974	2357	2125	866	0,000	8,7	110,9	0,00
1999	26587	2058	1649	721	8,113	7,7	124,8	1,13
2000	27775	1659	2123	587	0,194	6,0	78,1	0,03
2001	31334	1976	1409	740	0,092	6,3	140,2	0,01
2002	36059	1754	1703	605	0,048	4,9	103,0	0,01
2003	47253	2121	2535	662	0,327	4,5	83,7	0,05
2004	63167	2645	2757	1221	0,556	4,2	95,9	0,05
2005	73476	3468	2801	1928		4,7	123,8	
2006	85535	3611	2902	1467		4,2	124,4	
2007	107272	3725	4641	1519		3,5	80,3	
2008	132003	3927	6392	1408		3,0	61,4	
41 yıl ort.	21807	1820	1142	548	48	29,9	714,6	19,5

Kaynak ve açıklamalar: EK 1 Sütun (21-28)

DPT (1977)'nin Özel İhtisas Komisyonu Raporunda verilen 'Tablo.14. FKB ve tüccarın fındık dışsatım miktar ve oranları (1960-1975)' çizelgesine göre FKB anılan yıllarda iç fındık dışsatımının %18,1-68,9'u arasında bir paya sahip olsa da %50'nin üzerinde paya sahip olduğu yıllar bu 16 yıl içinde ancak 4 yıldır (1965:52,8; 1967:68,9; 1974:65,8; 1975:50,3). Kalan 12 yılda fındığın %51,4-83,6 oranda dışsatımcısı tüccarlar olmuştur.

İstanbul Ticaret Gazetesindeki "Fındık İhracatında Yüksek Fiyat İzlenmemeli" yazısında fındık dışsatımcısı Cüneyt Zapsu, 1988 yılında, "*Türkiye fındık ihracatında yüksek fiyat politikasının esiri olmamalıdır. Zira fındıkta Avrupa'nın alacağı mal bellidir. Bu rakam ancak yüzde on artabilir.*" görüşünü savunmaktadır (KFMİB, 1988). Zapsu, aynı yerde, Avrupalının Türkiye'de fındık gereğinden çok diye daha çok fındık yemeyeceklerini, bu nedenle iç piyasada fiyatları yükseltmenin Türkiye'nin zararına olacağını söylemiş, satabileceğimiz denli fiyatları düşük tutmalıyız biçiminde öğüt vererek 1983 yılındaki yüksek fiyat politikası izlenmesiyle düşülen yanlışlara düşülmemesi uyarısında bulunmuştur.

Belirtilen bu iki yılda Türkiye'nin fındık üretiminin yüksekliği yanında FKB dışsatım payının düşüklüğü (tutar ve değer olarak 1983'te %29, 1988'de %7 dolayındadır) göze çarpmaktadır. FKB taban fiyatın yaklaşık %1-1,5 üzerinde bir fiyatla fındık alımı yaparken aynı zamanda birer tüccar da olan dışsatımcılar taban fiyatların %14-18 altında alım yapmanın ve dışsatımı ellerinde tutmanın rahatlığıyla konuşmaktadırlar. Bu yıllarda FKB azımsanmayacak oranda fındık alımları yapmıştır (1983'te %54,83, 1988'de %35,73). Yapılan açıklamaların arkasında FKB'in dışsatımcı olarak devreye girebileceği kaygısı olabilir.

Çizelge 5.2'de fındığın dışsatım değerleri verilmiştir. Türkiye tarımının toplam dışsatım içindeki payı 1968'de %81,9 iken bu pay yıldan yıla hızla düşerek 2008'de %3'e düşmüştür. Daha karşılaştırılabilir bilgiler sunan tarım dışsatımının dışalım oranları ise 1968'de %4772 iken 1994'te 230,6'ya düşmekte ancak yine de dışsatım dışalımdan oldukça yüksek olmaktadır. İlk kez 1995 yılında tarım dışalımını dışsatımın üzerine çıkmıştır. 1998-1999, 2001-2002, 2005-2006 yıllarında tarım dışsatımı dışalımın üzerine çıksa da dış tekellerin kendi tarım ürünlerini ülkemize sokmanın yolu açılmıştır. Öyleki 2008 yılında tarım dışsatımı dışalımın ancak %61,4'ü düzeyinde gerçekleşebilmiştir.

Bu koşullarda Fiskobirlik'in eski günlerine dönmesi güçtür. Fiskobirlik'in değer olarak fındık dışsatımındaki payı 1968-1982 yıllarında 1969 yılı (%22,71) dışında %25,93-69,67 arasında gerçekleşmişken bu yıldan sonra düşme eğilimine girmiş, 1983'de %28,40 olan bu pay 1993'e dek %1,2'lere düşmüş bu yıldan sonra 1999 yılı (%1,13) dışında on binde 1-50 arasında değişmiştir. 2005 yılından sonra Fiskobirlik adı dışsatım yapan kuruluşlar arasında geçmemiştir.

41 yılın ortalamalarına bakıldığında %81,9 ile başlayan tarımın dışsatım payının ortalaması %29,9, %4772 ile başlayan tarım dışsatımının dışalıma oranı ortalaması %714,6 ve %48,93 ile başlayan Fiskobirlik dışsatım değeri payının ortalaması %19,5'lere dşmştir. Her üç göstergenin ortak yanı tarım ve Fiskobirlik paylarının hızla düşmekte olduğudur.

Bunun bir göstergesi de izelge 5.3'tür. Çizelge, Fiskobirlik'in üretici ortaklarına sağladığı desteklerin bugün için tarih olmuş yazılı bir belgesini sunmaktadır. Artık Fiskobirlik anılan çizelgenin daha yenisini ortaklarına ve kamuoyuna sunamamaktadır. Bu bakımdan tarihe not düşülmesi açısından izelge olduğu gibi korunmuştur. Çizelgeye göre FKB 1972-1997 yılları arasında ortaklarına tarımsal ilaç, tarımsal gereç, kanaviçe, naylon örtü, çadır, yeni çuval ve kredi desteğinde bulunmaktadır. 1972-1997 fiyatlarıyla yapılan bu yardımların toplamı 108669,835 milyon TL'yi bulmaktadır. Bu desteğin izelge 5.1'deki aynı yıllar FKB fındık alımları toplamına oranı %0,17 olup düşük çıkmıştır.

Çizelge 5.3. Fiskobirlikçe fındık üreticisine dağıtımı yapılan tarımsal ilaç, alet, kanaviçe, naylon örtü, branda ve yeni çuval miktar ve satış değeri (1972/73-1997/98 fındık dönemi) - Düzenleme tarihi: 23.03.1998

Kampanya Dönemi	Tarımsal İlaç		Tarımsal Alet		Kanaviçe		Naylon Örtü		Branda		Yeni Çuval		Kredi (*) (‘000 TL)
	Miktar	Değeri	Miktar	Değeri	Miktar	Değeri	Miktar	Değeri	Miktar	Değeri	Miktar	Değeri	
	(Ton)	(‘000TL)	(Adet)	(‘000TL)	(Metre)	(‘000TL)	(Kg)	(‘000TL)	(M.Kare)	(‘000TL)	(Adet)	(‘000TL)	
1972-73													21935
1973-74	258	1034	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	71018
1974-75	125	602	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	123361
1975-76	331	1765	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	185042
1976-77	451	2403	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	338343
1977-78	462	2775	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	318434
1978-79	653	4896	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	697632
1979-80	808	22883	-	-	16817	1681	58332	14583	-	-	-	-	915000
1980-81	938	55177	-	-	3887	388	39697	9924	-	-	-	-	792000
1981-82	687	48623	-	-	49	5	23018	5754	-	-	96120	19824	926000
1982-83	1184	135505	-	-	4869	490	20644	5210	-	-	-	-	3543660
1983-84	1022	157298	-	-	3975	383	6852	1796	-	-	114406	36609	1899481
1984-85	729	156209	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2544000
1985-86	592	232224	103	9905	-	-	-	-	-	-	144	146	1899000
1986-87	607	418845	260	31946	-	-	-	-	-	-	10567	13042	-
1987-88	774	984022	309	84851	-	-	-	-	-	-	2501	4384	-
1988-89	815	1688449	427	210962	-	-	-	-	-	-	61147	133189	6305000
1989-90	620	1751578	436	325788	-	-	-	-	-	-	34407	99244	-
1990-91	403	1796297	302	391933	-	-	-	-	104085	336391	75787	291087	-
1991-92	638	4739203	503	760171	-	-	-	-	152250	596798	108478	397985	-
1992-93	436	5431260	268	619329	-	-	-	-	71790	310192	114347	718766	-
1993-94	777	24933564	391	2004928	-	-	-	-	86355	927475	16191	210886	-
1994-95	195	19332645	80	509610	-	-	-	-	28965	1091592	14524	713915	-
1995-96	138		45						21855	1419020	11706	741021	-
1996-97									32120	4169720	26756	3160437	
1997-98	(1995/1996 iş yılından itibaren İlaç ve Aletler Tarım Müdürlüğü'nce takip edilmektedir.)								12285	1432072	21215	4401175	
Toplam	13643	61897257	3124	4949423	29597	2947	148543	37267	509705	10283260	708296	10941710	20557971

Kaynak: Fiskobirlik Genel Müdürlüğü'nün 22.4.1998 tarih 10375 sayılı üst yazı ekinde gönderdiği bilgiler. Daha geniş açıklama için EK 2'e bakınız.

(*) Bozoğlu (1999). Buradaki verilerin doğruluğu için Külünkoğlu (1997) ile Akdağ (1994)'ın bildirilerine de bakılabilir.

5.2. Günümüzde Fiskobirlik

Günümüzde Fiskobirlik'in geldiği son durumu en güzel anlatan kurumun kendi bilgisunar sitesine koyduğu ve 7 Mayıs 2009'da naklen yayın aracılığıyla "ihtiyaç fazlası gayrimenkullerini" AÇIK ARTIRMA ile satılacağı duyurusudur. Halen okunabilen (Bkz. <http://www.fiskobirlik.org.tr/default2.asp?lang=tr&id=166>, erişim tarihi: 7.7.2009) duyuruya ilişkin haberler şöyledir: *Üreticilere geçmiş yıllardan kalan borçlarını ödemek için çıkış yolu arayan Fiskobirlik, 120 milyon dolar değer biçilen kimi arsa ve taşınmazlarını satmak için uğraşiyor* (<http://www.haberler.com/fiskobirlik-in-gayrimenkul-satislari-durgun-haberi-yazdir/>, erişim tarihi: 07.06.2009).

Fiskobirlik elinde bulunan altı ildeki toplam 35 taşınmazın satışı için düzenlenen açık artırmaya katılım olmayınca, taşınmazların satışı yapılamamıştır. Fiskobirlik Genel Müdürü Mehmet Sargın, yaptığı açıklamada taşınmazlarla ilgili görüşükleri yerler olduğunu anlatarak, "Bugün olmayan satış bundan sonra periyotlarla devam edecek. Gerekirse genel kurula gidip fiyatları piyasa koşullarına çekebiliriz" dedi (<http://www.haberfx.net/fiskobirlikin-gayrimenkullerine-alici-cikmadi-haberi-35643/>, erişim tarihi: 07.06.2009).

Bölüm 5.1'de sayısal verilerle Fiskobirlik'in nasıl tükenişe doğru gittiği gösterilmişti. Fındıkla ilgili en büyük kuruluş olarak Fiskobirlik 2006 yılında fındık alımı için hükümetten ve devletin bankalarından gereksindiği güvence ve krediyi alamayıp fındık alımı zora girmiş, üretici ile karşı karşıya getirilmiştir. Böylelikle uzun yıllardır dışsatım yaptırılmayan Fiskobirlik yönetimi iyice sıkıştırılıp taşınmazlarını satışa zorlanmıştır. Fiskobirlik Yönetim Kurulu Başkanı A.Salih Erdem'in, 21 Haziran 2006 tarihinde Giresun'da yaptığı basın toplantısında söylediği, diğer tarım ürünlerine verilen yasal kredi desteği bu ülkeye 2 milyar dolara yakın gelir getiren fındığa neden verilmemektedir (Ziraat Dünyası, 2006), açıklaması düşündürücüdür.

Bu açıklamaya dönemin politikacıları, 9 Temmuz 2006 Ordu gezisinde yanıt vermişlerdir. Yapılan açıklamada, sorumluluk Fiskobirlik'e atılmış ve destek verilmeyeceğinin altı çizilmiştir. (Bkz. <http://www.haber7.com/haber/20060709/FISKOBIRLIK-Erdogan-fircasi.php>,

erişim tarihi: 08.06.2009). Karşılıklı açıklamalardan sonra Fiskobirlik gözden çıkarılmış, ardından TMO fındık alımlarında devreye sokulmuştur.

Ordu Gerçek yerel gazetesinde yazan Zafer Cankorur, “Fındık Üreticilerini Alanlara Alıştırmayın” başlıklı köşe yazısında 30 Temmuz 2006 Pazar günü Ordu’da yapılan ve 100 bin kişinin üzerinde katılımın olduğu “Fındığına Sahip Çık” mitingi ile son bulan süreci şöyle anlatmaktadır:

Fındık sezonu açılırken Fiskobirlik’in verdiği yaklaşık 7 YTL olan fiyatı ve peşin ödeme sözüyle üreticiler ürünlerini Fiskobirlik’e vermeye başladılar. Bu arada Ziraat Odalarının başlattığı fındığını ihtiyacın kadar sat kampanyası da tutunca fiyatlar bir süre istikrarlı gitti. Fiskobirlik’in elindeki nakit bitince ödeme sıkıntısı başladı. Bu andan itibaren de fiyatlar sallanmaya başladı. Kredi almak için çaldığı tüm kapılar yüzüne kapanmaya başlayınca hükümetle Fiskobirlik arasında 100 bin kişinin alanlarda toplanmasına neden olan kavga başladı (Zafer Cankorur’un, www.ordugercek.com bilgisayar sitesindeki 02 Eylül 2006 tarihli köşe yazısından).

Gazeteci İsmet Berkan, Cankorur’la benzer görüşleri paylaştıktan sonra, Fiskobirlik’in 2006 süremi fındık yıllık üretimini yanlış hesaplayıp fındığa kilo başına 7 lira fiyat açıklayıp ardından nakit sıkıntısına düştüğünü saptadıktan sonra, “Bence hükümetin yapması gereken, her aşamada fındık üreticisini bilgilendirerek Fiskobirlik’e para aktarmaktı. Çünkü birliğin devletten ciddi bir alacağı var. Bu paranın ödemesini hızlandırırsalar, fındık üreticisi ile Fiskobirlik’i baş başa bıraksalar bu sorun kendi mecrası içinde kalırdı”, diye belirtmiştir. (İsmet Berkan, “Hükümet fındık tuzağına düştü”, 08.09.2006, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=198093>, erişim tarihi: 14.03.2009)

Dönemin Fiskobirlik Yönetim Kurulu Başkanı Salih Erdem, *iktidar ve fındık tekelleri Fiskobirlik’i devreden çıkararak dikensiz gül bahçesi yaratmak istediler*, biçiminde yorum getirmiştir. (<http://www.haber7.com/haber/20060912/FISKOBIRLIK-i-tekelleri-devreden-cikarmak-istedi.php>, erişim tarihi: 14.03.2009).

Coşkun Özbucak, Ordu Gerçek yerel gazetesindeki köşe yazılarında sık sık fındıkta yaşanan bugünkü sorunların kaynağını, başka bir söyleyişle sonun başlangıcını, 2000 yılında DSP, ANAP, MHP hükümeti döneminde çıkarılan 4572

sayılı birlikler ve kooperatifler yasası olarak gördüğünü yineler. Bu tür yasaların emperyalistlerin bizim gibi ülkelerin tarımlarını yok etme izlencelerinin bir adımı olduğunun altını çizerek (www.ordugercek.com, “Fındıkta bugün yaşananlar sonuçtur”, 07 Eylül 2008). Özbucak ayrıca, “Fiskobirlik miadını doldurmuştur, lisanslı depoculuk yapmalıdır” söylemlerinin üreticilerin çıkarlarına olmadığını, ancak Fiskobirlik’in bugünkü yapısıyla üreticilerin sorunlarına çözüm üretemeyeceğini asıl sorumluların özellikle 2000 yılından bu yana hükümet edenler ve Fiskobirlik’i bugünkü duruma getirerek işlevsizleştirenler olduğunun altını çizerek ve çözüm olarak fındıkta “devlet desteği”ni ön koşul olarak savunur (www.ordugercek.com, “Fındık üzerine tartışmalar ve politikalar-2, 08 Mayıs 2009).

Ziraat Mühendisleri Odası Genel Başkanı Gökhan Günaydın, TMO’nun fındık alımında devreye sokulmasını Fiskobirlik’in piyasadan çekilmesine yönelik bir adım atılması ve 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatiflerini Yeniden Yapılandırma Yasası aracılığıyla özerkleştirilen alana yeniden devlet adına müdahale edilmesi olarak değerlendirir (Bülent Falakaoğlu, Fındık nereye gidiyor?-5: TMO kurtuluş müjdesi mi?, 14.8.2006, <http://www.evrensel.net/06/08/14/ekonomi.html>, erişim tarihi: 08.06.2009).

Türkiye’ye gelen Dünya Bankası kurulu başkanı John Nash 1998 yılında “Tarımsal Destekleme Politikası Önerileri: Reform İçin Öneriler” başlığı altında topladığı raporu yayımlanıp hükümete sunulur. Düzeltim önerilerine göre; tarım satış kooperatiflerinin düzeltimi için kısa süreli hedef, hükümetle tüm bağlarının ve özel ayrıcalıklarının ortadan kaldırılmasıdır. 1 Haziran 2000’de benimsenen 4572 sayılı yasa ile Dünya Bankası’nın TSKB konusundaki tüm eleştirisi ve önerileri yasallaşır. Yasadan önce IMF’ye verilen niyet mektuplarında da TSKB’ne tam özerklik sağlayacak yasanın çıkarılacağı sözü hep verilmiştir (Oral, 2006).

16 Haziran 2000 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren bu yasa ile, özel hukuk hükümlerine bağlı oldukları için doğrudan özelleştirme kapsamına alınamayan bu kuruluşların, “etkin ve sürdürülebilir bir şekilde özerk ve mali yönden bağımsız kılmak” gerekçesiyle işletme ve yapılarının özelleştirilmesi amaçlanmış, mali güçlerine bağlı olarak değişecek sürelerde yavaş bir yokoluş sürecine sokulmuş olmaktadır (Oyan, 2000).

Şahin (2007)'e göre, 2003, 2004 ve 2005 dönemlerinde Fiskobirlik, Ziraat Odaları ve fındık üreticilerinin birlikteliği ve verdikleri savaşımlar sonucunda fındıkta altın çağ yaşanır, ancak bu tarihten sonra diğer tarım birliklerine sunulan kredi desteğinin yasal hakkı olduğu halde Fiskobirlik'e sunulmayıp altın çağın sonu getirilir, 30 Temmuz 2006 tarihinde Ordu'da yapılan fındık mitinginde fındığa hükümetin ilgisini çekmek, ulusal üründeki yanlış yaklaşımlara son vermek amaçlanır.

5.3. Neden TMO?

Günümüzde Fiskobirlik başlığında anlatılanlar, Neden TMO? sorusunun yanıtını bir yönüyle vermektedir. Her iki kurum da 1938'de kurulmuştur. TMO 1938 yılından FKB 1964 yılından başlayarak devlet adına ürün alımında görevlendirilmişlerken 2006 yılında FKB devre dışı bırakılarak onun yerine TMO devreye sokulmuştur. Bunun nedeni için yukarıda bir bölümü anlatılan Türkiye'ye dayatılan tarım politikalarına ve hükümetlerin politik yeğlemelerine bakmak gerektiği söylenebilir.

5.3.1. Son üç yılda TMO fındık alımlarının aylara göre üretici sayısı, tutar, değer ve ödemeler olarak çözümlenmesi

31.08.2006 tarih ve 26275 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 2006/10865 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Toprak Mahsülleri Ofisi Genel Müdürlüğü (TMO), fındık alımı ile görevlendirilmiş, alım satım fiyatlarını belirlemeye yetkili kılınmıştır.

Buna göre TMO, 2006'dan 2008'e son üç yıldır fındık alımları yapmaktadır. TMO'nun yaptığı alımların toplam fındık üretimine oranı 2006 yılında %24,58, 2007 yılında %18,04, 2008 yılında %45,74, üç yılın ortalaması ise %31,35'tir (Bkz. EK 1 sütun 2 ve Çizelge 5.4-5.6 verilerinden).

Çizelge 5.4'e göre Eylül-Kasım 2006 arasında üç aylık dönemde üreticilerin %88,86'sı, toplam fındık alımının %90,51'i tutarındaki fındıklarını teslim etmişler, Mayıs 2007'de dönem sonunda üretici başına ortalama 2522 Kg fındık 3,60 YTL ortalama alım fiyatıyla alınmıştır. Aşamalı yüksek fiyat uygulamasına karşın fiyatların açıklanan 4 YTL taban fiyatın altında kalması dikkat çekmektedir.

Çizelge 5.5'e göre 2007-2008 fındık alım dönemi geçen dönemden bir ay önce başlamış, Ağustos-Kasım 2007 arasında dört aylık dönemde alım için gün

verilenlerin oranı %94,29 iken, bu kişilerin gün verilen ürünlerinin toplam gün alınan ürün içindeki payı %94,73, alım yapılan üreticilerin toplam üreticilere oranı %89,72, ürün teslim eden üreticilerin ürünlerinin toplam ürün içindeki payı %89,56'dır. Mart 2008'de dönem sonunda üretici başına ortalama 1852 Kg fındık 4,85 YTL ortalama alım fiyatıyla alınmıştır. Burada da yine fiyatların açıklanan 5,15 YTL taban fiyatın altında kalması ilgi çekicidir.

Çizelge 5.4. TMO 2006-2007 alım döneminde aylık fındık alımları (*)

Ay	Alım yapılan üretici sayısı (Adet)	%	Toplam alım tutarı (Ton)	%	Üretici başına ortalama alım tutarı (Kg)
Eylül	9043	14,04	21569	13,27	2385
Ekim	24318	37,74	62679	38,57	2577
Kasım	23893	37,08	62835	38,67	2630
Aralık	5457	8,47	11715	7,21	2147
Ocak	544	0,84	1065	0,66	1958
Şubat	106	0,16	224	0,14	2113
Mart	419	0,65	919	0,57	2193
Nisan	635	0,99	1451	0,89	2285
Mayıs	16	0,02	30	0,02	1875
TOPLAM	64431	100,00	162489	100,00	2522
Üreticiye ödenen (Milyon YTL)			585	Açıklanan taban fiyat	
TMO ort. alım fiyatı (YTL/Kg)			3,60	4	

Kaynak: Bilgi edinme başvuru ile 28.03.2009 günü gelen TMO bilgiişlem kayıtları.

(*) Not: 1- Ödeme miktarı sistemimizce genel bazda hesaplanmaktadır.

2- 2006-2007 döneminde randevular bilgisayar ortamında verilmediği için kayıt bulunmamaktadır.

Çizelge 5.6'ya göre 2008-2009 fındık alım dönemi yine bir ay gecikmeyle başlamış, Ağustos-Kasım 2008 arasında üç aylık dönemde alım için gün verilen üretici oranı %51,09, gün verilen ürün oranı %49,33, alım yapılan üretici oranı %51,64, alım yapılan ürün oranı ise ancak %49,97'lerde kalmıştır. TMO üç yıl içinde en büyük oranda (%45,74) fındık alımını 2008'de yapmıştır ama Kasım 2008 sonunda –üreticinin üç aydır borç yediği bir zamanda- söz verilen ürünlerin yarısını alabilmiş ödemeleri ne oranda yaptığı ise saklı tutulmuştur. Her üç çizelgede aylık ödeme bilgilerinin verilmemiş olması ilgi çekicidir. Ödemeler dönem sonu toplamları olarak verilmiştir. Buna göre dönem sonunda üretici başına ortalama 2176 Kg fındık 4,14 YTL ortalama alım fiyatıyla alınmıştır. Fiyatların

açıklanan 4 YTL taban fiyatın biraz üstüne çıkması (4,14 YTL) ödemelerin Mart 2009'a sarkması karşılığında olmuştur.

Çizelge 5.5. TMO 2007-2008 alım döneminde aylık fındık alımları (*)

Ay	Gün verilen üretici sayısı (Adet)	%	Gün verilen ürün tutarı (Ton)	%	Alım yapılan üretici sayısı (Adet)	%	Toplam alım tutarı (Ton)	%	Üretici başına ortalama alım tutarı (Kg)
Ağustos	2471	4,25	5480	3,96	2062	3,99	3314	3,47	1607
Eylül	31143	53,53	74277	53,67	26476	51,28	50531	52,83	1909
Ekim	16981	29,19	41134	29,72	12828	24,84	22177	23,19	1729
Kasım	4259	7,32	10219	7,38	4982	9,65	9631	10,07	1933
Aralık	1403	2,41	3005	2,17	2084	4,04	3845	4,02	1845
Ocak	1338	2,30	2916	2,11	1624	3,15	2656	2,78	1635
Şubat	400	0,69	876	0,63	612	1,19	1257	1,31	2054
Mart	182	0,31	479	0,35	966	1,87	2230	2,33	2308
TOPLAM	58177	100,0	138386	100,0	51634	100,0	95641	100,0	1852
Üreticiye ödenen (Milyon YTL)							464	Açıklanan taban fiyat	
TMO ort. alım fiyatı (YTL/Kg)							4,85	5,15	

Kaynak: Bilgi edinme başvuru ile 28.03.2009 günü gelen TMO bilgiişlem kayıtları.

(*) Not: Aralık ayından itibaren Nisan ve sonrası için verilen randevular öne çekilerek alımlar hızlandırılmıştır.

Çizelge 5.6. TMO 2008-2009 alım döneminde aylık fındık alımları (*)

Ay	Gün verilen üretici sayısı (Adet)	%	Gün verilen ürün tutarı (Ton)	%	Alım yapılan üretici sayısı (Adet)	%	Toplam alım tutarı (Ton)	%	Üretici başına ortalama alım tutarı (Kg)
Eylül	25385	12,25	56752	11,60	20204	12,00	40982	11,19	2028
Ekim	40669	19,62	95255	19,46	33057	19,64	72985	19,93	2208
Kasım	39837	19,22	89438	18,27	33670	20,00	69039	18,85	2050
Aralık	43147	20,82	107548	21,97	34748	20,64	81794	22,33	2354
Ocak	51477	24,84	124231	25,38	39026	23,18	85845	23,44	2200
Şubat	6729	3,25	16194	3,31	7437	4,42	15144	4,13	2036
Mart	0	0,00	0	0,00	196	0,12	454	0,12	2316
TOPLAM	207244	100,0	489418	100,0	168338	100,0	366243	100,0	2176
Üreticiye ödenen (Milyon YTL)							1517	Açıklanan taban fiyat	
TMO ort. alım fiyatı (YTL/Kg)							4,14	4	

Kaynak: Bilgi edinme başvuru ile 28.03.2009 günü gelen TMO bilgiişlem kayıtları.

(*) Not: Şubat ayında Mart ve sonrası için randevusu olan üreticilerin randevuları öne çekilerek alım hızlandırılmıştır." denilmektedir.

TMO'nun 2008-2009 fındık süreminde fındık alımlarını ve ödemeleri Kasım sonrasına yaklaşık %50 oranında sarkıtmasına karşın bilgisunar sitesinde bu denli

uzun süreye yaymasına karşın, 19.11.2008 tarihli Fındık Alım Tablosunun altına, ÇKS' ye kayıtlı fındık üreticilerinden 10 dekardan daha az arazisi olan üreticilerin TMO'ya sattıkları fındıkların bedelleri ürün tesliminden itibaren 1 hafta içerisinde ödenecektir. 10 dekardan fazla arazisi olan üreticilerin ürün bedelleri ürünün teslim tarihinden itibaren 25 gün içerisinde üretici banka hesaplarına tek seferde aktarılacaktır, notunu düşmesi ilgi çekicidir. (http://www.tmo.gov.tr/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=350&Itemid=1, erişim tarihi: 20.12.2008).

TMO'nin son üç yıllık fındık alımlarına karşılaştırma olması bakımından Fiskobirlik'in 1996-1997 fındık süremi fındık alımlarına bakılabilir. Fiskobirlik bu dönemde toplam üretimin %23,56'sı oranında fındık alımı yapmış dönem sonunda üretici başına ortalama 1366 Kg fındığı dönem başında açıkladığı 166000 TL taban fiyatın çok üzerinde olarak ortalama 206080 TL'den almıştır. Üstelik bunu yaparken Ağustos-Kasım 1996 döneminde alım yapılan üreticilerin oranı %99,72'yi, alım yapılan ürün oranı %99,87'i ve alım yapılan ürün bedeli ödemeleri %93,05'i bulmaktadır. Bu karşılaştırma bile Fiskobirlik'in fındık alımları ve ödemeler konusunda hiç de TMO'dan geri kalmadığını hatta 2008 yılı TMO alım ve ödemelerinin yıl sonunu bulması yönünden TMO'nun önüne geçtiğini göstermektedir.

Çizelge 5.7. Fiskobirlik'in 1996-1997 alım döneminde aylık fındık alımları (Fındık alımı başlangıç tarihi: 20.08.1996)

Ay	Alım yapılan üretici sayısı (Adet)	%	Toplam alım tutarı (Ton)	%	Ödeme (Milyon TL)	%	Üretici başına ort. alım tutarı (Kg)	Üretici başına ort. ödeme (Milyon TL)	Birikimli ödeme ve alımlara göre ort.alım fiyatı (TL/Kg)	Aylara göre tombul fındık fiyatları (TL/Kg)
Ağustos	1552	2,02	1813	1,73	303368	1,40	1168	195	167285	166000
Eylül	39808	51,76	56027	53,31	10211642	47,15	1407	257	181793	182000
Ekim	26743	34,77	35676	33,95	7303254	33,72	1334	273	190537	195000
Kasım	8590	11,17	11437	10,88	2335305	10,78	1331	272	192024	205000
Aralık	176	0,23	128	0,12	982352	4,54	730	5582	201138	225000
Ocak	8	0,01	2	0,002	519610	2,40	216	64951	206079	240000
Şubat-Mayıs	31	0,04	5	0,005	1177	0,01	168	38	206080	240000
TOPLAM	76908	100,0	105089	100,0	21656708	100,0	1366	282		

Kaynak: Fiskobirlik bilgişlem kayıtları, erişim tarihi: Mart 1998

ALTINCI BÖLÜM

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

6.1. Sonuçlar

2008 ADNKS sonuçlarına göre, Türkiye nüfusu ortanca yaşı 28,5 iken fındık üretilen 14 ilin (Bartın ve Düzce ile 14 olan bu illerin hangileri olduğu için Bkz. Çizelge 3.3 ve 3.5) ortanca yaş ortalaması 32,11 olup fındık üretimi yapılan illerde nüfusun yaşlanması hızı Türkiye ortalamasının üstündedir (Bkz. Başlık 3.1.1).

Türkiye’de 1985 nüfus sayımında köy nüfusu %50’nin altına düşerken fındık üretilen 12 ilin köy nüfusları oranı 2000 nüfus sayımında %50’nin altına düşmüş, buna karşın şimdi bile köylü nüfus oranı ile tarımda çalışanların köylü nüfusuna oranları Türkiye ortalamasının çok üstündedir. Sonuçta fındık üretilen iller yine önemli oranda köylü nüfusu barındıran ve tarımda çalışanların baskın olduğu illerdir. Fındık üretilen illerin köylerinde çalışacak yaştaki her 4 kişiden 3’ü tarımla uğraşmaktadır. Köyde yaşayan insanların tarımla uğraşmaktan başka bir yolu yoktur. Kalan 1 kişinin de çok yaşlı nüfus olduğu söylenebilir. Akder (2003)’in söylediği gibi, *“bütün mevsimleri köyde geçirenler ebeler, dedelerdir... Türkiye tarımını geleneksel biçimde bile devralabilecek köy nüfusundan söz etmek mümkün değildir...”* artık.

Fındık üretilen 12 ilde 1965’ten 2000 yılına yaş bağımlılık oranı %93’ten %55’e düşmüş, buna bağlı olarak 1970’te hanehalkı büyüklüğü 6,03 kişi iken 2000’de 4,54 kişiye düşmüştür. EK 5’deki Ordulu fındık üreticilerinin 2009’da ortalama hanehalkı büyüklüğü ise 4,03 kişidir. Fındıktan geçim sağlayan haneler gittikçe boşalmaktadır. Tarımda çalışanlar sayısı düşerken kadınların sayısı artmaktadır. Her dönem tarımda çalışanların yaklaşık yarısını ücretsiz aile işçileri, onların da %75’ini kadınlar oluşturmaktadır.

İncelenen 41 yıllık (1968-2008) dönemde destekleme alım fiyatları fiyatlar genel düzeyinin (TEFE) üzerinde artmasına karşın, üreticinin gerçek gelirinde verimlilik düzeyi denli etkili değildir. Bu anlamda üretici refahının artması fındık destekleme fiyatlarının artmasından çok verimlilik düzeyinin artmasına bağlı kalmaktadır.

Öyleki 41 yıl ortalaması olarak verim 1,714 kat, gerçek fındık fiyatları 1,25 kat, gerçek gelir 2,16 kat artmıştır (Bkz. Çizelge 3.6).

Çeşitli fındık fiyatlarının birbiriyle olan görelî durumunun karşılaştırılıp incelendiği Çizelge 3.7'e göre taban fiyatlarla fındık piyasa fiyatlarının gerçekçi bir göstergesi olan fındık ÇEF fiyatı arasındaki makas, ele alınan 41 yıllık dönemde ortalama olarak, %18,4 fındık ÇEF fiyatı aleyhine açılmıştır. Bu açıklık, taban fiyatların gerçekleşen fiyatlardan uzaklığının da bir göstergesidir. Taban fiyatlara en çok yaklaşan fındık fiyatının, FKB ortalama alım fiyatı olduğu görülmektedir. Ayrıca, FKB alım fiyatı özellikle 1990'lı yıllardan başlayarak taban fiyatların üzerinde gerçekleşmiş, borsa fiyatları tersine düşmüştür. Bu da Fiskobirlik'in üreticiler açısından önemini özel kesim açısından yarışma ögesi olduğunu göstermektedir. İncelenen 41 yıllık dönemin ortalaması olarak taban fiyatlar fındık elde edilîş değerininin altında kalmıştır. Bu sonuç, taban fiyatların üretici refahını sağlayamadığı olarak yorumlanmıştır. Kısaca taban fiyatlar fındık elde edilîş değerini bile karşılayamamış, dışsatım fiyatları karşısında yaklaşık %5 gerilemiştir.

İç ticaret hadlerinde durum daha da çarpıcıdır. 41 yıllık dönemin 27 yılında fındık fiyatları sanayi fiyatları karşısında gerilemiş, sanayi kesimine kaynak aktarımında bulunmuştur. Yalnızca 1969-1970, 1973-1975, 1994, 1997-2000 ve 2005-2007 yıllarında sanayi kesimi karşısında görelî durumu iyileşmiştir. Bölüşümün fındık aleyhine en kötü olduğu yıllar fındık iç ticaret hadlerinin %55,9 ile %66,3 arasında değıştiği 1982-1984 yılları ile 1989-1993 arasındaki yıllardır. Fındık ticaret hadlerinin yüksek olduğu yıllarda, destekleme fiyat artışlarının TEFE'den görece (ayrıksı durumlarla birlikte) yüksek olduğu söylenebilecektir (Bkz. Çizelge 3.8.).

Fındık (taban, destekleme, FKB alım, ÇEF ve borsa) fiyatlarının yıllık artış yüzdeleri ortalamaları gıda, giyim, konut (ekmek, toz şeker, zeytin, basma, elektrik, gazyağı) madde fiyatları, girdi (gübre, mazot) fiyatları, fındık üretimi elde edilîş değeri yıllık artış yüzdeleri ile karşılaştırılmıştır. Buna göre 41 yıl ortalaması olarak fındık fiyatları %48,12 artarken, geçim (gıda, giyim, konut) maddeleri %45,86, girdi fiyatları %55,40, fındık elde edilîş değeri %49,28 artmış son üçünün ortalama artışı %50,18 olmuş fındık fiyatlarıyla %2,06 farkla fındık fiyatlarından daha yüksek arttığı saptanmıştır. Bu durum, fındık fiyatları bileşimindeki artışın üreticilerin refah

artışını sağlamak bir yana giderlerini bile karşılayamadığının açık bir göstergesidir (Bkz. Çizelge 3.9.).

1968 yılı temel alındığında dışsatım fiyatları fındık ÇEF fiyatlarına göre 41 yılın ortalaması olarak %27 daha çok artmıştır. 1974-1977 yılları dışında yüzü gülen hep dışsatımcılar olmuş, fındık üreticilerinin yüzü ancak anılan dört yılda gülebilmiştir (Bkz. Çizelge 3.10.). Ticari marjlara bakıldığında ise fındığın hammadde olarak kullanıldığı çikolata baton fiyatları ile fındık ÇEF fiyatı arasındaki makas 1994'ten 2008'e ortalama olarak %76 fındık aleyhine açılmıştır. Bu makaslar yine 15 yılın ortalaması olarak iç fındıkta %5, dana etinde %19 fındık aleyhine, yalnızca altın fiyatlarında %6 fındık lehine açılmıştır. Fındık fiyatlarının ele alınan 1994-2008 yılları arasında ticari marjlar yönünden gerilediği söylenebilecektir.

Tarımsal kredilerin toplam krediler içindeki payı giderek azalmaktadır. Bu pay 1995'te en yüksek düzeyinde %18,8 iken 2004'te %3,8'e düşürülmüştür (Bkz. Çizelge 3.13). Fındığa özel veriler elde edilemediğinden bu oranlar fındık için verilememiştir. En iyimser bir bakışla aynı kaldığı varsayılabilir. Ziraat Bankası tarımsal kredilerinin tarım GSYH içindeki payı 1968-2008 yılları arasında %6,9-16,3 arasında değiştiği, 2001 yılından sonra düşme eğilimine girdiği görülmektedir. Ancak bu konuda değişik kaynaklardan elde edilen veriler arasında büyük farklar vardır (Bkz. Çizelge 3.12).

Keyder (1970)'in 'kırsal nüfusun refah seviyesi endeksi', Karayalçın ve Arat (1975)'in 'kırsal refah endeksi' olarak tanımlayıp hesapladıkları, çalışmamızda **F.Ü.R.E.** olarak tanımlanıp hesaplanmıştır. F.Ü.R.E., 'kimin refahı' sorusunu yanıtlamaktan uzak olsa da, F.Ü.R.E.'nin bileşenleri olan fındık ÇEF fiyatlarının incelenen 41 yıllık dönemde tüketim/geçim malları fiyatları artışının çok gerisinde kaldığı buna bağlı olarak iç ticaret hadlerinin fındık üreticisinin aleyhine geliştiği, fındık üretiminin 7,742 kat arttığı yerde kişi başına fındık gelirininki ortalama olarak 4,729 kat arttığı, trendden sapmalara göre fındık üreticisinin 1968-1975, 1985-1988, 1994, 1997-2000, 2005-2008 yıllarında trendin üzerinde kalan yıllarda altında kaldığı, 'gelirler politikası aracı' olarak görülen taban fiyatların fındık ÇEF fiyatlarına pek yansımadağından hareketle fındık üreticisinin refahının artmadığı bulgulanmıştır (Bkz. Başlık 3.8).

Fındık için üretici destek eşdeğeri (ÜDE), 1980-2002 dönemi için Türkiye tarımına sağlanan desteklerden fındığın tarım gelirindeki payı oranında pay aldığı varsayımıyla hesaplanmıştır. Buna göre 1993, 1995-1996 ve 1998-2000 yıllarını kapsayan 6 yıl dışında kalan tüm yıllarda (17 yılda) ÜDE eksi değerler vermiştir. Bunun anlamı, fındık kesimine destek gelmediği, tam tersine fındık kesiminden başka kesimlere destek gittiğidir. ÜDE'den türetilen üretime saymaca yardım katsayısı (ÜSYK)'na göre fındık üreticisi incelenen 23 yılın yalnızca sözü edilen 6 yılında destek aldığı kalan 17 yılda bu destekten yoksun olarak başka kesimlere kaynak aktardığı görülmektedir. Sonuç olarak fındık üreticisinin ekonominin başka kesimlerinden kaynak almaktan çok kendi dışındaki kesimlere kaynak aktaran durumda kaldığı söylenebilecektir (Bkz. Çizelge 3.17.).

Türkiye'de çiftçi başına düşen arazi büyüklüğünde nasıl çarpıklık yaşanıyorsa aynı durum fındık bahçe büyüklüğünde de yaşanmaktadır. Sarımeşeli vd. (1992)'ne göre Türkiye'de fındık üreticisi başına 13,69 dekar fındık bahçesi düşerken en çok 12 dekara dek bahçesi olan çiftçiler tüm çiftçilerin %60,35'i iken kullandıkları fındık alanları tüm alanın ancak %24,07'sidir (Bkz. Çizelge 3.20). Türkiye'de fındık verimi düşüktür. Varolan fındık bahçeleri yeterli geliri sağlamaktan uzaktır. Üreticinin yeterli geliri sağlaması için 1. Standart Bölgeye giren Ordu ve Giresun illerinde yapılan bir araştırmaya göre varolan arazilere ek olarak yuvarlak rakamlarla sahil kolda 10, orta kolda 18, yüksek kolda 26 dekar daha fındıklığa ve sırasıyla 2, 4, 5 dekar tarla alanına bir de 1 adet Jersey melezi süt ineğine gerek vardır (Kaya ve Çalışkan, 1994). 1994 yılından 2008'e bu söylenenler doğrultusunda bir iyileştirme olmadığına göre fındık üreticisinin durumu EK 5'de gösterildiği üzere çarpıcılığını korumaktadır. Sakarya (19,39 da), Samsun (17,02 da), ve Bolu (16,17 da) illeri üreticilerinin Türkiye ortalamasının üzerinde fındıklığı olmalarından dolayı tarımsal destekleme ve özendirimlerden daha büyük oranda yararlanacakları söylenebilir.

TÜİK yayınlarına (örneğin TÜİK, 2009b) göre %96'nın altına düşmeyen oranda pazarlanan, yurtiçinde yeterlilik derecesi %993'leri bulan (TÜİK Haber Bülteni 2009/77, www.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 05.05.2009) fındığın bahçe kuruluş yaşı da oldukça geçkindir. Kuruluş yaşları verilen 11 meyve içinde fındık, Antep fıstığından sonra gelen en yaşlı meyve olup yaklaşık her 5 bahçeden 4'ü (%77,8'i) 20 yaş ve

üzerindedir (TÜİK Haber Bülteni 2008/197, www.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 28.04.2009).

Çalışmada 41 yıla ilişkin belirlenen 13 değişken (Çizelge 4.1) değerleri standartlaştırılmış veri matrisine (EK 4) temel bileşenler çözümlemesi uygulanmış, çözümlemeden elde edilen F.Ü.R.E.'nin, kullanılan tüm değişkenlere etki eden ve birlikte değişimlerini sağlayan "genel nedensel etken" olarak kabul edilmiştir. Çözümlemede özdeğeri 1'den büyük olan üç temel bileşen toplam varyansın %86,965'ini açıkladığından verilerin ana boyutlarını görmek ya da fındık üreticisi refahını ortaya çıkarmak açısından bu üç bileşen yeterli bulunmuştur. Buna göre bileşen yüklerindeki ağırlıkları bakımından Fiskobirlik fındık alımlarının üretime oranı (FKBAO), dekar başına fındık verimi (FVER) ve Türkiye'de kesimlerde çalışan kişi başına yaratılan tarım katma değerinin tarım dışı katma değere oranı (TARKDO) değişkenleri en önemli üç değişkendir. Bu durum anlamlıdır, fındık üreticilerinin refah düzeylerini Fiskobirlik fındık alım oranları, fındık verimi, ülkede tarımın genel durumu belirlemektedir (Bkz. Çizelge 4.4.).

Temel bileşenlerden elde edilen fındık üreticisi refah sayıları en büyükten en küçüğe sıralandığında, yıllar **düşük refahlı**, **refahlı** ve **yüksek refahlı yıllar** olarak üç sınıfta toplanmıştır. 1968'den 2008'e refah sıralamasının çoğunlukla yüksek refahlı yıllardan düşük refahlı yıllara doğru tersine sıralandığı bulgulanmıştır. Bu durum fındık taban fiyatlarının üretici refahını sağlamaktan uzaklaştığı ana tezimizi destekleyen bir sonuçtur. Buna göre fındık üreticisinin refahı bir önceki yılı aratır biçimde, yıldan yıla düşmekte olduğu saptaması çalışmanın en önemli bulgusudur.

Temel bileşenler çözümlemesiyle elde edilen refah sınıflandırmasına diskriminant çözümlemesi uygulanmış oluşturulan diskriminant işlevinin doğru sınıflandırma oranı %82,9 olarak bulunmuştur. Dolayısıyla, fındık üreticisinin refah yıllarına göre yapılan sınıflandırmada; yüksek refahlı 22 yılın %90,9'u, refahlı 14 yılın %71,4'ü ve düşük refahlı 5 yılın %80'i doğru olarak atanmıştır. Elde edilen doğru sınıflandırma oranları, çözümlemenin ayırıcı gücünün yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Diskriminant çözümlemesinde de refah sıralaması ile yıl sıralamasının çoğunlukla ters yönde olduğu bulgusu değişmemiştir. Yine üreticinin geçmişten bugüne son 41 yılda refahı, yüksek refahlı yıllardan düşük refahlı yıllara doğru evrilmekte,

fındık üreticisinin refahı bir önceki yılı aratır biçimde yıldan yıla düşmektedir (Bkz. Çizelge 4.12 ve 4.13).

Temel bileşenler çözümlenmesinden elde edilen sınıflara k-ortalama yöntemine göre kümeleme çözümlenmesi uygulanmış, ' $D_0: X_i$ değişkeninin yılların üç kümeye ayrılmasında etkisi yoktur.' yokluk denencesi sınanmıştır. TARKDO değişkeninin olasılık değeri 0,05'ten büyük bulunarak refah sırasını kümeleme çözümlenmesiyle belirlemede anlamlı bir değişken olmadığı gerekçesiyle çözümlenmeden çıkarılmış, çözümlenme bir değişken eksiğiyle yinelenmiştir. Temel bileşenler ile kümeleme çözümlenmesinde aynı simge verilen yılların oranı %63,4 olmaktadır ki bu iki yöntemin birbirini doğruladığının göstergesi olarak alınabilir. Burada da fındık üreticilerinin refah düzeyleri bakımından yıldan yıla gerilediği söylenebilmektedir (Bkz. Çizelge 4.15).

Verilere faktör çözümlenmesi de uygulanmış fındık üreticilerinin refah düzeylerini açıklamada etkili olan değişken ya da etkenler belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuçta etkenlere etkide bulunan değişkenlere bakıldığında 1. etken fiyatlar, bahçe büyüklüğü ve tüketim tutarlarıyla, 2. etken tarımın ülkede ve dünyada genel durumuyla, 3. etken verimlilik ve dünya üretimiyle ilgilidir denilebilir. Değişkenlerin kullanılan etkenler içindeki toplam varyans yüzdesini ya da katkı değerini (communality) simgeleyen ve en az %50 olması beklenen h^2 , bütün değişkenlerde %50'nin üstünde ve ortalama %86,97'dir. Buna göre h^2 sıralamasına bakıldığında MAZF, KREDI, FMAL, BAHCE, DESF, FVER ve FTUK değişkenleri etkenlere en çok katkı yapan ilk 7 değişkendir.

Demirci ve Rehber (1980)'in fındıkta en önemli üretim etkeni işgücüdür bulgusu, EK 5 anket sonuçları ile bir kez daha kanıtlanmıştır. Çizelge EK 6.2'de görülen işçi emeği ödemesi (196415 YTL) ile işçi emeği dışında girdilerin (93313 YTL) toplamı (289728 YTL) içinde işçi emeğinin oranı %67,79'dur. Bu oranda üreticinin kendi emeği yoktur, bu da katılmış olsa oranın daha da büyüyeceği açıktır. Bu sonuç fındık üretiminin geniş ölçüde emeğe dayalı bir üretim eylemi olduğunu göstermektedir. Genç (1993) çalışmasında işletmelerin %54,07'sinin yabancı işgücü kullandığını söylemesi de bu durumu desteklemektedir.

Ergün (1987) çalışmasında dışsatım tutarlarını belirlemede anlamlı bulunan destekleme fiyatı bağımsız değişkeni (DESF) çalışmamızda temel bileşenlere en çok katkı sunan değişkenlerden biri olmuştur (Bkz. Çizelge 4.11, 4.16, 4.10).

Genç (1993)'in, işletmelerin %62,96'sının örgütlü kredi kuruluşlarından borç aldığı ve bölgede tüccar-tefeci kredi sisteminin yaygın olduğu bulgusu anketten elde edilen fındık üreticisinin %68,9'ünün borçlandığı, tüccara borçlananların %52,5 olduğu sonucuyla örtüşmektedir.

Öte yandan bu veriler, Oral (2006)'ın da vurguladığı gibi, Türkiye'de küçük üreticilerin tarımsal kredi düzeneğinin ancak tefeci ve tüccar sermayesince sağlanan pahalı bölümünden yararlanabildiğini, görece yüksek taban fiyatlarıyla elde ettiği gelirin büyük ölçüde faiz ödemeleriyle elinden gittiğini ortaya koymanın yanında tefeci-tüccar eliyle sömürülen üreticilerin elinden alınan kaynakların ticaret ve sanayiye aktarıldığı bunun da kırsal alanda sınıfsal farklılaşmaya ivme kazandırdığı söylenebilir.

Marksist bir yaklaşım olarak fındıkta sömürü oranı, ayrıntıları EK 6'da verildiği üzere, anket verilerinden hesaplanmıştır. Genellemenin yapılmamasıyla birlikte bir model oluşturması bakımından EK 5'deki kısıtlı anket sonuçlarına göre fındıkta 2008 yılı için %46-76 arasında değişebilen bir artı-değer sömürsünden söz edilebilir. Fındıkta sömürü konusu başlı başına bir tez konusu olup burada kısa bir giriş denemesinde bulunulmuştur.

6.2. Öneriler

Anketteki üretici önerileriyle birlikte aşağıdaki öneriler sıralanabilir.

Fındık fiyatları elde edilmiş değerinin altındadır. Hükümetler üreticiyi piyasaya ezdirmeyen insanca yaşayabileceği toprak, yöre, elde edilmiş değeri koşulları gözetilerek bilimsel, toplumsal veriler ışığında farklı fındık taban fiyatları zamanında açıklayıp uygulamalıdır. Tüccar ve sanayicinin çıkarlarının gözetilmesine son verilerek Fiskobirlik'in elindeki fındığı üretici yararına değerlendirebilmesi için iç ve dış pazara büyük oranda girmesi sağlanmalıdır. Fındıktan başka seçeneği olmayan üreticilere devletin fiyat desteği yanında ucuz ve bol kredi ile tarımsal araç gereç, girdi yardımı gereklidir. Bu desteklerle

yardımların olmadığı yerde yoksul köylü alivre (Bkz. EK 6, Alivre satış dipnotu, s.143) denen satışa zorlanmakta, daldaki fındığına ipotek konmaktadır. Bu tutu fındığa değil gerçekte üreticinin geleceğine, özgürlüğüne konulmuştur

Üretici örgütsüz, duyarsız, bilinçsiz, vurdumduymaz ve korku içinde yaşatılmaktadır. Üretici örgütlenmesinin en çağcıl ve sonuç alıcı yolu çiftçi sendikalarıdır. Üreticilerin çiftçi sendikalarında örgütlenmelerinin yasal anayasal engelleri kaldırılıp gerçek örgütlenmelerin önü açılmalıdır. Ulusal Fındık Konseyi vb. oluşumlarda fındık üreticileri gereğince temsil edilmelidir.

TMO'nin fındık alımı ve verim saptamasında sorunlar vardır. Oysa devlet tütün eksperleri uygulamasında olduğu gibi fındığa da yerinde eksper göndermeli, kuru dediğini yerinde almalı, ötekilere gün vermeli, genörgütsel engeller kaldırılmalı, fındık ürününün sağlıklı yetişip korunması için köylüye bilgi ve eğitim verilmeli, eğitimin etkinliği yerinde denetlenmelidir. Bu iş Ziraat Odaları, Tarım Müdürlükleri, FKB, Üniversiteler, Fındık Enstitüleri aracılığıyla yaptırılabilir.

Tarımsal krediler hem düşük hem de tapu ve memur kefil koşulu aranmaktadır. Oysa tarımsal krediler hem arttırılmalı hem de kullanımı kolaylaştırılmalıdır. DPT (1976) ve Köse (1986) çalışmalarında da önerildiği gibi fındık üreticilerinin desteklemelerden eşit yararlanabilmeleri için desteklemelerin işletme büyüklüklerine göre farklılaştırılması ve üretim girdilerinin sahip olunan toprak varlığına göre yapılması, küçük tarımsal işletmelere doğrudan yardım edilmesi, yüksek gelirli işletmelerin vergilendirilmesi, özellikle küçük tarım işletmeleri için ucuz ve çağcıl tarımsal girdi ve yeterli teknik bilgi verilmesi önerilebilir.

Fiskobirlik fındık üreticisinin kuruluşudur, fındığı ve fındıkçıyı tanımaktadır. Fındığa yapılacak destek TMO üzerinden değil doğrudan FKB'e yapılmalıdır. Fiskobirlik'e dışsatım yapma olanağı verilmelidir. Desteklerde nesnellik, bilimsellik ve üretici yararı ölçütleri geçerli olmalıdır. FKB fındık işinin dışında alanlara kaymamalıdır. Fiskobirlik hükümetlerin güdüm ve sultasından kurtarılıp tam anlamıyla üreticilere devredilmeli, söz-yetki-karar aşamalarında ortakların doğrudan katılımı sağlanıp demokratik bir yapıya kavuşturulmalıdır. Yavuz (2007b)'un, "Fiskobirlik tam bir üretici birliği haline getirilerek fındığı üreticiler adına alan, iç ve dış piyasalarda üreticiler adına görev yapan bir yapıya kavuşturulmalıdır. Böylece destekleme

alımları ve fiyat sorunları ortadan kalkacağı, üreticinin risk almayarak iyi bir üretim gerçekleştirmek için tüm önlemleri alacağı bir üretim periyoduna geçilecek ve alıcı ülkelere karşı 'Türk Fındığı' markası korunmuş olacaktır" önerisine tez yazarı katılmaktadır.

Fındığın sorunlarına kalıcı çözümler için yeni dış pazarlar bulunması, yurtiçi tüketiminin artırılması, Samsun-Sakarya sırasındaki taban arazilerde fındık dikiminin yasaklanıp sökülmesinin özendirilmesi gereklidir.

DPT Özel İhtisas Komisyon Raporu (1995)'nda kimi yardımların çiftçinin örgütlenmesi koşuluna bağlanması önerisi ankete katılan çiftçilerin örgütlenmeyi üçüncü önem sırasına koymalarıyla örtüşmektedir. Bozoğlu (1999) bu örgütün adını "Fındık Üretici Birliği" olarak belirtmektedir. Öte yandan ulusal düzeyde Tür-Köy-Sen, Çiftçi-Sen gibi çiftçi sendikaları son yıllarda kurulmakla birlikte üreticilerin yerel düzeyde örgütlenme çabaları da göze çarpmaktadır. Bunlardan biri Ordu İli Fındık Üreticileri Kalkındırma Derneği (ORFÜDER)'dir. 2006 yılında kurulan ve 200 dolayında üyesi bulunan dernek ne yazık ki büyümemiş, dağılma, kapanma noktasına gelmiştir. Bu tür dernek ve sendikalarda genel anlamda örgütlenmelerde en önemli sorun insan sorunu olmaktadır. Bütün sorunların insani bir toplumda yaşamıyor oluşumuzdan kaynaklandığını, insan ilişkilerinde kendini metalaşma, yabancılaşma olarak gösteren kapitalist ilişkilerin dönüştürülmesi gerektiğini söyleyen İnsancıl dergisi genel yayın yönetmeni ve yazarı Cengiz Gündoğdu (Gündoğdu, 1993a; 1993b)'nun değindiği bu sorunlar karşısında işçi sınıfının savaşımını nasıl utkuya dönüştüreceği konusu bu çalışmanın boyutlarını aşmaktadır.

KAYNAKLAR

- Abay, C., Olhan, E., Uysal, Y., Yavuz, F., Türkekul, B., 2005, "Türkiye'de tarım politikalarında değişim", ZMO, Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, 3-7 Ocak 2005, Ankara, 1.Cilt, s.63-80.
- Ağaoğlu, Y.S., İnan, İ.H., Özkaya, T., Ortaş, İ., 2005, "Yirmibirinci yüzyıl başlarında Türkiye tarımının vizyon ve misyonu", ZMO, Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, 3-7 Ocak 2005, Ankara, 2.Cilt, s.1233-1251.
- Akça, H., 2003, Türkiye tarımında destekleme alımı ve fark ödeme sisteminin refah etkilerinin analizi, Gaziosmanpaşa Üni. Fen Bil. Ens., Tarım Ekonomisi A.D., Doktora Tezi, Tokat, 2003, 130s.
- Akdağ, Y.Z., 1994, Fındığın üretimi, işlenmesi ve pazarlanmasında Fiskobirlik'in yeri ve önemi, Kabuğundan Taşan Sorun: Fındık Sempozyumu, 15 Temmuz 1994-Giresun, H.Ü. İİBF Mezunları Derneği, 312.
- Akder, A.H., 2003, Türkiye tarım politikasında "destekleme reformu", www.arip.org.tr/documents/raporlar_makaleler/asomedy.doc, erişim tarihi: 10.05.2009.
- Akev, Y., 1991, Tarım kesiminde taban fiyat-üretim ilişkisi Türkiye örneği, Marmara Üni., Sosyal Bil. Ens., İktisat Böl., Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1991, 56s.
- Akgül, A. ve Çevik, O., 2003, İstatistiksel analiz teknikleri, Ankara, Emek Ofset.
- Alay, A., 2002, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası'nın tarım alet ve makinalarına ilişkin destekleme politikalarının incelenmesi ve yeni stratejilerin geliştirilmesi, A.Ü. Fen Bil. Ens., Tarım Makinaları A.D., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002, 40s.
- Albayrak, A.S., 2005, Türkiye'de illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerinin çok değişkenli istatistik yöntemlerle incelenmesi, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 1, Sayı 1, 2005, s.153-177, <http://iibf.karaelmas.edu.tr/sbd/Makale%20%C3%96zetleri/Birinci%20Say%C4%B1daki%20Makale%20%C3%96zetleri/makale%208.pdf>
- Arıkan, F., 1967, Fındık ziraati ve mücadelesi, (İGEME, 1969'dan).
- Asena, D., 1981, "Türk tarımında ana ürünler", Türkiye İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebliğleri, İzmir, 1981, s.179. Aktaran: Ergün (1987, s.33)
- Aslankaraoğlu, N., 2006, Veri zarflama analizi ve temel bileşenler analizi ile Avrupa Birliği ülkelerinin sıralanması, G.Ü., İstatistik Bölümü, Fen Bil. Ens., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, 133s.
- Başarı, A., 2008, Doğrudan gelir desteği (DGD) politikasının tarım işletmelerine etkilerinin araştırılması: Samsun ili örneği, OMÜ Fen Bil. Ens., Tarım Ekonomisi Böl., Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2008, 140s.

- Bayraç, H.N., 1988, Türkiye'de uygulanan tarımsal destekleme alımları ve taban fiyat politikalarının geleneksel ihrac ürünleri üzerindeki etkisi (1979-1987), Anadolu Üni., Sosyal Bil. Ens., Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1988, 247s.
- Bayraktar, Ş., 2008, Fındık pazara indi... fiyatlar düştü..., Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, Ağustos 2008, TZOB Yayın Organı, Sayı: 284, Ankara, s.12-16.
- Berber, M., 1997, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde fındık ekonomisi, 27 sayfa word dosyası, http://www.metinberber.com/kullanici_dosyaları/file/13.doc, erişim tarihi: 21.01.2009.
- Berkan, İ., 2006, "Hükümet fındık tuzağına düştü", Radikal Gazetesi, 08.09.2006, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=198093>, erişim tarihi: 14.03.2009.
- Boratav, 1972, "Küçük üreticilikte bölüşüm kategorileri", A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 27/4, Ankara, Aralık 1972, ss.227-246.
- Boratav, K., 1981, Tarımsal yapılar ve kapitalizm, Birikim Yay., İstanbul, 199s.
- Boratav, K., Keyder, Ç., Pamuk, Ş., 1987, Kriz, gelir dağılımı ve Türkiye'nin alternatif sorunu, Kaynak Yay., 2.baskı, İstanbul, 199s.
- Boratav, K., 1995, 1980'li yıllarda Türkiye'de sosyal sınıflar ve bölüşüm, Gerçek Yayınevi, 2.baskı, İstanbul, 144s.
- Bozoğlu, M., 1999, Türkiye'de fındık piyasalarını geliştirmeye yönelik alternatif politikalar üzerine bir araştırma, A.Ü. Fen Bil. Ens., Tarım Ekonomisi Böl., Ankara, 1999, 209s.
- Bülbül, M., 1978, Ordu ili fındık işletmelerinin ekonomik analizi ve yeter gelirlilik genişliğinin saptanması, A.Ü. Zir. Fak. Yıllığı, Cilt 28, Fasikül 2, Ankara, ss.596-614.
- Cankorur, Z., 2006, "Fındık üreticilerini alanlara alıştırmayın", Ordu Gerçek Gazetesi, 02 Eylül 2006, www.ordugercek.com, erişim tarihi: 10.03.2009.
- Ceyhan, V., Cinemre, A., Bozoğlu, M., 1996, Türkiye fındık arz-talep ve ihracatının analizi, Fındık ve Sert Kabuklu Meyveler Sempozyumu, 10-11 Ocak 1996, OMÜ Zir.Fak., Samsun, ss.12-25.
- Çelik, N., 2000, Tarımda girdi kullanımı ve verimliliğe etkileri, DPT-Uzmanlık Tezleri, DPT Yayın No: 2521, Ankara, 2000.
- Çevikbaş, R., 1995, Tarımsal ürünlerde taban fiyatı politikası ve destekleme alımları, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Karınca Kooperatif Postası Dergisi, Sayı 700, Nisan 1995, Ankara, ss.53-62.
- Çivi, H., 1977, Tarımsal ürünlerde taban fiyatlar ve Türkiye'de taban fiyat politikası, Atatürk Üni. Yay. No: 485, İşlet. Fak. Yay. No: 59, Araştırma Serisi No: 42, Doktora Tezi, Erzurum, 1977, 182s.

- Dağ, S., 1986, Destekleme fiyatları çiftçiyi desteklemedi, Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, Sayı: 23, Kasım 1986, ss.5-7.
- Dayanç, F., 2001, Türkiye'de uygulanmakta olan tarımsal destekleme politikalarının iktisadi analizi, Kocaeli Ü. Sosyal Bil. Ens., İktisat A.D., Kocaeli, 2001, 84s.
- Demirci, R. ve Rehber, E., 1980, Doğu Karadeniz Bölgesi fındık üretiminin ekonomik analizi, A.Ü. Ziraat Fak.Yıllığı, cilt 30, fasikül 1-2, Zirai Ekonomi ve İşletmecilik Kürsüsü çalışmalarından, Ankara, ss.52-64.
- DİE, 1968, Yıllık dış ticaret istatistikleri 1968, DİE Yay. No: 577, Ankara, 1968.
- DİE, 1969, 1965 Genel Nüfus Sayımı nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri, DİE Yayın No: 568, Ankara, 1969.
- DİE, 1976, Türkiye istatistik yılığı 1975, DİE Yay. No: 750, Ankara, 1976.
- DİE, 1983, Türkiye istatistik yılığı 1983, DİE Yay. No:1040, Ankara,1983.
- DİE, 1988, Türkiye istatistik yılığı 1987, DİE Yay. No:1250, Ankara,1988.
- DİE, 1995, Türkiye istatistik yılığı 1994, DİE Yay. No:1720, Ankara,1995.
- DİE, 1996, Türkiye istatistik yılığı 1995, DİE Yay. No: 1845, Ankara, Ocak 1996.
- DİE, 1997, Coğrafi bölge ayırımında ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik gruplarının ve gelişmişlik seviyelerinin belirlenmesi, DİE Yay. No: 2021, Ankara, 149s.
- DİE, 2001, Tarımsal göstergeler 1923-1998, DİE Yayın No: 2407, Ankara, Ocak 2001.
- DİE, 2002, Türkiye istatistik yılığı 2001, DİE Yayın No: 2690, Ankara, Ağustos 2002.
- DİE, 2005, Türkiye istatistik yılığı 2004, DİE Yayın No: 2945, Ankara, Mayıs 2005.
- Dil Derneği, 1999, Türkçe Sözlük, 2.Cilt, Dil Derneği Yay.9, Ankara, Ekim 1999.
- Dincer, B., Özaslan, M., Kvasoğlu, T., 2003, İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması (2003), DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Yayın No DPT: 2671, 250s.
- Dönmezçelik, U., 1979, Türkiye'de tarımsal destekleme fiyat politikasının etkinliği, Maliye Bak. Tetkik Kurulu Yay.No: 1979/204, Ankara, VI+62s.
- DPT, 1976, Destekleme politikası uygulamasının, çay, şeker pancarı, pamuk, fındık üreticileri üzerindeki etkileri, DPT Yay. No: 1476, Ankara, 66s.
- DPT, 1977, Fındık raporu, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, s.12-13, 24-25, 28-29, 36-37.

- DPT Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 1995, Tarımda yapısal uyum, destekleme ve uluslararası piyasalara entegrasyon, DPT Yay. No: 2409-ÖİK: 470, Ankara, VIII+83s.
- DPT, 2007, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Bitkisel üretim, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yay. No: DPT: 2713 - ÖİK: 666, Ankara, 89s.
- DPT, 2008, Temel ekonomik göstergeler, Ağustos-Eylül 2008, Ankara.
- DPT, 2009, Ekonomik gelişmeler, DPT Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara, Ocak 2009.
- Er (Özel), S., 1994, Tarımda kapitalist gelişme süreci ve devletin finansman politikaları (fiyat ve fiyat dışı destekleme politikaları), İ.Ü. Sosyal Bil. Ens., İktisat Böl., Doktora Tezi, İstanbul, 1994, 329s.
- Eraktan, G., 2001, Tarım politikasının temelleri ve Türkiye’de tarımsal destekleme politikası, Uzel Holding Yay., İstanbul.
- Eraktan, G. ve Ören, N., 2005, “AB Ortak Tarım Politikası, reform süreci ve Türkiye’ye etkileri”, ZMO, Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, 3-7 Ocak 2005, Ankara, 1.Cilt, s.23-33.
- Erdost, M.İ., 1988, Kapitalizm ve tarım- Küçük köylülüğün yoksullaşmadığı tezinin eleştirisi, eklenmiş 2.baskı, Onur Yay., Ankara, 207s.
- Ergün, N., 1987, Fındık, tütün ve pamuk ihracat değişimleri -ekonometrik bir yaklaşım-, G.Ü. Sosyal Bil. Ens., Ekonometri Böl., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987, 92s.
- Eryılmaz, A., 2007, “2006 tarım yılının ve 2007 bütçesinin değerlendirilmesi”, ZMO, Tarım Haftası '07 'Seçim' Sürecinde Tarım Sektörü Sempozyumu, 11-12 Ocak 2007, Ankara, s.35-39.
- Falakaoğlu, B., 2006, “Fındık nereye gidiyor?-5: TMO kurtuluş müjdesi mi?”, 14.8.2006, <http://www.evrensel.net/06/08/14/ekonomi.html>, erişim tarihi: 08.06.2009.
- Fiskobirlik adlı tanıtım kitapçığı, Fiskobirlik, tarihsiz.
- Fiskobirlik Basın Bülteni, 1977, Bülten No:3.
- Fiskobirlik verileri: <http://www.fiskobirlik.org.tr>, erişim tarihi: 21.01-27.04.2009.
- Genç, K.S., 1993, Ünye ilçesi fındık üreticilerinin sosyo-ekonomik yapısı, A.Ü. Fen Bil. Ens., Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 264s.
- Göker, A., 2009, "Aydın Köksal Hoca'dan Mektup...", Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji Dergisi, Sayı: 1148, 20 Mart 2009, s.7
- Gündoğdu, C., 1993a, İnsancıl Dergisi, Nisan 1993, Sayı: 30, s.43

- Gündoğdu, C., 1993b, İnsancıl Dergisi, Ocak 1993, Sayı: 27, s.45
- Günlük Evrensel gazetesi, 2009, Çiftçinin krize karşı koyabilecek gücü yok!, Sayı: 2746, s.9, İstanbul, 23 Şubat 2009.
- Güven, S., 1991, Toplumbiliminde araştırma yöntemleri, Ezgi Kitabevi Yayınları, 6.baskı, Bursa, 1996, 217s.
- Hacıibrahimoğlu, A., 1992, Fındığın ekonomik analizi, KTÜ, Sos. Bil. Ens., İktisat Anabilim Dalı, İktisat Programı, Doktora Tezi, Temmuz 1992, Trabzon.
- İGEME, 1969, Fındık ihracatının geliştirilmesi hakkında rapor, Ankara
- İrs, N., 1992, Tarımsal destekleme politikası, T.C. Ziraat Bankası Zirai Krediler Md., Uzmanlık Tezi, Ankara, 92s.
- İsayev, A., 2003, Tarımsal destekleme politikalarının analizi ve doğrudan gelir desteği, G.Ü. Sosyal Bil. Ens., Maliye A.D., Master Tezi, Ankara, 2003, 196s.
- İskender, H.Ü., 2001, Bir tarımsal ürün olarak fındığın toplumsal yapı üzerindeki etkileri (Karasu örneği), Sakarya Ü. Sosyal Bil. Ens., Sosyoloji A.D., Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2001, 235s.
- Karayalçın, M. ve Arat, Z., 1975, Kırsal refah endeksi, 1968-1972, DPT Yay. No: 1462, SPD.283, Ankara, 36s.
- Kaya, A., 1986, Üretimin yoğun olduğu Ordu- Giresun-Trabzon- Samsun- Bolu ve Sakarya illerinde fındık üretim tekniğinin analizi ve pazarlama sorunları üzerinde bir araştırma, Tarım Orman ve Köyişleri Bak. Proje ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Fındık Araştırma ve Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Giresun, 73s.
- Kaya, A. ve Çalışkan, N., 1994, Fındık tarımında asgari işletme büyüklüğünün saptanması, proje: 1993-1994, Fındık Araştırma Ens., Giresun, ss.1-4.
- KBFİB, 1975, Türkiye fındıkçılığı hakkında İtalyan iş adamları heyetinin ekonomik raporu, çeviri kitap.
- Kendir, H., 2003, "Küreselleşen tarım ve Türkiye'de tarım reformu", Praksis, Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 9, Kış-Bahar 2003, s.277-300.
- Kepenek, Y., 1987, 12 Eylül'ün ekonomi politiği ve sosyal demokrasi, V Yay., İstanbul, 169s.
- Keyder, N., 1970, Türkiye'de tarımsal gelir ve köylünün refah seviyesi, ODTÜ Gelişme Dergisi, Güz 1970, Sayı 1, ss.33-57.
- KFMİB, 1988, Fındık, Cilt 8, Sayı 45, Ağustos 1988, Giresun 1988, 22s.
- Kılıç, O., 1997, Samsun ili Çarşamba ve Terme ilçelerinin ova köylerinde fındık üretimine yer veren tarım işletmelerinin ekonomik analizi ve fındığa

alternatif üretim planlarının araştırılması, A.Ü. Fen Bil. Ens., Tarım Ekonomisi Böl., Doktora Tezi, Ankara, 1997, 170s.

- Kip, E., 1988, Türkiye'de taban fiyatları, destekleme alımları ve iç ticaret hadleri, (Pamuk, Ş. ve Toprak, Z., 1988, Türkiye'de tarımsal yapılar (1923-2000), Yurt Yay.18, Türkiye Araştırmaları Diz.17, Ankara, ss.135-162)
- Kitapçıoğlu, G., Yanikkerem, E., Sevil, Ü., Yüksel, D., 2008, Gebelerde doğum ve postpartum döneme ilişkin endişeler; bir ölçek geliştirme ve validasyon çalışması, ADÜ (Adnan Menderes Üniversitesi) Tıp Fakültesi Dergisi 2008, Ön Bildiri, Sayı: 9(1), s.47-54, http://www.adutfdergi.org/pdf/pdf_ADU_231.pdf, erişim tarihi: 25.05.2009.
- Konukcu, D., 2004, Türkiye'de tarımsal destekleme, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s.7-24, 105, 127, 129-132, 148-153, 163-167.
- Köse, M.Ş., 1986, Türkiye'de uygulanan destekleme politikalarının amaç ve hedefleri açısından değerlendirilmesi, DPT Yay. No: 2047, Uzmanlık Tezi, Ankara, 60s.
- Kulaç, A., 1997, Türk fındık piyasası ve Türk fındığının ihraç talebinin tahmini, Yüksek Lisans Tezi (yayımlanmamış), KTÜ, Sosyal Bil. Ens., İktisat Anabilim Dalı, Haziran 1997, Trabzon.
- Kulakoğlu, Ö., 1995, İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin temel bileşenler analizi ile saptanması, DİE Uzmanlık Tezi, Ankara, 64s.
- Kurna, E., 2000, Fındık tarım satış kooperatifleri birliği ve bağlı kooperatiflerin sorunları, G.Ü. Sosyal Bil. Ens., Kooperatifçilik B.D., Master tezi, Ankara, 2000, 94s.
- Kurtyılmaz, N., 1993, Türkiye'de tarımsal fiyat politikası ve destekleme alımlar: tütünde uygulama, Anadolu Ü., Sosyal Bil. Ens., Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1993, 98s.
- Kuyumcu, İ., 1963, Bir avuç toprak için-Notlar-, Dost Yay.: 44, Gezi Dizisi: 6, Ankara.
- Külünkoğlu, Ö., 1997, Turkish hazelnut and Fiskobirlik, Proceedings of the fourth international symposium on hazelnut, Editors: A.İ.Köksal, Y.Okay, N.T.Güneş, ISHS, Acta Horticultural Number 445, 30 Temmuz- 2 Ağustos 1996, Ordu, pp.347-354.
- Marx, K., 1867, Kapital, 1.Cilt, Sol Yay., Çev. Alaattin Bilgi, 5.baskı, Ankara, 1997, 782s.
- Mumcu, A., 2005, Geçimlik üretimden, pazar için üretime fındık, Türkiye'de fındığın değişen rolünün ekonomiye ve sosyal yapıya etkileri, Marmara Ü., Sosyal Bil. Ens., İktisat A.D., Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005, 126s.

- OECD (İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı), 1994, Ülke tarım politikaları ve ticareti-Ülke raporu Türkiye, Bu yayın için OECD Yayın Servisi Türkiye'de Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'na izin vermiştir, Paris, 243s.
- Oral, N., 2006, Türkiye tarımında kapitalizm ve sınıflar, IMF ve Dünya Bankası programlarının Türkiye tarımına etkileri, TMMOB ZMO Tarım Politikaları Yayın Dizisi No: 6, Ankara, 2006, 453s.
- Oyan, O. ve Atabek, Ü., 1994, Tarımsal destekleme ve tarım satış kooperatifleri birlikleri, Ekonomik Yaklaşım, G.Ü. İİBF İktisat Bölümü, Sonbahar 1994, Cilt 5, Sayı 14, Ankara, ss.1-11.
- Oyan, O., 2000, "Tarımda ne yapılmak isteniyor?", Teori, Sayı: 127, İst., s.23-31.
- Oyan, O., 2007, "2006 tarım yılının ve 2007 bütçesinin değerlendirilmesi", ZMO, Tarım Haftası '07 'Seçim' Sürecinde Tarım Sektörü Sempozyumu, 11-12 Ocak 2007, Ankara, s.29-33.
- Öngel, E., 1980, Araştırmacılar için kimi istatistiksel teknikler, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İstatistik ve Temel Bilimler Fakültesi, Yüksek Teknik Öğretmen Okulu Matbaası, Ankara, 1980, s.300, 322.
- Ören, M.Necat., 1994, Türkiye'de tarımsal destekleme politikası uygulamaları, bu uygulamalar sonucu ortaya çıkan üretici ve tüketici transferleri ve bunun çukurova tarımına etkileri, Ç.Ü. Fen Bil. Ens. Tarım Eko. Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana, 1994, 150s.
- Öven, V.A. ve Pekdemir, D., 2005, Faktör analizi ile ofis kira değerini etkileyen parametrelerin belirlenmesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, **itü**dergisi/a mimarlık, planlama, tasarım, Cilt: 4, Sayı: 2, s.3-13, Eylül 2005.
- Özbucak, C., 2008, "Fındıkta bugün yaşananlar sonuçtur", Ordu Gerçek Gazetesi, 07 Eylül 2008, www.ordugercek.com, erişim tarihi: 10.09.2008.
- Özbucak, C., 2009, "Fındık üzerine tartışmalar ve politikalar-2, Ordu Gerçek Gazetesi, 08 Mayıs 2009, www.ordugercek.com, erişim tarihi: 09.05.2009.
- Özçubuk, Z., 1996, Teoride ve Türkiye'de tarımsal destekleme politikaları ve sonuçları (1980 sonrası gelişmeler), Anadolu Ü. Sosyal Bil. Ens., Maliye Teorisi Böl., Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1996, 80s.
- Özdamar, K., 2004, Paket programlar ile istatistiksel veri analizi-2 (Çok değişkenli analizler), yenilenmiş 5.baskı, Kaan Kitabevi Yay.No: 2, Eskişehir.
- Öztürk, A., 1999, 1980 sonrası dönemde Türkiye'de uygulanan destekleme alımları ve taban fiyat politikalarının değerlendirilmesi, Trakya Ü. Fen Bil. Ens., Tarım Ekonomisi A.D., Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ, 1999, 150s.
- Rozaliyev, Y.N., 1962, Türkiye'de kapitalizmin gelişme özellikleri (1923-1960), Onur Yay., Çev. Azer Yaran, Aralık 1978, Ankara.

- Saraçbaşı, T. ve Kutsal, A., 1987, Betimsel istatistik, Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Basımevi, Beytepe-Ankara.
- Sarımeşeli, M. ve Aydoğmuş, O., 2000, Dünya fındık piyasasının ekonomik analizi ve Türkiye için optimum politikaların saptanması, TKB, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayın No: 45, Temmuz 2000, Ankara.
- Sarımeşeli, M. vd., 1992, Fındık dikim alanları projesi- Nihai rapor, Gazi Üniv. İİBF Ekonometri Bölümü, 21 Temmuz 1992, Ankara. (Yazarlar bulunamadı)
- Selanik, M., 2007, Türk tarımının Avrupa içindeki yerinin kümeleme analizi ile belirlenmesi, G.Ü. Sosyal Bil. Ens., İstatistik Böl., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, 56s.
- Sencer, M. ve Irmak, Y., 1984, Toplumbilimlerinde yöntem, Say Kitap Pazarlama, 2.baskı, İstanbul, 1984, 674s.
- Serinkan, C., Bardakçı, A., 2007, Pamukkale Üniversitesi'nde çalışan öğretim elemanlarının iş tatminlerine ilişkin bir araştırma, Selçuk Üni. Karaman İ.İ.B.F. Dergisi, Yıl 9, Sayı 12, Haziran 2007, s.152-163.
- Soyak, M., 1996, Rant arama: Türkiye'de tarımsal destekleme politikaları yoluyla aktarılan rantlar üzerine bir inceleme, Marmara Üni., Sosyal Bil. Ens., İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Böl., Doktora Tezi, İstanbul, 1996, 133s.
- Şahin, Z., 2005, Derecelendirme kriterleri ve Türkiye'deki illerin derecelendirilmesi, Hacettepe Üni. Fen Bil. Ens. İstatistik Bölümü AD, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Eylül 2005.
- Şahin, O., 2007, "Fındık sektöründe yaşananlar-2000 yılından bugüne fındık ürününde destekleme ve gelinen son nokta", ZMO, Tarım Haftası '07 'Seçim' Sürecinde Tarım Sektörü Sempozyumu, 11-12 Ocak 2007, Ankara, s.143-148.
- Şenol, A., 1984, Destekleme alım politikalarının üretim miktarına etkisi, DİE Eğitim Merkezi, Mezuniyet Tezi, Ankara, 32s.
- Tatlıdil, H., 1996, Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel analiz, Cem Web Ofset Ltd.Şti., Ankara, 424s.
- Tarım Bakanlığı, 1972, Giresun ve Ordu illerinde fındık üretiminin ekonomik analizi (1969-1970), Tarım Bak. Yay. No: 50, Ankara, 1972, s.9, 13-15.
- Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 1997, 1. Tarım Şûrası çalışma belgesi, 25-27 Kasım 1997, Ankara, 264 s.
- TDK, 1978, Özleştirme kılavuzu, Türk Dil Kurumu Yay. No: 446, Ankara, 195s.
- TDK, 1983, İstatistik terimleri sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yay. No: 510, Ankara, 176s.

- Tekinel, O. ve Deniz, O., 2001, Avrupa Birliğine geçiş sürecinde Türkiye'de uygulanan tarım politikaları ve destekleme sistemleri konusunda yapılması gerekenler, Fen ve Mühendislik Dergisi 2001, Cilt 4, Sayı 1, <http://fmd.ksu.edu.tr/sayi/41/41.1-18.pdf>
- Tektaş M., 2006, Tarımsal desteklerin gelir etkileri: sosyal hesaplar matrisi uygulaması, Uzmanlık tezi, Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Müdürlüğü Hazine Müsteşarlığı, Ankara, 2006, http://hazder2.googlepages.com/Metin_Tektas-Uzmanlik_Tezi-2006.pdf, erişim tarihi: 19.01.2009.
- Tudor, D.T., Williams, A.T., Randerson, P., Ergin, A., Earll, R.E., 2002, The Use of Multivariate Statistical Techniques to Establish Beach Debris Pollution Sources. Journal of Coastal Research, Vol: 36,716-725p.
- Turan, C., Ergüden, D., Turan, F., Gürlek, M., 2004, Genetic and Morfologic Structure of *Liza abu* (Heckel, 1843) Population from the Rivers Orontes, Euphrates and Tigris, Turk J. of Vet. Anim. Sci. Vol:28, 729-734p.
- TÜİK, 2008a, İstatistiksel Göstergeler 1923-2007, Yayın No: 3205, Ankara.
- TÜİK, 2008b, Türkiye istatistik yılı 2007, Yayın No: 3143, Ankara, Mayıs 2008.
- TÜİK, 2008c, Tarım istatistikleri özeti 1988-2007, TÜİK Yayın No: 3191, Ankara, Aralık 2008.
- TÜİK, 2009a, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi nüfus sayımı 2008, TÜİK Yayın No: 3228, Şubat 2009, Ankara.
- TÜİK, 2009b, Tarımsal yapı (Üretim, fiyat, değer) 2007, TÜİK Yayın No: 3202, Şubat 2009, Ankara.
- TÜİK, 2009c, Türkiye istatistik yılı 2008, TÜİK Yayın No: 3248, Mayıs 2009, Ankara.
- TÜİK Haber Bülteni 2008/197, www.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 28.04.2009
- TÜİK Haber Bülteni 2009/77, www.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 05.05.2009
- TZOB - Ordu Ziraat Odası, 1997, 1997 yılı fındık ürünü maliyetine etki eden unsurlar ve gerekçeli açıklaması, 1. Standart fındık bölgesi fındık maliyeti tespit komisyonu, Haziran 1997, Ordu, 12s.
- TZOB, 1991, TZOB'nin 1991 yılı kabuklu fındık ürünü maliyeti ile alım fiyatı konusundaki görüşlerine ait rapor, Temmuz 1991, Ankara, 12s.
- TZOB, 1995, Türkiye Ziraat Odaları Birliği'nin 1995 yılı fındık maliyeti ve alım fiyatı konusundaki görüşlerine ait rapor, Temmuz 1995, Ankara.
- TZOB, 1996, 1996 yılı fındık raporu, 2 Ağustos 1996, Ankara, 8s.
- TZOB, 1997, 1997 yılı ürünü fındık maliyet raporu, 10s.

- TZOB, 2004, Tarımsal yapıda dönüşüm çalışma grubu raporu, 2004 Türkiye İktisat Kongresi, Çalışma Grubu Raporları-II, Takım 12, DPT Yayınları, Baskı yılı ve yeri belirtilmemiş, s.183.
- TZOB, 2008, Fındık sektör raporu, TZOB Yay.No: 271, Ankara, Aralık 2008, 30s.
- TZOB, 2009, 2008 yılında tarım (genel değerlendirme), TZOB Yay. No: 273, Ocak 2009, Ankara.
- Ulusal Fındık Zirvesi Sonuç Bildirgesi, 7 Eylül 2005 Ordu, <http://www.ordutb.org.tr/DOKUMANLAR/3uncufindiksurasibildirgesi.htm>, erişim tarihi: 16.12.2008.
- Ünsal, A., 2001, "Mali başarılı ve mali başarısız şirketlerin ayırımını sağlayan diskriminant fonksiyonunun bulunması", Çukurova Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü e-dergisi, Yıl: 2001, Cilt: 7, Sayı: 7, <http://sosyalbilimler.cukurova.edu.tr/dergi/dosyalar/2001.7.7.391.pdf>., erişim tarihi: 22.05.2009.
- Ünsal, A. ve Duman, S., 2004, Türkiye'deki bankaların performanslarının temel bileşenler yaklaşımı ile karşılaştırmalı analizi, G.Ü. İ.İ.B.F. Ekonometri Bölümü, <http://www.ekonometriderneqi.org/bildiriler/o1s1.pdf>, erişim tarihi: 17.02.2009.
- Yakut, Y., 1979, Giresun ili Bulancak ilçesi fındık aile işletmelerinin ekonomik analizi ve kredi durumları, Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarımsal Araştırma Genel Müdürlüğü, Giresun. (Genç, 1993'ten)
- Yakut, Y., 1980, Giresun-Ordu illeri orta kolları ile Terme-Çarşamba Ovasında üretilen fındığın maliyetlerinin saptanması üzerine araştırmalar, Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarımsal Araştırma Genel Müdürlüğü, Fındık Araştırma Enstitüsü Yay. No: 16, Giresun. (Genç, 1993'ten)
- Yalçın, İ., 2003, Türkiye fındık üretim ve dış ticaretinin analizi, Çukurova Ü. Fen Bil. Ens., Tarım Ekonomisi A.D., Doktora Tezi, Adana,2003, 149s.
- Yavuz, F. ve Birinci, A., 1996, Türkiye'nin fındık piyasasının kantitatif metodlarla politik analizi, Fındık ve Sert Kabuklu Meyveler Sempozyumu, 10-11 Ocak 1996, Ondokuz Mayıs Üniv. Zir. Fak., Samsun, ss.1-11.
- Yavuz, F., Birinci, A., Peker, K., Atsan, T., 2004, Türkiye fındık sektörü ekonometrik modelinin oluşturulması ve politika analizlerinde kullanımı, Erzurum, 2004, YAYIN NO: TEAE -113, <http://www.aeri.org.tr/PDF/113-PRF%C4%B1nd%C4%B1kPol.pdf>, erişim tarihi: 17.02.2009.
- Yavuz, G.G., 2007a, Fındık raporu, T.E.A.E. Bakış Dergisi, Haziran 2007, Ankara, Sayı: 9 Nüsha: 8, s.4
- Yavuz, G.G., 2007b, Fındık durum ve tahmin 2007/2008 raporu, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayın NO: 161, Ankara, 2007, s.42

Yazar, Y., 1979, Türkiye'de fındık üretimi ile dış satımı arasındaki ilişki; 1969-1977, DİE Eğitim Merkezi, Mezuniyet Tezi, Ankara, 31s.

Yeni, R. ve Dölekoğlu, C.Ö., 2003, Tarımsal destekleme politikasında süreçler ve üretici transferleri, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayın No: 98, Ankara, 2003, 93s.

Yıldırım, B.G., 1994, Avrupa Topluluğu'nda ve Türkiye'de tarımsal destekleme politikaları, reformu ve geleceği, İ.Ü., Sosyal Bil. Ens., A.T'nin Ekonomik Yapısı Böl., Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1994, 122s.

Yükseler, Z., 1999, Tarımsal destekleme politikaları ve doğrudan gelir desteği sisteminin değerlendirilmesi, DPT, YPKD Genel Müdürü, Ağustos 1999, Ankara, <http://ekutup.dpt.gov.tr/tarim/>, erişim tarihi: 16.04.2009.

Ziraat Dünyası, 2006, "Fiskobirlik yönetim kurulu borçlarla ilgili açıklama yaptı.", Türkiye Ziraatçılar Derneği Yayın Organı, Tem./Ağus. 2006, Ankara, s.10

Başvurulan bilgisunar (www/ftp) siteleri:

Dil Derneği www.dilderneği.org.tr

Evrensel Gazetesi www.evrensel.net

FAO <http://faostat.fao.org>

Fiskobirlik www.fiskobirlik.org.tr

Haber Fx Yayıncılık Reklamcılık <http://www.haberfx.net>

Nokta Elektronik Medya Ltd. Şti. <http://www.haber7.com>

OPET <http://www.opet.com.tr>

Ordu Gerçek Gazetesi www.ordugercek.com

Ordu İl Tarım Müdürlüğü www.ordutarim.gov.tr

Ordu Ticaret Borsası www.ordutb.org.tr

Radikal Gazetesi www.radikal.com.tr

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı www.tarim.gov.tr

Tarım Reformu Uygulama Projesi www.arip.org.tr

Toprak Mahsülleri Ofisi www.tmo.gov.tr

Türkiye Bilişim Derneği www.tbd.org.tr

Türkiye İstatistik Kurumu www.tuik.gov.tr

Yeni Medya Elektronik Yay.Ltd Şti <http://www.haberler.com>

EK 1. Veriler ve Veri Kaynakları Açıklamaları

Yıl	Türkiye'de çayır-mera dışında toplam tarımsal alan (Bin hektar)	Fındık üretimi (Ton)	Türkiye fındık alanı (ha)	Dekara fındık verimi (Kg/da)	Destekleme alımı tombul fındık fiyatı (TL/Kg)	Çiftçinin eline geçen fındık fiyatı (TL/Kg)	Fındık Taban Fiyatı (TL/Kg)	Ordu Ticaret Borsası tescillenmiş tombul kabuklu fındık ort.fiy. (TL/Kg)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
(*)				FVER	DESF			
1968	27017	138000	280500	49	5,25	5,19	5,3	5,24
1969	27632	170000	275300	62	5,7	5,66	5,8	5,37
1970	27339	255000	277100	92	7,5	6,49	7,5	6,48
1971	27609	166000	280400	59	8,5	7,4	8	6,77
1972	28226	190000	288900	66	8,5	8,1	8,5	7,82
1973	28288	250900	310500	81	9,7	8,6	9,7	7,8
1974	27928	244000	340100	72	13,5	11,7	13,5	9,34
1975	27662	317000	347300	91	14	13,5	14	12,35
1976	27725	245000	354500	69	14,5	14,4	14,5	13,58
1977	27936	290000	358800	81	16,5	15,7	16,5	16,26
1978	28042	310000	362600	85	21,5	20,6	23,5	21,99
1979	28625	300000	381900	79	37,5	41,4	50	42,96
1980	28175	250000	385000	65	110	81,6	110	109,75
1981	28513	350000	388500	90	125	116	125	103,07
1982	27091	220000	395000	56	150	138	150	139,28
1983	26618	395000	400000	99	175	164	175	150,5
1984	27413	300000	405000	74	252	203	240	254
1985	27530	180000	405000	44	674	476	675	677
1986	27483	300000	410000	73	690	700	700	696,37
1987	27927	280000	415000	67	1195	1068	1200	1178,78
1988	27763	402500	420000	96	2032	1655	2000	1632,25
1989	27897	550000	427000	129	2768	2102	2650	1998
1990	27856	375000	435000	86	3466	2965	3200	2785
1991	27654	315000	445500	71	5639	4218	5600	5086
1992	27575	520000	450000	116	9673	6972	9000	6735
1993	27535	305000	470000	65	19719	12617	14250	23192
1994	27671	490000	500000	98	56284	46652	45000	50466
1995	26834	455000	500000	91	81800	61840	80000	70650
1996	26986	446000	525000	85	206248	113571	166000	158731
1997	26864	410000	525000	78	531435	245622	400000	370856
1998	26966	580000	540000	107	772134	495322	675000	467228
1999	26802	530000	540000	98	1079968	737043	1020000	684561
2000	26379	470000	544000	86	1080253	1041553	1100000	868093
2001	26350	625000	548000	114	1515971	1336526	1500000	1345354
2002	26579	600000	550000	109	1604160	1670203	1615000	1521234
2003	26028	480000	563000	85	2603875	1895929	2500000	2181211
2004	26593	350000	572000	61	5037164	2502015	5250000	4762007
2005	26606	530000	584000	91	7050000	3970000	7050000	5780000
2006	25879	661000	620000	107	4000000	3760000	4000000	2760000
2007	26607	530000	632000	84	5150000	3790000	5150000	4190000
2008	26593	800791	640000	125	4000000	3780000	4000000	2520000

(*) Yöntem bölümünde istatistiksel çözümlemelere alınan değişken adları

- (1) 1968-1995 verileri DİE (2001, s.1-2); 1996-2006 verileri (2007 verisi 24888 rakamına güvenilemediğinden TÜİK web sitesindeki alındı) TÜİK (2008c, s.5); 2007-2008 verileri (2008 verileri geçicidir kaydıyla) TÜİK (<http://tuikrapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?>, erişim tarihi: 16.05.2009) sitesinden alındı.
- (2) 1968-2007 verileri TÜİK (2008a, s.215-216); 2008 verisi TÜİK (www.tuik.gov.tr; indirme tarihi: 27.04.2009) sitesinde yayımlanan 27 Mart 2009 tarih ve 50 sayılı haber bülteninden.
- (3) 1968-1994 verileri KFMİB notuyla Kulaç (1997, s.13); 1995-2008 verileri Fiskobirlik (www.fiskobirlik.org.tr, indirme tarihi: 27.04.2009) sitesinden alındı.
- (4) $(2) \cdot 100 / (3)$ bağıntısı ile hesaplandı.
- (5) 1968-2004 verileri TÜİK (2008a, s.256); 2005 verisi FKB; 2006-2008 TMO verisidir.
- (6) 1968-2007 verileri TÜİK (2008a, s.243, 249) yayınındaki tartılı ortalama fiyatlardır; 2008 verisi TÜİK'in (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4042>, indirme tarihi: 27.04.2009) sitesinde yayımladığı 27 Nisan 2009 tarih ve 71 sayılı haber bülteninden alındı.
- (7) 1968-1969 verileri KBFİB notuyla Yazar (1979, s.16); 1970-2008 verileri Ordu Ticaret Borsası (www.ordutb.org.tr) sitesinden alınmış olup 2003-2005 verileri Fiskobirlik, 2006-2008 rakamları TMO Giresun kalite fiyatıdır. 1971 fiyatı 1972 fiyatı ile aynı 8,5 olunca Ergün (1987, s.88) çalışmasındaki 1971 fiyatı 8,0 TL alındı.
- (8) 1968-2008 verileri Ordu Ticaret Borsası (www.ordutb.org.tr, indirme tarihi: 27.04.2009) sitesinden alınmış olup 31 Aralık tarihlerindeki Borsa Bültenlerindeki üreticiden tüccara satış rakamlarıdır.

Yıl	Fındık üretimi elde edilmiş değeri (Kabuklu, Cari, TL/Kg)	Ortalama Dolar kuru (TL/US\$)	Avrupa iç fındık alım fiyatı (Türk levanti tipi, FOB 100 Kg/ U.S.\$)	Dünya fındık üretimi (Ton)	Dünya üretiminde Türkiye'nin payı (%)	FKB fındık alımı (Ton)	FKB fındık alım bedeli (Milyon TL)	FKB ortalama alım fiyatı (TL/Kg)
	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)
(*)	FMAL		FFOB		TUREP			
1968	3,86	9	114	276616	49,89	47146	251	5,3
1969	5,6242	9	130	262895	64,66	38891	225	5,8
1970	3,9528	11,34	132	384251	66,36	148196	1015	6,8
1971	7,028	14,98	130	305519	54,33	72836	587	8,1
1972	6,7936	14	128	324453	58,56	101161	844	8,3
1973	8,3733	14	130	377450	66,47	123896	1154	9,3
1974	9,723	13,74	154	411700	59,27	170105	2235	13,1
1975	9,4446	14,31	171	502356	63,10	251135	3422	13,6
1976	10,5294	15,86	150	416524	58,82	149521	2138	14,3
1977	13,1092	17,83	165	464087	62,49	184960	2983	16,1
1978	20,7062	24,07	211	474901	65,28	162789	3802	23,4
1979	32,3544	37,55	270	451214	66,49	134377	6786	50,5
1980	86,3872	76,03	428	418800	59,69	101151	11014	108,9
1981	85,75	110,24	322	567500	61,67	262863	32566	123,9
1982	167,9944	160,94	213	386500	56,92	94559	14159	149,7
1983	113,5974	224,03	246	619500	63,76	216591	38183	176,3
1984	235,042	364,85	219	412000	72,82	65960	16590	251,5
1985	463,3167	518,34	294	379000	47,49	11921	8095	679,1
1986	529,8293	669,4	319	475000	63,16	57829	39899	689,9
1987	706,1769	855,69	362	471000	59,45	20887	24968	1195,4
1988	1053,78	1420,76	345	626000	64,30	143804	292187	2031,8
1989	1366,7994	2120,78	259	723000	76,07	307815	851896	2767,6
1990	2929,901	2607,62	290	525750	71,33	129591	449190	3466,2
1991	4739,918	4169,85	279	571250	55,14	85145	480114	5638,8
1992	7682,4667	6887,51	254	698000	74,50	186216	1801062	9671,9
1993	18592,642	10985,96	255	448545	68,00	2221	43704	19680,0
1994	23651,329	29704,33	408	788000	62,18	62691	3529466	56299,0
1995	61770	45673,45	290	634800	71,68	34292	2804682	81789,0
1996	117532,14	81083,61	280	644000	69,25	105095	21651828	206020,9
1997	215415,35	151429	457	650000	63,08	64664	32084184	496169,6
1998	435658,72	260040,1	424	780000	74,36	238782	184226945	771528,6
1999	769753,41	420126,2	385	780000	67,95	142387	153806039	1080198,0
2000	946359,33	623704	329	618000	76,05	91648	99002609	1080253,4
2001	1480960,8	1225412	308	925906	67,50	128864	195675773	1518472,6
2002	1647520	1505840	238	784690	76,46	48481	77795145	1604639,0
2003	2673065	1493068	282	611380	78,51	8043	20496081	2548457,8
2004	4080176	1422341	551	581010	60,24	16928	92838864	5484363,0
2005	3995000	1340790	948	659940	80,31	50996	366480405	7186390,1
2006	3380000	1431100	570	1010092	65,44	44932	206900377	4604777,7
2007	4590000	1301250	636	713780	74,25	4572	22866631	5001617,8
2008	4070000	1298583	647	1001100	79,99	4936	21306792	4316960,9

(*) Yöntem bölümünde istatistiksel çözümlenmelere alınan değişken adları

- (9) 1968 verisi izleyen 8 yılın (1969-1976) trendinden kestirilmiştir; 1969 verisi Fiskobirlik notuyla DPT (1976, s.53); 1970-2001 verileri Yalçın (2003, s.133)'ın 1995=100'e çekilmiş maliyet fiyatları aynı yerdeki enflasyon rakamlarından yararlanılarak buradaki cari rakamlara ulaşılmıştır. 2002-2006 verileri Fiskobirlik notuyla Yavuz (2007a, s.26) çalışmasından alınmıştır. 2007-2008 verileri Ordu Ticaret Borsası (www.ordutb.org.tr, indirme tarihi: 27.04.2009) sitesinden alınmıştır.
- (10) 1968-2006 verileri DPT www.dpt.gov.tr (indirme tarihi: 24.03.2009); 2007-2008 verileri DPT (2009, Çizelge.29).
- (11) 1968-1989 verileri bilgi edinme başvurusu ile 23.03.2009 tarihinde gelen Fiskobirlik bilgiişlem kayıtları (1968-1979 verileri takvim yılı itibariyle Türkiye fındık dışsatımı rakamları kullanılarak (\$/ton-iç bölümünden) elde edilmiştir); 1990-2008 verileri Fiskobirlik www.fiskobirlik.org.tr.
- (12) 1968-1972 verileri <http://faostat.fao.org/site/567/DesktopDefault.aspx?PageID=567> (indirme tarihi: 15.04.2009); 1973-2000 verileri www.fiskobirlik.com (indirme tarihi: 25.02.2009); 2001-2008 verisi USDA dipnotuyla 12.02.2009 TMO Fındık Bülten Bülteni'nden (2008 verisi kestirimdir, www.tmo.gov.tr, indirme tarihi: 23.03.2009)
- (13) (2)/(12) yüzdesi.
- (14) 1968-1978 verileri Kulaç (1997, s.33, bilgi edinme başvurusu ile 27.03.2009 günü gelen Fiskobirlik bilgiişlem kayıtları ile tutarlı); 1979-2007 verileri Fiskobirlik www.fiskobirlik.com sitesinden (indirme tarihi: 25.02.2009); 2008 verisi Fiskobirlik'ten e-posta ile (04.05.2009 günü) gelen bilgi.
- (15) 1968-1969 verileri bilgi edinme başvurusu ile 27.03.2009 günü gelen Fiskobirlik bilgiişlem kayıtları; 1970-1978 verileri Fiskobirlik kayıtları notuyla Yalçın (2003, s.127, bilgi edinmeden gelenlerle tutarlı); 1979-2007 verileri Fiskobirlik www.fiskobirlik.com.tr (indirme tarihi: 25.02.2009); 2008 verisi Fiskobirlik'ten e-posta ile (04.05.2009 günü) gelen bilgi.
- (16) (14)*1000/(15) bağıntısı ile hesaplandı.

Yıl	FKB alım payı (%)	Türkiye fındık dışsatımı (Ton-İç)	FKB fındık dışsatımı (Ton-İç)	FKB dışsatım payı (%)	Türkiye dışsatımı (Milyon \$)	Türkiye tarım dışsatımı (Milyon \$)	Türkiye tarım dışsalımı (Milyon \$)	Türkiye fındık dışsatımı (Milyon \$)	FKB fındık dışsatımı (Milyon \$)
	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)
(*)	FKBAO								
1968	34,16	66788	30634	45,87	496	406	9	76	37,172
1969	22,88	82946	16589	20,00	537	389	53	108	24,441
1970	58,12	65782	17659	26,84	588	428	102	87	25,944
1971	43,88	65206	20659	31,68	677	476	75	85	21,967
1972	53,24	91066	39756	43,66	885	588	40	117	45,542
1973	49,38	102504	46846	45,70	1317	809	47	133	55,849
1974	69,72	112478	44792	39,82	1532	831	318	173	59,495
1975	79,22	90116	50041	55,53	1401	778	167	154	77,987
1976	61,03	135670	92979	68,53	1960	1237	81	203	139,233
1977	63,78	151731	105710	69,67	1753	1017	113	251	174,893
1978	52,51	157157	94787	60,31	2288	1516	58	331	196,438
1979	44,79	130650	77072	58,99	2261	1308	52	353	203,335
1980	40,46	99219	37129	37,42	2910	1629	80	395	147,643
1981	75,10	98809	23549	23,83	4703	2173	143	302	85,903
1982	42,98	126080	61606	48,86	5746	2083	189	266	126,649
1983	54,83	134360	39243	29,21	5728	1837	159	310	87,963
1984	21,99	150809	31216	20,70	7134	1694	406	336	69,717
1985	6,62	108315	20148	18,60	7958	1653	282	306	53,963
1986	19,28	136886	7781	5,68	7457	1785	289	439	26,993
1987	7,46	132214	22704	17,17	10190	1788	476	483	80,614
1988	35,73	140246	9223	6,58	11662	2289	300	457	30,469
1989	55,97	131067	14621	11,16	11625	1833	886	343	37,813
1990	34,56	195645	27114	13,86	12959	2025	1137	551	75,810
1991	27,03	169150	10556	6,24	13593	2369	675	472	30,112
1992	35,81	173213	6440	3,72	14715	1923	924	448	17,652
1993	0,73	193751	2760	1,42	15345	2072	1357	568	6,814
1994	12,79	186235	4864	2,61	18106	2033	882	712	20,883
1995	7,54	241437	487	0,20	21637	1840	1907	768	1,037
1996	23,56	198348	1333	0,67	23224	2153	2166	613	3,087
1997	15,77	202553	126	0,06	26261	2354	2417	924	0,363
1998	41,17	201802	0	0,00	26974	2357	2125	866	0,000
1999	26,87	193088	1906	0,99	26587	2058	1649	721	8,113
2000	19,50	177307	259	0,15	27775	1659	2123	587	0,194
2001	20,62	258124	112	0,04	31334	1976	1409	740	0,092
2002	8,08	252779	65	0,03	36059	1754	1703	605	0,048
2003	1,68	220938	98	0,04	47253	2121	2535	662	0,327
2004	4,84	217651	140	0,06	63167	2645	2757	1.221	0,556
2005	9,62	209364		0,00	73476	3468	2801	1.928	
2006	6,80	247186		0,00	85535	3611	2902	1.467	
2007	0,86	233138		0,00	107272	3725	4641	1.519	
2008	0,62	228402		0,00	132003	3927	6392	1.408	

(*) Yöntem bölümünde istatistiksel çözümlere alınan değişken adları

(17) (14)/(2) yüzdesi.

(18) Bilgi edinme başvurusu ile 27.03.2009 günü gelen Fiskobirlik bilgiişlem kayıtları.

(19) 1968-1969 verileri KBFİB yayınları notuyla Yazar (1979, s.14); 1970-1974 verileri Yalçın (2003 ,s.130); 1975-1977 verileri Kulaç (1997, s.38); 1978-2004 verileri bilgi edinme başvurusu ile 27.03.2009 günü gelen Fiskobirlik bilgiişlem kayıtları.

(20) (19)/(18) yüzdesi.

(21) 1968-2006 verileri TÜİK (2008a, s.447, 454), 2007-2008 verisi TÜİK (www.tuik.gov.tr, indirme tarihi: 30.04.2009) sitesinde yayımlanan 30 Nisan 2009 tarihli 74 sayılı haber bülteninden alındı.

(22) 1968-2006 verileri TÜİK (2008a, s.447, 454), 2007-2008 verisi TÜİK www.tuik.gov.tr (indirme tarihi: 30.03.2009). Ancak 2004-2006 rakamları bilgisunarda farklıdır (sırasıyla: 2645, 2468, 3611).

(23) 1968 verisi DİE (1968, s.IX) yayınındaki canlı hayvan, hayvansal ve bitkisel üretimler, hayvansal ve bitkisel yağlar ile içki ve tütün (Bölüm I, II, III, IV) dışalımını toplamı 9 TL/\$ kuruna bölünerek bulunmuştur; 1969-2008 verileri TÜİK www.tuik.gov.tr (indirme tarihi: 01.04.2009)

(24) Bilgi edinme başvurusu ile 27.03.2009 günü gelen Fiskobirlik bilgiişlem kayıtları.

(25) 1968-1975 verileri KBFİB yayınları notuyla Yazar (1979, s.14)'ın verdiği Bin TL rakamları DPT bilgisayar sitesinden alınan TL/\$ kuruna bölünerek elde edilmiştir; 1976-1977 verileri (Fiskobirlik'ten çeşitli yollarla denenip de elde edilemeyen bu yılların verileri) dışsatım tutar rakamları (19) Türkiye fındık FOB fiyatı (11) ile çarpılıp milyon \$'a çevrilerek bulunmuştur; 1978-2004 verileri bilgi edinme başvurusu ile 27.03.2009 günü gelen Fiskobirlik bilgiişlem kayıtları.

Yıl	Tarımın dışsatım payı (%)	Tarım dışsatımı /dışalımı oranı	Fındık dışsatımı FKB payı (%)	Türkiye fındık tüketimi (Ton)	GSYH (Milyar TL)	Tarım (Milyar TL)	Çalışan nüfus (15+ yaş) (Bin kişi)	Tarımda çalışanlar (15+ yaş) (Bin kişi)
	(26)	(27)	(28)	(29)	(30)	(31)	(32)	(33)
(*)		SATAL						
1968	81,9	47,72	48,93	7702	164	65	13396	8347
1969	72,4	7,36	22,71	8363	183	71	13537	8266
1970	72,8	4,21	29,82	9750	206	76	13768	8243
1971	70,3	6,39	25,93	9994	255	90	14011	8332
1972	66,4	14,65	39,09	10244	305	98	14405	8421
1973	61,4	17,05	42,01	10500	383	123	14679	8413
1974	54,2	2,61	34,35	11000	520	177	14985	8405
1975	55,5	4,65	50,62	12000	674	226	15169	8398
1976	63,1	15,27	68,53	12500	857	266	15380	8319
1977	58,0	8,97	69,67	14000	1096	327	15873	8383
1978	66,3	25,92	59,36	14500	1632	497	16085	8375
1979	57,9	24,95	57,60	15500	2851	768	16320	8368
1980	56,0	20,44	37,39	18300	5231	1350	16523	8360
1981	46,2	15,19	28,47	20150	7901	1884	16664	8353
1982	36,3	10,99	47,69	21150	10492	2326	16837	8326
1983	32,1	11,55	28,40	24300	13906	2882	17004	8300
1984	23,7	4,17	20,73	25500	21997	4659	17260	8272
1985	20,8	5,86	17,63	28250	35095	6959	17547	8246
1986	23,9	6,19	6,15	29500	51079	9809	17865	8223
1987	17,5	3,76	16,69	31000	74722	12874	18268	8197
1988	19,6	7,62	6,67	28750	129225	21583	17755	8249
1989	15,8	2,07	11,01	31200	227324	37209	18222	8639
1990	15,6	1,78	13,76	31400	393060	66725	18539	8691
1991	17,4	3,51	6,38	31500	630117	91913	19288	9212
1992	13,1	2,08	3,94	30650	1093368	156051	19459	8718
1993	13,5	1,53	1,20	28750	1981867	293734	18500	7862
1994	11,2	2,31	2,93	30400	3864429	572671	20006	8813
1995	8,5	0,96	0,13	31100	7762456	1163077	20586	9080
1996	9,3	0,99	0,50	32000	14772110	2350375	21194	9259
1997	9,0	0,97	0,04	32200	28835883	3925650	21204	8837
1998	8,7	1,11	0,00	39750	52224945	8757483	21779	9039
1999	7,7	1,25	1,13	41450	77415272	10977132	22048	8856
2000	6,0	0,78	0,03	41900	124583458	16817322	21580	7769
2001	6,3	1,40	0,01	80000	178412438	21236673	21524	8089
2002	4,9	1,03	0,01	80000	277574057	36058281	21354	7458
2003	4,5	0,84	0,05	70000	359762926	45137960	21147	7165
2004	4,2	0,96	0,05	60000	430511477	52997645	21791	7400
2005	4,7	1,24	0,00	80000	487202362	60713747	22046	6493
2006	4,2	1,24	0,00	80000	576322231	62662754	22330	6088
2007	3,5	0,80	0,00	80000	843178421	64278297	21189	5601
2008	3,0	0,61	0,00	100000	950144254	72019160	20736	5110

(*) Yöntem bölümünde istatistiksel çözümlere alınan değişken adları

(26) (22)/(21) yüzdesi.

(27) (22)/(23)

(28) (25)/(24) yüzdesi.

(29) 1968-1969 verileri izleyen 10 yıllık (1970-1979) verilerin trendi ile kestirilmiştir; 1970-1979 verileri Ergün (1987,s.88); 1980-2000 verileri Yavuz vd. (2004, s.20); 2001-2008 verileri Fiskobirlik kestirimi www.fiskobirlik.org.tr (indirme tarihi: 25.02.2009)

(30) 1968-2006 verileri TÜİK (2008a, s.666, 673, 683), 2007-2008 verileri TÜİK (www.tuik.gov.tr, indirme tarihi: 27.04.2009) sitesinde yayımlanan 31 Mart 2009 tarih ve 52 sayılı haber bülteninden alındı ('İlgili dönemlerde güncelleme yapılmıştır' notu var.)

(31) 1968-2006 verileri TÜİK (2008a, s.666, 673, 683), 2007 verisi TÜİK notuyla DPT (2008, s.13); 2008 verisi TÜİK (www.tuik.gov.tr, indirme tarihi: 27.04.2009) sitesinde yayımlanan 31 Mart 2009 tarih ve 52 sayılı haber bülteninden alındı.

(32) 1968-2006 verileri TÜİK (2008a, s.163); 2007 verisi TÜİK (2008c, s.43); 2008 verisi TÜİK (www.tuik.gov.tr, indirme tarihi: 27.04.2009) sitesinde yayımlanan 16 Mart 2009 tarih ve 38 sayılı haber bülteninden alındı.

(33) 1968-2006 verileri TÜİK (2008a, s.163); 2007 verisi TÜİK (2008c, s.43); 2008 verisi TÜİK (www.tuik.gov.tr, indirme tarihi: 27.04.2009) sitesinde yayımlanan 16 Mart 2009 tarih ve 38 sayılı haber bülteninden alındı

Yıl	Tarım katma değeri / GSYH (%)	Tarımda çalışan/ Toplam çalışan (%)	Çalışan kişi başına tarım katma d./ Tarım dışı katma d. (%)	Yıl içindeki tarımsal krediler genel toplamı (Milyon TL)	Fındık alanının toplam tarımsal alandaki payı (%)	Fındık için kullanılan yaklaşık tarımsal kredi (Milyon TL)	Gübre fiyatı (A.Nit.% 26) (TL/Kg)	Mazot fiyatı-yıl sonu (TL/l)
	(34)	(35)	(36)	(37)	(38)	(39)	(40)	(41)
(*)			TARKDO			KREDI	GUBF	MAZF
1968	39,8	62,3	40,0	6344	1,04	66	0,65	0,946
1969	39,0	61,1	40,7	6861	1,00	68	0,69	0,946
1970	37,1	59,9	39,5	6551	1,01	66	0,75	1,29
1971	35,3	59,5	37,2	6191	1,02	63	0,75	1,42
1972	32,3	58,5	33,9	9811	1,02	100	0,75	1,42
1973	32,0	57,3	35,0	16247	1,10	178	0,75	1,42
1974	34,1	56,1	40,5	22716	1,22	277	2,25	2,51
1975	33,5	55,4	40,6	36835	1,26	462	1,4	2,51
1976	31,0	54,1	38,1	39565	1,28	506	1,4	2,51
1977	29,9	52,8	38,0	47701	1,28	613	1,4	4,1
1978	30,4	52,1	40,3	64178	1,29	830	1,4	5,25
1979	26,9	51,3	35,0	119643	1,33	1596	1,4	9
1980	25,8	50,6	34,0	184958	1,37	2527	7,5	31
1981	23,8	50,1	31,2	267207	1,36	3641	12	48
1982	22,2	49,5	29,1	229256	1,46	3343	12	57,5
1983	20,7	48,8	27,4	335562	1,50	5043	12	74
1984	21,2	47,9	29,2	445676	1,48	6584	27	120
1985	19,8	47,0	27,9	692796	1,47	10192	44	175
1986	19,2	46,0	27,9	1360551	1,49	20297	52	202
1987	17,2	44,9	25,6	1908793	1,49	28365	82	278
1988	16,7	46,5	23,1	2366538	1,51	35801	158	570
1989	16,4	47,4	21,7	3977184	1,53	60876	172	1192
1990	17,0	46,9	23,2	5703173	1,56	89061	363	1800
1991	14,6	47,8	18,7	9880228	1,61	159168	600	3115
1992	14,3	44,8	20,5	18723995	1,63	305559	930	4348
1993	14,8	42,5	23,5	34502253	1,71	588925	1438	5675
1994	14,8	44,1	22,1	46832595	1,81	846240	7000	15320
1995	15,0	44,1	22,3	151507268	1,86	2823047	9500	25680
1996	15,9	43,7	24,4	212602721	1,95	4136086	17000	54590
1997	13,6	41,7	22,1	414517576	1,95	8100868	31000	94500
1998	16,8	41,5	28,4	1152552947	2,00	23080123	41500	124700
1999	14,2	40,2	24,6	1463862584	2,01	29493538	56500	230300
2000	13,5	36,0	27,7	1598076381	2,06	32956274	89500	448900
2001	11,9	37,6	22,4	2948493000	2,08	61319703	230000	779615
2002	13,0	34,9	27,8	2884151000	2,07	59681818	185000	1224000
2003	12,5	33,9	28,0	3562027000	2,16	77048609	270000	1355000
2004	12,3	34,0	27,3	4016910000	2,15	86401403	300000	1796000
2005	12,5	29,5	34,1	5283969000	2,19	115982782	310000	2010000
2006	10,9	27,3	32,5	5371817000	2,40	128696106	350000	2250000
2007	7,6	26,4	23,0	6394358000	2,38	151886130	360000	2350000
2008	7,6	24,6	25,1	8132727000	2,41	195726141	800000	2820000

(*) Yöntem bölümünde istatistiksel çözümlemelere alınan değişken adları

(34) $(31)/(30)$ yüzdesi.

(35) $(33)/(32)$ yüzdesi.

(36) Tarımda çalışanların kişi başına katma değerlerinin tarım dışındakilere oranı olup $(31/33)/((30-31)/(32-33))$ bağıntısı ile hesaplanan oranın yüzdesidir.

Sütun (30-36)'ya Not: Yükseler (1999, s.15, Tablo 9)'den esinlenmeyle oluşturulan bu çizelgedeki oranlarla bizimkiler arasında zaman zaman önemli farklar vardır. Bu farkın, OECD Türkiye Raporu-1994 ve DPT Temel Ekonomik Göstergeler verileri kullanmasından kaynaklandığı anlaşılıyor.

(37) Tümü TCZB notuyla 1968-1974 verileri DİE (1976, s.174); 1975-1982 verileri DİE (1983, s.234); 1983-1986 verileri DİE (1988, s.216); 1987-1993 verileri DİE (1995, s.362); 1994 verisi DİE (1996, s.350); 1996-2000 verileri DİE (2002, s.290); 2001 verisi DİE (2005, s.174); 2002-2006 verileri TÜİK (2008b, s.177); 2007 verisi TÜİK (2009c, s.183); 2008 verisi TCZB bilgiişlem kayıtları (erişim tarihi: 14.05.2009).

(38) $(3)/(1)*1000$ yüzdesi

(39) $(37)*(38)/100$

(40) 1969, 1971-1972 verileri Madde Araştırması Gübre (DİE Küt. 631.86 Mad, Demirbaş No: 0010966) yayınından (s.104); 1968-1990 verileri TZDK notuyla İrs (1992, s.82); 1991-1993 verileri TZOB notuyla Çevikbaş (1995, s.59); 1976-1979 verileri TKB'nın 06.05.2009 tarih ve (...14-2a-448-3) sayılı, bilgi edinme başvurusuna yanıt olarak, e-posta ile gelen yazısından alındı (yazıda iki rakam vardı: 1979 fiyatı 1,4 TL, 1980 fiyatı 6,8 TL/kg. 1975 ile 1979 yılları fiyatları aynı 1,4 TL/Kg olduğu görülünce, veri bulma güçlüğü karşısında 1976-1978 yıllarının fiyatı da aynı 1,4 TL olarak kabul edildi); 1980-2008 verileri öteki verileri doğrular nitelikte TZOB kayıtlarından alındı (15.04.2009).

(41) 1968-1979 verileri İrs (1992, s.85); 1980-2008 verileri TZOB kayıtlarından (15.04.2009) alındı.

Yıl	GSYH tarım deflatörü (42)	GSYH sanayi deflatörü (43)	Ekmek (TL/Kg) (44)	Toz şeker (TL/Kg) (45)	Zeytin (TL/Kg) (46)	Basma (TL/m) (47)	Elektrik (TL/Kw) (48)	Gazyağı (TL/Litre) (49)
1968	0,6	0,5	1,09	3,25	8	4	0,46	0,9
1969	0,7	0,5	1,1	3,22	6,88	3,18	0,43	0,96
1970	0,7	0,6	1,19	3,48	9,83	3,17	0,36	1,12
1971	0,8	0,7	1,4	3,9	10	3,67	0,45	1,38
1972	0,9	0,8	1,54	3,9	12,29	7,35	0,52	1,5
1973	1,2	0,8	1,75	3,9	14,33	7,37	0,52	1,5
1974	1,6	1,0	2,56	5,4	16,25	7,02	0,65	2,33
1975	2,0	1,2	3,81	7,79	19,83	7,5	0,67	2,5
1976	2,2	1,5	4,04	8,2	28,21	9,94	0,77	2,5
1977	2,8	1,8	4,75	8,34	38,71	18,96	1,04	3,02
1978	4,1	2,5	6,74	9,63	53,13	32,37	1,55	4,33
1979	6,3	5,3	9,72	15,38	93,99	47,46	2,04	8,75
1980	11,0	9,3	23,31	44,28	156,15	71,65	4,91	24,88
1981	15,6	14,6	35,42	74,58	210,77	96,99	6,51	44,75
1982	18,7	19,5	42,84	85	305,35	145,42	9,36	54,99
1983	23,3	23,2	54,06	98,75	326,18	230,28	12,02	72,17
1984	37,5	32,6	80,98	122,5	422,92	354,45	21,11	105,8
1985	56,1	51,2	118,06	170,83	807,41	477,77	42,85	164,05
1986	76,4	74,8	154,58	245	1314,02	501,64	53,36	199
1987	99,9	100,1	215	288	1680	744	67	205
1988	155,1	178,1	403	472	2738	1343	94	394
1989	289,7	304,7	760	998	5064	2297	146	818
1990	485,4	449,7	1122	1768	10097	3649	213	1439
1991	672,7	706,4	1920	3011	16476	5544	361	2265
1992	1095,2	1142,4	3603	5026	21388	8688	705	3785
1993	2078,9	1825,1	6099	8290	33305	12950	1174	5242
1994	4077,5	4062,4	13335	19000	81866	35000	2448	12947
1995	8173,2	7295,8	20312	37033	137000	76083	3544	22190
1996	15797,0	12189,3	43017	66553	291948	140000	7336	45064
1997	26981,1	21554,5	96154	108680	483808	208000	11834	93100
1998	55225,6	33977,8	136364	222091	932522	362000	21180	123600
1999	75016,5	54257,2	250000	300306	1411482	490000	35392	265500
2000	108702,2	84619,6	333333	424991	2120714	680000	53255	469325
2001	138603,7	140410,4	500000	738271	2645348	1170000	106802	853500
2002	199496,5	200973,7	800000	1267180	3484219	1560000	149547	1120750
2003	269499,2	237459,7	1000000	1741770	4758786	2300000	158344	1349000
2004	302730,0	259839,2	1000000	1992241	5883536	1900000	158344	1435000
2005	295144,2	281826,8	1080000	1930000	7420000	2149660	150000	1880000
2006	304226,2	312317,9	1070000	1890000	8600000	2155249	150000	2370000
2007	351996,3	324109,1	1320000	1900000	8070000	2232838	150000	2270000
2008	352544,3	356745,8	1479100	2261800	8855000	2249808	213200	3010000

(42) TÜİK Bilgi Edinme başvurusuna verilen 21.04.2009 tarih ve 3232 sayılı yazının ekinde.

(43) TÜİK Bilgi Edinme başvurusuna verilen 21.04.2009 tarih ve 3232 sayılı yazının ekinde.

- (44) Samsun ili yıllık ortalama perakende fiyatlar olup 1968-1974 verileri DİE (1976, s.391); 1975-1982 verileri DİE (1983, s.384); 1983-1986 verileri DİE (1988, s.369); 1987-1993 verileri DİE (1995, s.603-605); 1994-2008 verileri TÜİK (<http://tuikrapor.tuik.gov.tr>, indirme tarihi: 27.04.2009) sitesinde 1994-2004 arası 1994=100 bazlı Samsun ili temmuz ayı perakende fiyatı, 2005-2008 arası ise 2003=100 bazlı Samsun, Tokat, Çorum, Amasya illeri temmuz ayı perakende fiyatlarıdır.
- (45) Samsun ili yıllık ortalama perakende fiyatlar olup 1968-1974 verileri DİE (1976, s.391); 1975-1982 verileri DİE (1983, s.384); 1983-1986 verileri DİE (1988, s.369); 1987-1993 verileri DİE (1995, s.603-605); 1994-2008 verileri TÜİK (<http://tuikrapor.tuik.gov.tr>, indirme tarihi: 27.04.2009) sitesinde 1994-2004 arası 1994=100 bazlı Samsun ili temmuz ayı perakende fiyatı, 2005-2008 arası ise 2003=100 bazlı Samsun, Tokat, Çorum, Amasya illeri temmuz ayı perakende fiyatlarıdır.
- (46) Samsun ili yıllık ortalama perakende fiyatlar olup 1968-1974 verileri DİE (1976, s.391); 1975-1982 verileri DİE (1983, s.384); 1983-1986 verileri DİE (1988, s.369); 1987-1993 verileri DİE (1995, s.603-605); 1994-2008 verileri TÜİK (<http://tuikrapor.tuik.gov.tr>, indirme tarihi: 27.04.2009) sitesinde 1994-2004 arası 1994=100 bazlı Samsun ili temmuz ayı perakende fiyatı, 2005-2008 arası ise 2003=100 bazlı Samsun, Tokat, Çorum, Amasya illeri temmuz ayı perakende fiyatlarıdır.
- (47) Samsun ili yıllık ortalama perakende fiyatlar olup 1968-1974 verileri DİE (1976, s.391, 1971 yılı için "... Bilgi elde edilememiştir" notundan dolayı Zonguldak ili fiyatı alındı-3,67); 1975-1982 verileri DİE (1983, s.384); 1983-1986 verileri DİE (1988, s.369); 1987-1993 verileri DİE (1995, s.603-605); 1994-2008 verileri TÜİK (<http://tuikrapor.tuik.gov.tr>, indirme tarihi: 27.04.2009) sitesinde 1994-2004 arası 1994=100 bazlı Samsun ili temmuz ayı perakende fiyatı, 2005-2008 yıllarında basma fiyatı sepetten çıkarıldığından derlenmemektedir bundan dolayı perakende fiyat dizisi 2003=100 bazlı Samsun, Tokat, Çorum, Amasya illeri giyim ve ayakkabı harcama grubunun Temmuz ayına göre bir önceki yılın yıllık artış oranları olan (13,14; 0,26; 3,60 ve 0,76) rakamları TÜİK (www.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 07.05.2009) sitesinden alınıp kullanılarak hesaplandı.
- (48) Samsun ili yıllık ortalama perakende fiyatlar olup 1968-1974 verileri DİE (1976, s.391); 1975-1982 verileri DİE (1983, s.384); 1983-1986 verileri DİE (1988, s.369); 1987-1993 verileri DİE (1995, s.603-605); 1994-2008 verileri TÜİK (<http://tuikrapor.tuik.gov.tr>, indirme tarihi: 27.04.2009) sitesinde 1994-2004 arası 1994=100 bazlı Samsun ili temmuz ayı perakende fiyatı, 2005-2008 arası ise 2003=100 bazlı Samsun, Tokat, Çorum, Amasya illeri temmuz ayı perakende fiyatlarıdır.
- (49) Samsun ili yıllık ortalama perakende fiyatlar olup 1968-1974 verileri DİE (1976, s.391); 1975-1982 verileri DİE (1983, s.384); 1983-1986 verileri DİE (1988, s.369); 1987-1993 verileri DİE (1995, s.603-605); 1994-2008 verileri TÜİK (<http://tuikrapor.tuik.gov.tr>, indirme tarihi: 27.04.2009) sitesinde 1994-2004 arası 1994=100 bazlı Samsun ili temmuz ayı perakende fiyatı, 2005-2008 arası ise 2003=100 bazlı Samsun, Tokat, Çorum, Amasya illeri temmuz ayı perakende fiyatlarıdır; 2005-2008 verileri OPET (<http://www.opet.com.tr>, erişim tarihi: 02.05.2009) sitesinden Samsun 19 Mayıs ilçesi 1 Temmuz pompa fiyatları olarak alınmıştır.

Yıl	12 ilin toplam nüfusları (50*)	12 ilin köy nüfusları (51*)	Köy nüfusun toplama oranı (Yüzde) (52*)	12 ilin tarımda çalışanları (12+yaş) (53*)	Tarımda çalışanların köy nüfusuna oranı (Yüzde) (54*)	Tarımda çalışanlarda yıllık nüfus artış hızı (Binde) (55*)	Tarımda (fındıkta) çalışan nüfus kestirimleri (56)
1968	5296203	4143712	78,24	2189060	52,83	-16,03	2086262
1969	5684865						2053080
1970	5786408	4316990	74,61	2020426	46,80	12,01	2020426
1971	5878482						2044843
1972	5972021						2069554
1973	6067048						2094565
1974	6163587						2119877
1975	6261663	4487753	71,67	2145496	47,81	-1,87	2145496
1976	6369946						2141495
1977	6480101						2137502
1978	6592161						2133516
1979	6706159						2129538
1980	6822128	4754427	69,69	2125567	44,71	10,16	2125567
1981	6932928						2147281
1982	7045527						2169218
1983	7159955						2191378
1984	7276242						2213765
1985	7394417	4868456	65,84	2236380	45,94	10,26	2236380
1986	7466796						2259436
1987	7539884						2282730
1988	7613687						2306264
1989	7688212						2330040
1990	7763467	4449068	57,31	2354062	52,91	-10,26	2354062
1991	7797513						2330040
1992	7831709						2306264
1993	7866055						2282730
1994	7900551						2259436
1995	7935199						2236379
1996	7969999						2213559
1997	8004951						2190971
1998	8040056						2168613
1999	8075316						2146484
2000	8110730	3968497	48,93	2124580	53,54	-38,04	2124580
2001	8085947						2045284
2002	8061240						1968947
2003	8036608						1895459
2004	8012052						1824714
2005	7987570						1756610
2006	7963164						1691048
2007	7938832						1627932
2008	7914574	2851223	36,03	1567172	54,96		1567172

- (50*) 1965-2000 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarından fındık üretiminde 1. ve 2. Standart Bölgeyi oluşturan Artvin, Bolu, Giresun, Kastamonu, Kocaeli, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Sinop, Trabzon ve Zonguldak illerinin (Bartın ili Zonguldak'a, Düzce ili Bolu'ya eklenmiştir) toplam nüfusları toplamıdır; 2008 yılı rakamları TÜİK (2009a) yayınından elde edilmiştir. Ara yıllar nüfusları (55)'te verilen nüfus artış hızı bağıntısından yararlanılarak hesaplanmış olup 1968 yılı rakamı olarak 5585104 alınmalıdır.
- (51*) 1965-2000 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarından fındık üretiminde 1. ve 2. Standart Bölgeyi oluşturan Artvin, Bolu, Giresun, Kastamonu, Kocaeli, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Sinop, Trabzon ve Zonguldak illerinin (Bartın ili Zonguldak'a, Düzce ili Bolu'ya eklenmiştir) köy nüfusları toplamıdır; 2008 yılı TÜİK (2009a) yayınından. 1968 yılı satırında hesaplamaları görmek açısından 1965 yılı rakamları verilmiştir.
- (52*) $(51) \cdot 100 / (50)$ bağıntısından elde edilmiş olup 1968 yılı satırı hesaplamaları görmek açısından 1965 yılı rakamlarıdır.
- (53*) 1980-2000 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarından iktisadi faaliyet kollarına göre 12 ve yukarı yaştaki nüfus çizelgesinde tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık kesiminde çalışan 12 ve yukarı yaştaki nüfus bilgileri ilgili illerin 2000 Genel Nüfus Sayımı nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri yayınından; 1970, 1975 yılları Genel Nüfus Sayımı nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri il yayınlarından; 1965 yılı 15+ yaş bilgileri DİE(1969) yayınından alınmıştır. 1965 yılında tarımda çalışanlar 15+ yaş nüfusu olarak verildiğinden (DİE, 1969) bu yılın 12+ yaş tarımda çalışanlar sayısı 1970 ve 1975 yılındaki 12+ yaş/15+ yaş nüfus oranlarının (1,130419 ve 1,129653) 1965 yılı için trendi olan 1,131185 oranı ile çarpılmasından elde edilmiştir ki aynı oran tamsayım sonucu olan Türkiye için 1,125834'tir. Buna göre 1,131185 oranını kullanmak daha anlamlı bulunmuştur. 2008 yılı tarımda çalışanlar sayısı önceki yılların (1970-2000) tarımda çalışanların köy nüfuslarına oranı rakamları kullanılarak elde edilen trend rakamı (% 54,97) ile 2008 yılının köy nüfusu (TÜİK, 2009a) çarpımından elde edilmiştir. 1968 yılı satırı hesaplamaları görmek açısından 1965 yılı rakamını göstermektedir.
- (54*) $(52) \cdot 100 / (51)$ 'den. 1965 ve 2008 yılı yüzdesi (53*) notunda anlatıldığı gibi kestirimdir. 1968 yılı satırı 1965 yılı rakamıdır.
- (55*) Sütun (53)'teki birbirini izleyen iki tarımda çalışan nüfus rakamları kullanılarak $P_n = P_0 \cdot e^{r \cdot t}$ bileşik faiz formülünden elde edilmiştir. (Burada r iki nüfus sayımı sonuçlarından elde edilen yıllık nüfus artış hızını, t iki nüfus sayımı arasında yıl olarak geçen süreyi göstermektedir. Formül açıklaması ve yıllık nüfus artış hızı için DİE/TÜİK anılan nüfus sayımı yayınlarına vb. bakılabilir.) 1968 yılı satırındaki nüfus artış hızı 1965-1970 yılı rakamlarından elde edilmiştir.
- (56) Sütun (55)'teki yıllık nüfus artış hızı ve aynı üstel formül kullanılarak ara yılların tarımda çalışan nüfusları kestirilmiştir.
- Sütun (50-55)'e Not: 1968 yılı sütun (50-55)'te yer alan rakamlar 1965 Genel Nüfus Sayımı rakamları olup hesaplamaları görmek açısından 1968 yılı karşısında gösterilmiştir. Sütun (50)'de 1968 yılı nüfusu olarak 5585104 alınmalıdır.

Yıl	Toptan eşya fiyatları endeksi (1938=100)	Tüketici fiyatları endeksi (1938=100)	Türkiye yıl ortası nüfus kestirimi (bin kişi)	GSYH fiyat deflatörü	Yılda kişi başına fındık tüketimi (Kg/kişi)	12 ilin ara yıllar hanehalkı sayısı kestirimleri	Ortalama hanehalkı büyüklüğü (50/62)	Fındık ailesine düşen ort. fındık bahçesi (dekar)
	(57)	(58)	(59)	(60)	(61)	(62)	(63*)	(64)
(*)					FTUK			BAHCE
1968	1715	1211	33586	0,52	0,229	900468	6,20	8,34
1969	1839	1280	34443	0,56	0,243	929388	6,12	8,20
1970	1962	1431	35321	0,61	0,276	959238	6,03	8,27
1971	2274	1743	36215	0,72	0,276	970377	6,06	8,31
1972	2683	2010	37133	0,8	0,276	981644	6,08	8,49
1973	3233	2327	38073	0,97	0,276	993043	6,11	9,06
1974	4200	2686	39037	1,25	0,282	1004574	6,14	9,84
1975	4624	3196	40026	1,51	0,300	1016239	6,16	9,97
1976	5345	3720	40916	1,73	0,306	1054604	6,04	10,00
1977	6633	4558	41769	2,15	0,335	1094417	5,92	9,94
1978	10123	6987	42641	3,15	0,340	1135734	5,80	9,86
1979	16591	11318	43531	5,53	0,356	1178610	5,69	10,20
1980	34377	22795	44439	10,4	0,412	1223105	5,58	10,10
1981	47027	30546	45540	14,98	0,442	1248958	5,55	10,04
1982	59725	39221	46688	19,21	0,453	1275357	5,52	10,06
1983	77941	51536	47864	24,25	0,508	1302315	5,50	10,04
1984	117145	76479	49070	35,95	0,520	1329842	5,47	10,01
1985	167751	110895	50307	55,03	0,562	1357951	5,45	9,86
1986	217406	149265	51480	74,84	0,573	1386004	5,39	9,78
1987	287193	207329	52370	100	0,592	1414636	5,33	9,69
1988	483346	360130	53268	169	0,540	1443859	5,27	9,60
1989	792204	588092	54192	297	0,576	1473687	5,22	9,56
1990	1206526	942712	55120	470	0,570	1504130	5,16	9,54
1991	1874942	1563958	56055	747	0,562	1530157	5,10	9,74
1992	3039281	2660293	56986	1223	0,538	1556634	5,03	9,82
1993	4814220	4418747	57913	2052	0,496	1583570	4,97	10,23
1994	10624985	9115875	58837	4236	0,517	1610971	4,90	10,85
1995	19762471	17137846	59756	7930	0,520	1638847	4,84	10,83
1996	34775575	30911933	60671	14103	0,527	1667205	4,78	11,34
1997	63218658	57411783	61582	25602	0,523	1696054	4,72	11,31
1998	108629843	106017630	62464	44977	0,636	1725402	4,66	11,60
1999	166270384	174787793	63366	69355	0,654	1755258	4,60	11,57
2000	251801511	270777960	64259	103478	0,652	1785630	4,54	11,63
2001	406911241	418081170	65135	158218	1,228	1799406	4,49	12,04
2002	610773773	606217697	66009	217391	1,212	1813289	4,45	12,42
2003	767131859	759590774	66873	268044	1,047	1827279	4,40	13,06
2004	878856359	824902377	67734	301281	0,886	1841377	4,35	13,64
2005	930643289	892372465	68582	322672	1,166	1855583	4,30	14,31
2006	1017193114	978040222	69421	352680	1,152	1869900	4,26	15,61
2007	1081276280	1064107761	70256	381247	1,139	1884326	4,21	16,36
2008	1218814623	1175307022	71079	429742	1,407	1898864	4,17	17,02

(*) Yöntem bölümünde istatistiksel çözümlere alınan değişken adları

- (57) 1968-2007 verileri TÜİK (2008a, s.575-576); 2008 verisi TÜİK (<http://tuikrapor.tuik.gov.tr>, indirme tarihi: 27.04.2009) sitesinde yayımlanan ÜFE-üretici fiyatları endeksi on iki aylık ortalamalara göre Aralık 2008 ayı yüzde değişim rakamı olan 12,72 ile 2007 verisi çarpılarak elde edildi.
- (58) 1968-2007 verileri TÜİK (2008a, s.575-576); 2008 verisi TÜİK (<http://tuikrapor.tuik.gov.tr>, indirme tarihi: 27.04.2009) sitesinde yayımlanan TÜFE-tüketici fiyatları endeksi on iki aylık ortalamalara göre Aralık 2008 ayı yüzde değişim rakamı olan 10,45 rakamı ile 2007 verisi çarpılarak elde edildi.
- (59) Türkiye yıl ortası nüfus kestirimleri 1965-2000 arası yıllarda yapılan genel nüfus sayımı ile ADNKS sonuçlarından kestirilmekte olup rakamlar TÜİK (www.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 16.05.2009) sitesinin değişik sayfalarından alınmıştır.
- (60) 1968-2007 verileri TÜİK (2008a, s.575-576); 2008 verisi TÜİK (<http://tuikrapor.tuik.gov.tr>, indirme tarihi: 27.04.2009) sitesinde yayımlanan ÜFE-üretici fiyatları endeksi on iki aylık ortalamalara göre Aralık 2008 ayı yüzde değişim rakamı olan 12,72 ile 2007 verisi çarpılarak elde edildi.
- (61) (29)/(59)
- (62) Sütun (50-56)'da anlatılan fındıkta çalışan nüfus kestirim yönteminden yararlanılarak benzer biçimde hesaplanmış, 12 ilin ara yıllar toplam hanehalkı sayısı kestirimlerinde 1970-2000 arası yılların Genel Nüfus Sayımı tamsayım rakamları kullanılmıştır.
- (63*) (50)/(62) oranından elde edilmiş olup sütun (50)'de 1968 yılı nüfusu 5585104 alınmalıdır.
- (64) (3)*10*(63*)/(56)

EK 2. Çizelgelere İlişkin Açıklamalar

Çizelge 3.12.

Sütun (1) 1993-2003 verileri Oral (2006, s.361)'ın "Ziraat Bankası'nın tarım kredileri genel toplamı" diye andığı verilerdir; 1968-1992 yılları verilerinin alındığı ilgili kaynaklarda "Ziraat Bankası'nca Tarım sektörüne ayrılan plasmanlar" diye geçmektedir. Son güncel verileri kaynağından öğrenmek için T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğüne yapılan bilgi edinme başvuruları aracı kuruluş oldukları gerekçesiyle sonuçsuz kalmış, tez yazarı, kendileri dışında "ziraatbank.com.tr", "TKB", "TÜİK İstatistik Yıllıkları"na yönlendirilmiştir. İşte buradaki (?) imleri Türkiye'de bir yurttaşın araştırma yapmasının ne denli güç olduğunu belgelemek üzere bir anıt gibi durmaktadır. DİE/TÜİK İstatistik Yıllıklarına başvurulmadı değil, sütun (3) bilgileri bunu göstermektedir. Kaynak tümünde T.C. Ziraat Bankası gösterilmesine karşın araştırmacılardan alınan sütun (1) verileriyle DİE/TÜİK İstatistik Yıllıklarından alınan sütun (3) verileri neden farklıdır? Bu farkın nedenini sorup doğru olan rakamları kullanmak bir araştırmacının ödevi değil midir. Ödevi ise ödevini doğru yapmak için başvurduğu sorunun çözüm kaynağı kurumca başvurularının yanıtızsız bırakılmasının ne anlama geldiği okurların anlayış ve değerlendirmesine bırakılmıştır. Hangi veriye güvenileceği sorununun ne denli önemli bir sorun olduğu çizelgede yapılacak küçük bir incelemede ortaya çıkmaktadır. Sütun (1) ve (3)'te verilen ve aynı şeyi anlattığı sanılan verilerden birincisi ikincisinden çıkarılıp ikincisine oranlanır mutlak değerleri alınırsa 36 yılın mutlak değerce farklı verilerinin % ortalaması 51,9'u bulmaktadır ki doğru veri kaynaklarında sifıra yaklaşması beklenen bu oran sorunun önemini ve araştırmacıların karşı karşıya buldukları güçlüklerin boyutunu görmek bakımından yeterli açıklayıcılıktadır.

Çizelge 3.17.

(4) Yeni ve Dölekoğlu (2003, s.44-45)'nin EK 3'te verilen aynı çizelgeden alınmış olup, "Sübvansiyon veya destekleme hesaplamalarında Dolar kuru olarak yıl ortalamasını Haziran ayı yansıttığı için T.C. Merkez Bankası 15 Haziran tarihli Dolar Alış kuru esas alınmıştır." notu vardır.

- (5) $(3)/100*(4)/1000$ eşitliği 2'ye bölünerek elde edildi. 2'ye bölündü çünkü sütun (3)'teki FOB fındık fiyatı iç fındık fiyatı olup 1 kg iç fındık ortalama 2 kg kabuklu fındığa eşittir.
- (6) Yeni ve Dölekoğlu (2003, s.44-45)'nin EK 3'te verilen çizelgesinde fındık için geçerli olabilecek tarıma sağlanan destekler toplamıdır.
- (9) Ören (1994, s.148)'in mısır ürünüde ÜYD (Üretici Yardım Değerleri) -Üretici Destek Eşdeğeri- hesaplamasında kullandığı taşıma ve ticaret marjlarının fındık için de geçerli olacağı varsayımıyla hesaplamalarda yer verildi. Ören (1994)'in 1990 yılına dek verdiği % 4 rakamının sonraki yıllarda da aynı olduğu varsayılmıştır.

Çizelge 3.21.

Tez yazarı, yıllar önce tıpkıçekimini aldığı özgün çizelgenin kaynağını, “Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Ekonometri Bölümü, Fındık Dikim Alanları Projesi-Nihai Rapor, 21 Temmuz 1992, Ankara.” diye göstermişken Sarımeşeli ve Aydoğmuş (2000) bu yayından alıntı yapmış kaynak olarak Sarımeşeli vd. (1992) olarak göstermiştir. Anılan kaynağa bir daha ulaşamadığından çizelge toplamlarının (çiftçi 394838, arazi 5405422) neden dolayı özgün çizelgedekinden (çiftçi 394934, arazi 5405842) farklı olduğu araştırılmamış, bulunan toplam korunmuştur. Ayrıca alıntılarda Sarımeşeli ve Aydoğmuş (2000)'un yaptığı gibi Sarımeşeli vd. (1992) kaynak kitap olarak gösterilmiştir.

Anılan son raporda projeye konu olan 22 il abecesel sıralamayla şunlardır: Amasya, Antalya, Artvin, Bartın, Bitlis, Bolu, Bursa, Çanakkale, Giresun, Gümüşhane, İstanbul, Kastamonu, Kırklareli, Kocaeli, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Sinop, Tokat, Trabzon, Zonguldak.

Çizelge 5.3.

Bozoğlu (1999, s.68) 1979-1995 yılları miktarları için bu verileri büyük oranda doğrulamakta ek olarak kredi tutarlarını vermektedir. Ayrıca 1995 yılına özgün çizelgede olmayan tarımsal ilaç ile tarımsal alet (atomizer ve pulverizatör olarak ayırmaktadır) tutarlarını eklemekte buna bağlı olarak toplamı değiştirmektedir. Bozoğlu (1999)'nda çizelgeye eklenmeyen farklı rakamlar da vardır: tarımsal alet

1989-1992 yılları sırasıyla: 421, 264, 432, 232; branda miktarı 1997 yılı için 20100 olarak verilmiştir. Resmi yazı ile alındığı için özgün çizelgedeki rakamlara dokunulmadı. Ayrıca bu rakamların bir bölümünün doğruluğu için Külünkoğlu (1997, s.352) ile Akdağ(1994, s.16-18)'in bildirimlerine de bakılabilir.

EK 3 Türkiye'de Tarıma Sağlanan, Fındık Ürününe Konu Olabilecek, Destekler (Milyon \$) (Yeni ve Dölekoğlu, 2003'ten değiştirilerek)

Yıl	Gübre desteği (Milyon \$)	İlaç desteği (Milyon \$)	Doğal afet ödemeleri (Milyon \$)	Tavizli kredi desteği (Milyon \$)	DFİF desteği (Milyon \$)	KKDF desteği (Milyon \$)	Doğrudan gelir desteği (Milyon \$)	Genel Hizmetler (Milyon \$)	Görev Zararı (Milyon \$)	Dışsatım desteği (Milyon \$)	Türkiye'de Fındığa konu olabilecek tarımsal destekler toplamı (11)=(1-10 toplamı) (Milyon \$)	Dolar Alış Kuru (TL/\$) (*)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
1980	520,3	-	1,5	47,4	-	-	-	59,2	28,3	-	656,7	74
1981	636,2	-	3,3	62,4	-	-	-	134,7	18,8	-	855,4	108
1982	464,1	-	4,6	94,6	-	-	-	80,2	7,6	-	651,1	158
1983	580,6	-	9,3	92,9	-	-	-	124,4	9,0	-	816,2	217
1984	459,3	-	6,1	180,0	-	-	-	77,2	147,9	-	870,5	359
1985	363,9	-	7,0	193,5	-	-	-	75,9	160,4	-	800,7	533
1986	357,9	-	2,6	245,8	-	0,0	-	57,6	32,8	-	696,7	671
1987	440,0	10,3	9,8	328,7	-	7,7	-	87,0	45,7	-	929,2	830
1988	362,7	5,6	3,4	488,1	-	8,4	-	87,8	155,3	-	1111,3	1344
1989	461,3	5,7	73,2	564,4	-	8,8	-	105,6	380,0	-	1599,0	2126
1990	467,1	28,1	10,6	650,6	-	21,2	-	99,6	94,0	-	1371,2	2613
1991	355,1	18,6	17,4	765,2	-	22,8	-	170,1	1034,7	-	2383,9	4182
1992	359,1	20,9	19,3	1031,6	-	22,5	-	88,5	89,6	-	1631,5	6883
1993	420,5	10,1	0,3	908,4	-	9,0	-	142,2	441,3	-	1931,8	11008
1994	236,4	5,9	-	1343,9	-	15,2	-	84,6	-	-	1686,0	29764
1995	360,2	24,8	17,9	4508,0	29,7	4,5	-	85,7	1532,9	29,9	6593,6	45918
1996	545,4	31,6	10,1	1729,1	188,0	0,6	-	118,0	1198,4	17,2	3838,4	81544
1997	479,1	24,9	35,2	1767,9	305,6	0,4	-	116,5	1368,5	22,9	4121,0	152161
1998	539,6	32,9	26,9	1653,3	284,2	0,0	-	111,4	2607,1	29,1	5284,5	261293
1999	233,3	24,6	37,0	1668,5	286,9	-	-	92,5	3005,0	28,0	5375,8	419542
2000	150,7	19,7	20,8	560,3	117,3	-	-	102,0	1929,8	27,3	2927,9	626486
2001	59,8	14,8	0,3	273,4	144,7	-	68,1	103,4	1082,5	25,9	1772,9	1228837
2002	-	-	-	-	117,4	-	1158,9	144,2	-	-	1420,5	1620000

(*) Özgün çizelgede "Sübvansiyon veya destekleme hesaplamalarında Dolar kuru olarak yıl ortalamasını Haziran ayı yansıttığı için T.C. Merkez Bankası 15 Haziran tarihli Dolar Alış kuru esas alınmıştır." notu vardır.

EK 4. Standartlaştırılmış Veri Matrisi

YIL	FVER	DESF	FMAL	FFOB	TUREP	FKBAO	SATAL
1968	-1,75398	-0,49243	-0,50603	-1,15163	-2,01343	0,11755	4,30703
1969	-1,09885	-0,49243	-0,50603	-1,05777	-0,14275	-0,38129	0,02273
1970	0,41299	-0,49243	-0,50603	-1,04604	0,07256	1,17715	-0,31165
1971	-1,25003	-0,49243	-0,50603	-1,05777	-1,45109	0,54740	-0,08024
1972	-0,89727	-0,49243	-0,50603	-1,06950	-0,91534	0,96134	0,79658
1973	-0,14135	-0,49243	-0,50603	-1,05777	0,08650	0,79063	1,05135
1974	-0,59490	-0,49242	-0,50603	-0,91698	-0,82541	1,69014	-0,48149
1975	0,36260	-0,49242	-0,50603	-0,81726	-0,34033	2,11027	-0,26494
1976	-0,74609	-0,49242	-0,50603	-0,94045	-0,88241	1,30584	0,86240
1977	-0,14135	-0,49242	-0,50603	-0,85246	-0,41759	1,42745	0,19364
1978	0,06023	-0,49242	-0,50602	-0,58261	-0,06422	0,92905	1,99292
1979	-0,24214	-0,49241	-0,50601	-0,23651	0,08903	0,58765	1,88995
1980	-0,94766	-0,49237	-0,50597	0,69035	-0,77222	0,39616	1,41120
1981	0,31220	-0,49236	-0,50597	0,06853	-0,52144	1,92807	0,85390
1982	-1,40121	-0,49234	-0,50591	-0,57088	-1,12305	0,50760	0,40806
1983	0,76575	-0,49233	-0,50595	-0,37730	-0,25674	1,03165	0,46751
1984	-0,49411	-0,49228	-0,50586	-0,53568	0,89075	-0,42065	-0,31589
1985	-2,00595	-0,49204	-0,50570	-0,09572	-2,31740	-1,10037	-0,13650
1986	-0,54451	-0,49203	-0,50565	0,05094	-0,33273	-0,54050	-0,10147
1987	-0,84687	-0,49174	-0,50552	0,30318	-0,80262	-1,06322	-0,35942
1988	0,61457	-0,49125	-0,50527	0,20346	-0,18834	0,18698	0,05033
1989	2,27759	-0,49083	-0,50504	-0,30104	1,30238	1,08207	-0,53881
1990	0,11062	-0,49042	-0,50390	-0,11918	0,70203	0,13524	-0,56960
1991	-0,64530	-0,48916	-0,50259	-0,18371	-1,34850	-0,19777	-0,38595
1992	1,62246	-0,48682	-0,50045	-0,33037	1,10353	0,19052	-0,53775
1993	-0,94766	-0,48100	-0,49251	-0,32450	0,28028	-1,36085	-0,59613
1994	0,71536	-0,45979	-0,48883	0,57303	-0,45685	-0,82751	-0,51334
1995	0,36260	-0,44500	-0,46111	-0,11918	0,74636	-1,05969	-0,65664
1996	0,06023	-0,37283	-0,42055	-0,17785	0,43859	-0,35122	-0,65346
1997	-0,29253	-0,18425	-0,34936	0,86047	-0,34286	-0,69572	-0,65558
1998	1,16891	-0,04467	-0,18917	0,66688	1,08580	0,42756	-0,64072
1999	0,71536	0,13384	0,05382	0,43810	0,27394	-0,20484	-0,62586
2000	0,11062	0,13400	0,18227	0,10960	1,29984	-0,53077	-0,67575
2001	1,52167	0,38667	0,57110	-0,01359	0,21695	-0,48124	-0,60993
2002	1,26970	0,43781	0,69225	-0,42422	1,35177	-1,03581	-0,64921
2003	0,06023	1,01754	1,43815	-0,16611	1,61141	-1,31884	-0,66938
2004	-1,14924	2,42859	2,46158	1,41189	-0,70256	-1,17909	-0,65664
2005	0,36260	3,59582	2,39962	3,74076	1,83939	-0,96770	-0,62692
2006	1,16891	1,82714	1,95232	1,52335	-0,04396	-1,09241	-0,62692
2007	0,00983	2,49402	2,83238	1,91051	1,07186	-1,35510	-0,67363
2008	2,07601	1,82714	2,45417	1,97504	1,79886	-1,36571	-0,69379

Standartlaştırılmış veri matrisi (sürüyor)

YIL	TARKDO	KREDI	GUBF	MAZF	FTUK	BAHCE
1968	1,56393	-0,50006	-0,46659	-0,49012	-1,14612	-1,16569
1969	1,66602	-0,50006	-0,46659	-0,49012	-1,10141	-1,23247
1970	1,49187	-0,50006	-0,46659	-0,49012	-0,99604	-1,19908
1971	1,13608	-0,50006	-0,46659	-0,49012	-0,99604	-1,18000
1972	0,64667	-0,50006	-0,46659	-0,49012	-0,99604	-1,09414
1973	0,81031	-0,50006	-0,46659	-0,49012	-0,99604	-0,82227
1974	1,62999	-0,50006	-0,46658	-0,49012	-0,97688	-0,45022
1975	1,65701	-0,50005	-0,46659	-0,49012	-0,91940	-0,38821
1976	1,27869	-0,50005	-0,46659	-0,49012	-0,90024	-0,37391
1977	1,26668	-0,50005	-0,46659	-0,49011	-0,80764	-0,40252
1978	1,60597	-0,50005	-0,46659	-0,49011	-0,79167	-0,44068
1979	0,81181	-0,50003	-0,46659	-0,49011	-0,74058	-0,27851
1980	0,65568	-0,50001	-0,46655	-0,49008	-0,56177	-0,32621
1981	0,23233	-0,49999	-0,46652	-0,49006	-0,46597	-0,35483
1982	-0,07243	-0,49999	-0,46652	-0,49005	-0,43085	-0,34529
1983	-0,32914	-0,49996	-0,46652	-0,49002	-0,25522	-0,35483
1984	-0,06042	-0,49993	-0,46643	-0,48997	-0,21690	-0,36914
1985	-0,25558	-0,49985	-0,46632	-0,48989	-0,08279	-0,44068
1986	-0,26008	-0,49964	-0,46627	-0,48986	-0,04766	-0,47884
1987	-0,60537	-0,49947	-0,46609	-0,48976	0,01301	-0,52177
1988	-0,97467	-0,49931	-0,46561	-0,48939	-0,15304	-0,56470
1989	-1,18485	-0,49879	-0,46552	-0,48858	-0,03808	-0,58378
1990	-0,96567	-0,49820	-0,46433	-0,48780	-0,05724	-0,59332
1991	-1,63972	-0,49673	-0,46285	-0,48611	-0,08279	-0,49792
1992	-1,36500	-0,49367	-0,46079	-0,48452	-0,15943	-0,45976
1993	-0,91012	-0,48774	-0,45761	-0,48281	-0,29354	-0,26420
1994	-1,12630	-0,48235	-0,42285	-0,47038	-0,22648	0,03153
1995	-1,09177	-0,44097	-0,40722	-0,45703	-0,21690	0,02199
1996	-0,78251	-0,41349	-0,36035	-0,41978	-0,19455	0,26525
1997	-1,13381	-0,33050	-0,27285	-0,36836	-0,20732	0,25094
1998	-0,18052	-0,01696	-0,20723	-0,32945	0,15351	0,38926
1999	-0,74949	0,11728	-0,11348	-0,19339	0,21098	0,37495
2000	-0,27960	0,18977	0,09277	0,08826	0,20460	0,40357
2001	-1,07526	0,78346	0,97088	0,51437	2,04387	0,59913
2002	-0,26759	0,74917	0,68964	1,08693	1,99278	0,78039
2003	-0,24057	1,11269	1,22088	1,25572	1,46590	1,08565
2004	-0,34565	1,30846	1,40838	1,82392	0,95180	1,36230
2005	0,67519	1,92765	1,47088	2,09964	1,84589	1,68188
2006	0,44250	2,19376	1,72088	2,40887	1,80119	2,30195
2007	-0,99569	2,67916	1,78337	2,53771	1,75967	2,65968
2008	-0,67893	3,59680	4,53334	3,14328	2,61545	2,97449

EK 5. Fındık Üreticisinin Görüşleri (Anket Sonuçları)

Gerek fındık üreticisi, gerek alan, gerekse üretim bakımından en büyük payı olan Ordu'daki üreticilerin görüşlerinin öğrenilmesi amacıyla Bozoğlu (1999)'nun çalışmasına eklediği dört sayfalık "Fındık İşletmeleri ile İlgili Anket Formu"ndan esinlenilerek aşağıda verilen bir sayfalık yalınlaştırılmış anketten yararlanılmıştır. Anket 4-14 Haziran 2009 günlerinde ulaşılan 61 üretici ile yüzyüze yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Ankete katılan üreticilerin adları ve yerleşim yerleri aşağıdaki çizelgede verilmiştir.

Anketten elde edilen sonuçlara göre fındık işletmecisinin ortalama yaşı 55, ortalama fındık parça sayısı 4,84, ortalama her bir parça 5,04 dekar, ortalama toplam fındıklık büyüklüğü 24,37 dekadır. Fındık bahçelerinin ortalama dekar verimi 121 Kg'dır. Geçmiş yıllara oranla 2008 yılı üretici açısından en yüksek verimin elde edildiği yıllardan biri olmaktadır. Buna göre üretici başına ortalama 2943 Kg fındık elde edilmiştir. Üreticilerin yaklaşık 2/3'ü (%62,3) fındık yanında sebze üretiminde de bulunmakta, 1/3'ü (%37,7) inek de bakmaktadır. Tarla ve inekten elde edilen ürünler pazara konu olmamakta kendi gereksinmelerinde kullanılmaktadır. Fındıkta ise durum tersinedir. Üretilen fındığın %97'si pazara indirilmekte, %2,25'i çerezlik olarak kendi tüketimi ve eş dosta dağıtılmakta, ancak %0,75'i yüksek fiyat için bekletilmektedir. Pazara indirilen 174112 Kg fındığın %55,54'ünü tüccar, %44,46'sını TMO almıştır. Bu oran TMO tüm Türkiye fındık alım oranı %45,74 ile uyumludur (Bkz. Çizelge 5.6 ve Çizelge 5.1). Tüccarın kiloda ortalama 2,57 YTL, TMO'nun 4,53 YTL fiyat vermesinden dolayı bu oranlar ödemelerde tersine dönmüş tüccar toplam ödemenin %41,48'ini, TMO ise %58,52'sini karşılamıştır.

Ortalama hane büyüklüğünün 4,03 kişi olduğu ankette, 80 yaşına da gelse yatağa düşünceye dek fındık üreticisinin çalıştığı gözlemlenirken yaşlı nüfusun (38 kişi) çalıştığı, 12 yaşın altındaki çocuk nüfusun (65 kişi) çalışmadığı düşüncesinden yola çıkılarak toplam 246 kişiden 181'inin çalıştığı, her haneden ortalama 3 işgücünün (181/61) fındık üretimine az ya da çok oranda katıldığı söylenebilir. Atı/eşeği ve arısı olan üreticilerin toplama oranı %13,1'dir.

Üreticinin örgütlü olduğu yapıya bakıldığında yaklaşık her 6 üreticiden 5'inin (%82,0) Ziraat Odalarına kayıtlı, her 2 üreticiden 1'inin (%49,2) Fiskobirlik'e ortak

ya da TMO'ya kayıtlı, her 7 üreticiden 2'sinin (%27,9) Tarım Kredi Kooperatiflerine üye, her 20 üreticiden 1'inin (%4,9) sendikalı olduğu söylenebilmektedir. Yaklaşık her 15 kişiden 1'i (%6,6) hiçbir yere üye ya da kayıtlı değildir.

Kredi/borç ilişkileri yönünden bakıldığında üreticilerin %68,9'u borç para bulmak zorunda kalmıştır. Üreticilerin %52,5'i tüccardan, %36,1'i bankadan, %16,4'ü eş dost ve yakınardan, %6,6'sı tarım kredi kooperatiflerden borç almıştır. Toplanan paranın %60,24'ü tarımsal amaçlıdır. Toplanan borcun para değeri bakımından dağılımı ise %45,5'i tüccara, %38,4'ü bankaya, %12,8'i eş dost ve yakına, %3,3'ü de kooperatifleredir.

Örnekleme çıkan Ordulu fındık üreticilerinin fındık üretim giderlerine bakıldığında kendi emeği dışta tutulmak üzere girdi giderlerinin yaklaşık 2/3'ünü (%64,9) tek başına işçilik oluşturmaktadır. Geriye kalan giderlerin %11,6'sını gübre, %9,3'ünü taşıma, %5,4'ünü patoz, %2,2'sini tarımsal ilaç ve %6,7'sini diğer (çuval, çadır, ip vb.) giderler oluşturmaktadır. Üreticinin kendi emeği de bir girdi ögesi olarak alındığında anılan giderlerin içinde işçiliğin payı %78,5'i bulmaktadır. İşçiliğin bu denli yüksek çıkışında gübre atma, ilaçlama, belleme, fındık toplama, seyreltme, kurutma, ayıklama, bahçe temizliği gibi fındıkla ilgili her türlü motorlu motorsuz işçiliklerin yalın işçi emeğine çevrilmiş olmasının etkisi vardır. Buradaki yalın emek, Marx (1867, s.51)'in sözünü ettiği, bir malı, olağan üretim koşulları altında, o sıradaki ortalama beceri derecesi ve yoğunluğu ile elde edebilmek için toplumsal olarak gerekli emek-zamanıdır. Üreticiye sağlanan tarımsal destekler (don zararı, mazot ve gübre desteği-bu ikisi doğrudan gelir desteği adıyla ödenmiştir) tarımsal gelire eklendiğinde toplam gelirin (fındık 599707 TL, Tarla 28900 TL, Tarımsal destek 13069 TL) ancak %2,04'ünü oluşturmaktadır. Üreticilerin kendi emeğinin de girdi ögesi olarak eklendiği giderleri toplanıp tarımsal geliri oranlandığında bu oran %77,12'dir. Aradaki %22,88'lik fark üreticinin kesin gelirine karşılık gelmektedir. Elbet bunun içinde bir yıl boyunca ödeyeceği kredi/borç faizleri yoktur. Bu da düşüldüğünde üretici başına yıllık 2000 TL'yi bulmayan bir fındık geliri kalmaktadır.

Fındıktan geçinemeyen üreticinin fındık dışı gelirleri vardır. Üreticilerin fındık dışı gelirleri tarımsal gelirin %91'ini oluşturmaktadır. Bu gelirin %92,24'lük ana payı ücret ve aylık gelirdir. Yaş ortalaması 55 olan üreticilerin %88,5'inin emekli aylığı

vb. ücret/aylık gelirleri vardır. Geri kalan %7,76'lık fındık dışı gelir, kira/faiz, akraba desteği, yardım, arıcılık/balıkçılık/hayvancılık gelirleridir.

Anket sonuçlarından elde edilen Çizelge EK 5.1 ve EK 5.2 çarpıcı ve özet bilgiler sunmaktadır. Örneğin üreticilerin düşük fiyata karşın neden tüccara yöneldiği, TMO'ya ürün veren üreticilerin nasıl bezdirildiği gibi. Çizelge EK 5.1'de tüccara giden üreticilerin %68'i paraya en çok gereksinim duyduğu Eylül 2008 ayında toplam ödemenin %69'unu alıp kullanmıştır. Oysa TMO'ne ürün veren üreticilerin %82,76'sı Aralık 2008'i bekleyip ürününün %78,61'ine gün almasına karşın toplam ürünün ancak 1/3'ünün (%34,48) alımı yapılmış toplam ödemelerin ise ancak %25,83'ü ödenebilmiştir (Bkz. Çizelge EK 5.2). Şubat 2009 sonuna dek ödemelerin yarıdan az çoğu (%57,35) yapılabilmişken süreç hızlandırılarak Mart 2009'da ödemeler bitirilmiştir. Verileri TMO'nden bilgi edinme yoluyla istenen Çizelge 5.4, 5.3.1.2 ve 5.3.1.3'te neden ödemelerin aylara göre verilmediği şimdi daha iyi anlaşılmaktadır. Durumun çarpıklığı gözardı edilmek istenmiş olabilir.

Çizelge EK 5.1. Ordulu üreticilerin aylara göre Tüccara fındık satışı

Ay	Üretici sayısı	Birikimli %	Alınan ürün (Ton)	Birikimli %	Üreticiye ödenen (TL)	Birikimli %	Üretici başına ortalama Tüccar alımı (Kg)
Ağustos 2008	1	2,44	2,5	2,59	6000	2,41	2500
Eylül	27	68,29	64,35	69,13	165740	69,03	2383
Ekim	7	85,37	16,95	86,66	44450	86,90	2421
Kasım	4	95,12	10,2	97,21	25170	97,02	2550
Aralık	1	97,56	1,4	98,66	3780	98,54	1400
Şubat 2009	1	100,00	1,3	100,00	3640	100,00	1300
Toplam	41		96,7		248780		2359
Ortalama Tüccar fındık alım fiyatı (TL/Kg)					2,57		

Üreticilerin %56'sı fındıkta yaşanan en önemli sorunu "Düşük fiyat" olarak belirtmişlerdir. En çok belirtilen öteki sorunlar ise seçilme sıklığına göre "Pahalı girdi", "Örgütsüzlük", "İşçilik", "Geç ödeme", "Fiyatların geç açıklanması", "Eğitimsizlik"tir. Seçtiği ve yazdığı 15 ayrı neden içinde "Örgütsüzlük" sorununun üçüncü sıraya yükselmesi çiftçinin sorunun çözümünün kendisi olduğunun bilincinde olmasının göstergesi olması bakımından anlamlıdır.

Çizelge EK 5.2. Ordulu üreticilerin aylara göre TMO'ne fındık satışı

Ay	Gün verilen üretici sayısı	Birikimli %	Gün verilen ürün tutarı (Ton)	Birikimli %	Alım yapılan üretici sayısı	Birikimli %	Üreticiye ödenen TL	Birikimli %	Üretici başına ort. TMO alımı (Kg)
Eylül 2008	2	6,90	2	2,58		0,00		0,00	1000
Ekim	7	31,03	12,2	18,34	2	6,90	8130	2,32	1743
Kasım	6	51,72	19,4	43,40	2	13,79	22950	8,86	3233
Aralık	9	82,76	27,252	78,61	6	34,48	59550	25,83	3028
Ocak 2009	3	93,10	11,26	93,15	7	58,62	68693	45,40	3753
Şubat	2	100,00	5,3	100,00	4	72,41	41933	57,35	2650
Mart					8	100,00	149671	100,00	
Toplam	29		77,412		29		350927		2669
Ortalama TMO fındık alım fiyatı (TL/Kg)							4,53		

Fındık üreticisinin, “Düşük fiyat” sorununda ne denli durduğunun bir başka kanıtı, “Sizce fındık çiftçisinin yüzü hangi yıllar gülmüştü?” sorusuna verilen 2005 yılı yanıtıdır. Üreticilerin %61,7’si 1.sıraya 2005 yılını koymuştur. En çok seçilen öteki yıllar ise 1997, 1974, 1978, 2004, 2007 ve 1998 yıllarıdır. Bu yılların ortak özelliği fiyatların yüksek açıklandığı yıllardır. Örneğin 2005 yılında FKB 7050000 liradan fındık alımı yapmıştır.

Ankete katılan Ordulu 61 üreticiden 40’ı (%65,6) Fiskobirlik’in yerine TMO’nun getirilmesini doğru bulmadığını açıklamıştır. Doğru bulanlar %29,5, ikisi arasında fark yok diyenler %4,9’dur.

30 Temmuz 2006 Pazar günü Ordu’da yapılan büyük fındık eylemi amacına ulaştı mı? sorusuna ankete katılanların ezici bir çoğunluğu (%93,44) “Hayır, ulaşmadı” yanıtını vermişlerdir. Neden olarak, “Fiskobirlik’in fındık üreticisinin kuruluşu olduğu, fındığı ve üreticiyi tanıdığı, TMO’nun ise fındığı üreticiyi ve yöreyi tanımadığı, verimin düşük belirlendiği, fındık alımlarında sorunlar yaşandığı, üreticiye güçlük çıkarıldığı, TMO’ne verilen desteğin FKB’e verilmesi gerektiği, FKB varken TMO’ne ne gerek olduğu, FKB’in altyapısının olduğu, amacın FKB’i dağıtmak yok etmek olduğu” görüşleri ileri sürülmüştür. TMO iyi oldu diyenler ise, “FKB’in gereğince yönetilemediği, işin içine siyaset sokulduğu, üreticiye para ödeyemedikleri, fındık dışına kayarak marketçilik, emlakçılık, eğlence-sinema işlerine yöneldiği, yeniden yapılanması gerektiği, işini yürütemediği, TMO girmese

tüccarın fındığı 1 liradan alıp çerez yapacağı, TMO'nun üreticiye parasını verdiği FKB'in ise şu anda bile geçmiş yıllar alacağını ödeyemediği" görüşleri ileri sürülmüştür.

Kuşkusuz anket verileri eleştirilebilecektir. Örneğin çiftçi başına 24,37 dekar fındık bahçesi düşüp buna bağlı olarak 2943 Kg fındık elde edilmesi sonuçları gerçek durumun üstünde, üreticilerin %55,54'ünün fındığını tüccara indirmesi, %52,5'inin tüccardan borç alması sonuçları da gerçek durumun altında bulunabilir. Bu eleştiriye tez yazarı da katılmaktadır. Anketin dar zamanda kısıtlı olanaklarla yapılmış olması ister istemez örneklerin tüm fındık üreticilerini yansıtacak biçimde rassal olarak seçilmesi kuralına aykırılık oluşturmuştur. Öte yandan ankete katkı sunanlarla üreticilerin kendilerinin yaklaşık 10 dekardan az fındıklığı olanları üretici saymayıp örnekleme girmek istememeleri de bunda etkindir. Anılan eleştiri ve tüm eksikliklerine karşın ankette elde edilen veriler kendi bütünlüğü içinde değerlendirildiğinde fındık üreticilerinin bugünkü durumu hakkında güncel, doğru ve nesnel bilgiler verdiği, çalışmayı bütünlüğü, sonradan çalışacaklara esin olabileceği düşünülmektedir.

Anket verilerinden hesaplanan fındıkta sömürü (artı-değer) oranı EK 6'da irdelenmiştir.

FINDIK ÜRETİCİSİ İLE GÖRÜŞME SORULARI (ORDU, 4-14.06.2009)

İLİ/İLÇESİ/KÖYÜ: AD SOYAD YAŞI:

1. Ne kadar araziniz var?

Kaç parça? Kaç dönüm? Kaç ton
findık aldınız
Fındık bahçeniz   TL
Tarlanız

2. İneğiniz atınız/eşeğiniz var mı?

İnek At/Eşek Arı kovanı
Sayı

3. Evde kaç kişi yaşıyor?

Toplam Çocuk Yaşlı

4. Şunlardan hangilerine ortak ya da üyesiniz? İşaretleyiniz.

Ziraat Odası Fiskobirlik Tarım Kredi Sendika Hiçbiri

5. Geçen yıl borç/kredi kullandınız mı? Kimden kaç lira borç/ödünç aldınız?

	Tüccar/tefeci	Banka	Kooperatif	Akraba/dost	Diğer
Tarımsal amaçlı	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Tüketim amaçlı	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Koşulu	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

6. Geçen yıl fındık için ne kadar harcama yaptınız?

	Yevmiye/Miktar/Saat	Ödeme TL	Kendinizin ve yardıma gelenlerin emeği?
			Ailenizin Yardım Toplam yevmiye
İşçilik	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Gübre	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
İlaç	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Taşıma	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Patoz	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Diğer (Çuval,çadır,gereçler vb.)	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

EKLEYECEKLERİNİZ

7. Fındığı ne zaman kimlere sattınız?

	Ay	Ton	Ay	Ödeme TL	Ay	Ton	Ay	Ödeme TL
Tüccar/aracı	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
FKB/TMO	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Çerezlik kullanılan/kalan	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Yüksek fiyat için bekletiyor	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
TOPLAM	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

8. Geçen yıl ne kadar tarımsal destek aldınız? Kaç TL?

Doğrudan Gelir Desteği Don zararı parası Mazot parası Kuraklık parası Gübre/ilaç vd.

9. Sizce Fiskobirlik'in yerini TMO'nun alması doğru mu? Neden?

10. Sizce fındık çiftçisinin yüzü hangi yıllar gülmüştü?

11. Sizce fındıkta yaşanan en büyük üç sorun nedir? Dilediğiniz üç kutuya 1-2-3 önem sırası yazınız.

Düşük fiyat	Geç ödeme	Pahalı girdi	İşçilik	Örgütsüzlük	Verim düşüklüğü	Eğitimsizlik	Sizce başka
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

12. Fındık dışında gelirleriniz var mı? Yıllık tutarlarını (TL) yazınız.

Ücret/Aylık Kira/Faiz Akraba desteği/Yurtdışı Yardım alıyor Arıcılık/Balıkçılık Hayvancılık

13. Sizce 30 Temmuz 2006'da Ordu'da yapılan büyük fındık eylemi amacına ulaştı mı? Nasıl?

Fındık anketine görüş bildiren Ordulu 61 fındık üreticisinin adları ile üretim yaptıkları ilçe ve köyü

Selahattin Şahin	Gülyalı	Merkez
Cemal Yeşilyurt	Gürgentepe	Merkez
Hasan Eminoğlu	Kabadüz	Başköy
Yüksel Duran	Kabadüz	Gelinkayası
Güven Aydın	Kabadüz	Merkez
Savaş Altun	Kabadüz	Merkez
Zühtü Çeküç	Kabadüz	Merkez
Halis Baş	Kabadüz	Merkez
Temel Tıraşoğlu	Kabadüz	Yeşilyurt
Nuri Sevinç	Kabadüz	Yeşilyurt
Yüksel Sevinç	Kabadüz	Yeşilyurt
Ahmet Atıklık	Korgan	Çiftlik
İhsan Tiryaki	Merkez	Altinyurt
Recep Çavuş	Merkez	Altinyurt
Alaattin Tiryaki	Merkez	Altinyurt
Şahin Mızrak	Merkez	Altinyurt
Sadık Zengin	Merkez	Altinyurt
Zekeriya Kara	Merkez	Cumhuriyet
Davut Kuru	Merkez	Cumhuriyet
Ahmet Tekin	Merkez	Cumhuriyet
Cahit Ongunyurt	Merkez	Dedeli
Adem Odabaş	Merkez	Delikkaya
Tuncay Zengin	Merkez	Delikkaya
Murat Özel	Merkez	Delikkaya
Ali Odabaş	Merkez	Delikkaya
Şenel Zengin	Merkez	Delikkaya
Sebahattin Özçelik	Merkez	Gümüšköy
Şenel Odabaş	Merkez	Kökenli
İrfan Özdemir	Merkez	Kuyulu
Fatih Bakıcı	Merkez	Merkez
Şit Gürel	Merkez	Uzunmusa

Bahtiyar Tanrıver	Merkez	Uzunmusa
Hüseyin Gürel	Merkez	Uzunmusa
Hüseyin Uzun	Merkez	Yaraşlı
Abdul Murat Alparslan	Perşembe	Aziziye
Fikret Durmuşoğlu	Perşembe	Boğazcık
Süreyya Durmuşoğlu	Perşembe	Boğazcık
Kadir Durmuşoğlu*	Perşembe	Boğazcık
Murat Dervişoğlu	Perşembe	Boğazcık
Nurettin Eroğlu	Perşembe	Boğazcık
Kazım Eroğlu	Perşembe	Boğazcık
Cengiz Çakır	Perşembe	Boğazcık
Tufan Göçük	Perşembe	Boğazcık
Yakup Küçük	Perşembe	Boğazcık
Emin Durmuşoğlu	Perşembe	Boğazcık
Şaban Eroğlu	Perşembe	Boğazcık
Ahmet Aydoğan	Perşembe	Boğazcık
Şinasi Aydın	Perşembe	Boğazcık
Sabri Bebek	Perşembe	Çaytepe
Taliye Gül	Perşembe	Çaytepe
Gül Seven	Perşembe	Merkez
Mehmet Arslan	Perşembe	Merkez
Mustafa Akçay	Ulubey	Cevizlik
Adem Mercan	Ulubey	Kirazlık
Hakkı Topçu	Ulubey	Kirazlık
Hasan Durmuşoğlu	Ulubey	Merkez
Şinasi Uzbay	Ulubey	Merkez
Gürsel Poyraz	Ulubey	Merkez
Yaşar Öz	Ulubey	Merkez
Hamit Bercin	Ulubey	Yenisayaca
Hikmet Poyraz	Ulubey	Yenisayaca

*15.07.2009 tarihinde yurt genelinde özellikle Karadeniz'de etkili olan şiddetli yağışlarda "**Ordu'da 2 kişi hayatını kaybetti**" (<http://www1.cumhuriyet.com.tr/?im=yhs&kid=7&hn=69076>, erişim tarihi: 16.07.2009) haberine konu olan Kadir DURMUŞOĞLU saat 5.30 sularında gerçekleşen ilk heyelanda kendini evden dışarı atıyor, ancak dışarı çıkamayan annesi Fadime DURMUŞOĞLU'nu kurtarmak için girdiği ev ikisine de mezar olup toprak altında kalıyorlar. Karadenizlinin fındık çilesini anlatırken heyelan ve göçükler gerçeği karşısında yerleşim yeri sorunu tümümüzün yüzüne acı bir tokat gibi indi. Tanıdığım, ekmeıklarını yediğim bu iki güzel emekçi insanın, anne ile oğlun, anıları önünde saygıyla eğiliyorum.

EK 6. Fındık İçin Sömürü Oranı Belirlenebilir mi?

Farklı bir yaklaşım olması ve çalışmayı bütünlemesi açısından Marksist öğretide geçen işçi emeği sömürü oranı (artı-değer oranı) kavramının fındık için hesaplanabilirliği denenmiştir. Bu amaçla EK 5’de verilen 2008 yılının sorgulandığı anket verilerinden yararlanılmıştır. Buradaki hesaplamalar elbette tüm fındık üreticilerini kapsamasa da bir model oluşturması açısından önemlidir.

EK 5’deki anket sonuçlarına göre tüccar 41 üreticinin 96,7 ton fındığını (Eylül 2008 sonuna dek ürün karşılığını %68 oranda ödemiş) ortalama 2,57 YTL’den almıştır. TMO ise 29 üreticinin 77,412 ton fındığını (üreticinin %52’sine Kasım 2008’e dek gün verip %43 ürününü almış ödemenin ancak %14’ünü yapabildiği) ortalama 4,53 YTL’den almıştır.

Tüccarın 29 üreticiye tarımsal (dördü hem tarımsal hem tüketim), 3 üreticiye tüketim amaçlı olmak üzere toplam 32 üreticiye verdiği borcun tümü fındık karşılığıdır. Yani üreticilerin %52,5’i daha fındık eline geçmeden tüccara/tefeciyeye borçlanmış, işçinin parasını ödeyebilmek için tüccarın acımasına kalmış fındık kilo fiyatına boynunu bükümüştür. Görünüşte her şey eşit ve karşılıklı istemeyele olmaktadır. Oysa gerçek durum Marx (1867, s.179)’ın eşsiz anlatımındaki gibidir:

“Eski para sahibi, şimdi kapitalist olarak önde çalımla yürüyor; emek-gücü sahibi onun emekçisi olarak peşisıra onu izliyor. Biri önemli insan pozunda, sırtkan, işbilir; öteki sıkılgan, çekingen, kendi derisini pazara götüren ve yüzülmekten başka umudu olmayan bir kimse gibi.”

Bu koşullarda tüccar fındığı ortalama 2,57 YTL fiyat vermiştir. Ortada üretici açısından ne denli zararlı bir durum olduğunu TMO’nin verdiği ortalama fiyatlardan anlıyoruz. Pazara çıkan her üretici gibi fındık üreticisinin de fındığını yüksek fiyattan satmak isteyeceği ve bu fiyatın en az TMO’nin verdiği ortalama fiyat olduğu varsayımıyla (TMO fındık ort. fiyatı 4,53 YTL) iki fiyat arasında (4,53-2,57) 1,96 YTL fark vardır. Bu fiyat farkı her kiloda tüccarın cebine gitmektedir. Oysa TMO açıkladığı fiyattan zamanında alım yapıp en azından üreticinin gereksindiği parayı ödeyebilse (1,96 YTL/Kg x 96700 Kg) 189584 YTL üreticinin cebinde kalacaktı. Bu ne anlama gelmektedir. Bunun anlamı üreticinin devlet eliyle tüccara sömürtülmesidir. Ortada bir sömürü varsa bunun oranı da vardır. Marx

(1867, s.217)'a göre, artı-değer oranı, emek-gücünün sermaye ya da işçinin kapitalist tarafından sömürülme derecesinin tam ve kesin anlatımıdır. 189584 YTL üreticinin karşılığı ödenmeyen ürünü ya da emeği, 248780 YTL ise karşılığı ödenen ürün ya da emek olduğuna göre sömürü oranı A;

$$A = \frac{\text{Karşılığı Ödenmeyen Emek}}{\text{Karşılığı Ödenen Emek}} = \frac{189584}{248780} = \%76$$

Üretici %76 oranında tüccara sömürtülmüştür. Peki sömürü burada kalmakta mıdır? Hayır. Üretici tüccar/tefecî dışında banka, kooperatif, yakın/eş/dost aracılığıyla da borç bulmaktadır. Bulduğu borcun %13'ünü tutan yakın/eş/dost seçeneği bir yana (çünkü bunlara faiz ödemediği varsayılmaktadır) banka ve kooperatife belli bir faiz ödemektedir. Bu yolla aldığı borcun faiz karşılığını gene fındık kazancından karşılayacaktır.

Çizelge EK 6.1. Banka ve kooperatiflerden üreticinin kullandığı anapara ve ödeyeceği faiz

	Anapara YTL	Faiz %	Faiz YTL
Banka	125200	22	27544
Kooperatif	10740	17	1826
Toplam	135940		29370

Kaynak: EK 5 Anket verileri

TMO'nin üreticiyi sömürmediği verdiği fiyatın fındıktaki emeğin karşılığı olduğu varsayımıyla üreticinin tüm fındığını (174112 Kg) TMO ortalama alım fiyatından (4,533238 YTL/Kg) almış olsaydı üreticinin fındık geliri 789291 YTL olacaktı. Bu gelirin nasıl bölüştüğü Çizelge EK 6.2'de gösterilmiştir.

Tarımda küçük üretici işletmelerinin esas olarak aile emeğine dayandığı kapitalist çiftçiliğe dönüşmediği, küçük üreticinin Çizelge EK 6.2'de de görülen çalıştırdığı işçinin yarattığı artı-değerin küçük üreticiye değil özel ekonomik düzenekler aracılığıyla tüccar-tefecîye gittiği ya da üreticiye gelir sağlamadığı varsayımı (Boratav, 1972) bu çalışmanın da varsayımıdır.

Fındıkta üretilen katma değer, fındık gelirinden değişmeyen anaparanın çıkarılmasıyla bulunacağına göre fındık katma değeri (789291-93313)

695978 YTL'dir. Katma değerin tümünü işçi ile aile emeği yarattığına göre tüccara ve faize giden bölüm karşılığı ödenmemiş ürün ya da emeğe karşılık gelir. Buna göre fındıkta sömürü oranı yeniden belirlenebilir.

$$\text{Tüccar – sömürüsü} = \frac{189584}{477024} = \%40$$

$$\text{Faiz – yoluyla – sömürü} = \frac{29370}{477024} = \%6$$

Toplam sömürü oranı, %40+%6=%46'dır.

Çizelge EK 6.2. Üretici fındığının tümünü TMO aldığında bölüşüm ilişkileri

Üretici gelirden pay alanlar	YTL	%
Tüccara kaptırdığı	189584	24,02
Banka/kooperatif faizi olarak kaptırdığı	29370	3,72
Girdiye (Değişmeyen anapara) ödediği (*)	93313	11,82
İşçi emeği (Değişen anapara 1) payı	196415	24,88
Kendi emeği (Değişen anapara 2) payı	192077	24,34
Emek artı-değeri (Üretici artık geliri)	88532	11,22
Toplam	789291	100,00

(*) Değişmeyen anaparayı oluşturan gübre, ilaç, taşıma, patoz ve diğer giderler toplamı olan 106382 YTL'den don zararı, mazot ve gübre tarımsal destekleri olan 13069 YTL düşülmüştür.

Kaynak: EK 5 Anket verileri

Bu oranların en alt düzeyde hesaplandığı açıktır. Çünkü başta belirtildiği üzere TMO'nin ortalama fındık alım fiyatı 4,53 YTL olup iç ve dış piyasada bu fiyatların üzerine çıkıldığı oranda fındık üreticisinin sömürüsü artacak demektir. İşte bu sömürüye açık pastadan dolayı fındık üzerinde üreticiden çok onun dışında kalanların konuşma nedenlerini bu sömürü düzeninde aramak gerekiyor.

Bundan 45 yıl öncesini yazınsal bir dille anlatan Kuyumcu (1963, s.27) Karadeniz köylüsünün o günden bugüne tefeci ile olan ilişkisinin pek değişmediğini gözler önüne sermektedir:

“Oğlanın biri eskerde ‘Harçlık’ diye. Çocuklar okulda ‘Kitap, defter’ diye. Kız gidecek, ‘Çeyiz’ diye. Oğlan kaç yıldır ‘Evlencem para’ diye gözlüyor. Evvelki

faizler ödenecek. Bütün bu işler para ile dönüyo... Eğer para bulamazsam bir avuç toprağım da elimden avucumdan kaçacak efendi.

Perperişan olacağız ağam. Dağılacağız ağam. Yavrularım kül cücüğü gibi elimden uçacak ağam. Ben yetim, ben şamar altında el kapılarında büyüdüm, onlar bari el kapılarına düşmesin ağam. Bize el tut. Bize yardım et. Biz de insanız. Biz de Tanrının kuluyuz, bizi kalkındır ağam.’ gibi ciğeri on para etmeyen faizciye binbir dil döker.

Faizci, kaşlarını biraz daha çatar. (...) Çatlak sesini kalınlaştırarak:

-Malın mülkün var mı? der.”

Günümüzde de üretici, tüccar/tefeciyeye senet karşılığı borçlanmakta ödeyemediği her yüklü borca karşılık elindeki malını mülkünü yitirebilmektedir.

Günümüzde sömürü ilişkilerini göstermesi açısından rapor ve gazete haberlerine bir göz atılabilir. TZOB Genel Başkanı Şemsi Bayraktar “Fındık Sektör Raporu”nu açıkladığı basın toplantısında fındık elde ediliş değerinin üzerine üretici refah payı da eklendiğinde 5 YTL’nin üzerinde bir taban fiyat açıklanmasını ve fındığa devlet karışmasını ister, oysa İstanbul ve Karadeniz’deki fındık dışsatımcıları fiyatların serbest bırakılmasını ve prim düzenini önerirler (TZOB, 2008).

Bir yanda TZOB ve Fiskobirlik gibi üretici kuruluşları öbür yanda İstanbul ve Karadeniz Fındık İhracatçı Birlikleri vardır. Bu ikinciler birincileri bilisizlikle suçluyorlar ve üreticilere prim düzenini öneriyorlar. Prim düzeni denilen de “fark ödeme” ve “doğrudan gelir” ile birlikte “doğrudan destek sistemi”ne giren ve özendirilmek istenen ürünlerin üreticilerine birim ürün başına verilen ek ödemedir (Tekinel ve Deniz, 2001, s.9-10). Birinciler ise fındık taban fiyatının elde ediliş değerini karşıladığı gibi üretici refahını da sağlamasını istiyorlar. Dillendirilen fındığı bırak kivi yetiştir önerisi de, ekmek bulamadınsa pasta ye demekle eşdeğerdir. İşte burada Marx (1867, s.232)’in, *eşit haklar arasında son sözü kuvvet söyler*, dediği durum vardır. Yüksek verim, yüksek fiyat, prim, dışsatım riski, gibi açıklamalar bu gerçeği tersyüz etme çabasından öte bir şey değildir. Birer kapitalist olarak karşımıza çıkan İstanbul ve Karadeniz İhracatçı Birlikleri üyelerinin derdini Marx (1867) özlü biçimde açıklıyor: *Kapitalist üretimin başlıca amacı ve*

yönlendirme dürtüsü, elden geldiğince fazla artı-değer sızdırmak, dolayısıyla emek-gücünü olanaklı olan en geniş ölçüde sömürmektir. Ne diyor Bayraktar hükümete seslenirken, Üreticimizin alınteri, emeği sömürülmektedir. Alivre* satış yapanlar, çiftçimizi boğmaya çalışıyor (TZOB, 2008). Sömürüye karşı durmanın yolunu da gösterir Marx (1867, s.322), işçi çiftçi olarak okunursa, “Elbirliği yapan işçi sayısı arttıkça, sermayenin egemenliğine karşı direnmeleri de artar, ve bununla birlikte, sermayenin bu direnmenin üstesinden gelmesi için, karşı-baskı gereği de fazlalaşır...” Bu alıntılardan yine Marx (1867, s.232)’in altını çizdiği şu sonuç ve öneri çıkmaktadır: Bir işgününün belirlenmesinden üretici refahını sağlayacak fındık fiyatının belirlenmesine varıncaya dek belirleyici olan, sürüp giden bir savaşımın kolektif sermaye, yani kapitalist sınıf ile kolektif emek, yani işçi sınıfı arasındaki savaşımın bir sonucu olarak kendisini gösterdiği sınıf savaşımıdır.

Özetle Türkiye’nin 1923-1960 arası dönemini inceleyen Rozaliyev (1962)’in vurguladığı gibi bugün de köyde yarı-feodal ilişkiler egemen niteliğini sürdürmekte, tefecilikle uyum kazanmış ortakçılık da köylülüğün sömürülmesinin başta gelen biçimi olmakta, Orta Anadolu’da ve Karadeniz kıyılarında küçük üreticilerin yerel pazar ve esnaf-zanaatçı kenti ile sıkı ilişki içinde bulunan dağınık ekonomileri göze çarpmakta, Türkiye büyük sermayesi devlet sermayesinin yardımı ve katılımıyla yüksek kâr elde etmek için köydeki feodalizm kalıntılarını başarıyla koruyup yararlanmakta, yabancı sermayenin Türkiye ekonomisine yayılması süreci ile birlikte tarıma yerleşme süreci sıkı sıkıya ilişkili olmaktadır.

Genelde tarımda özelde fındıkta sömürü oranları konusu Boratav (1981) ve Erdost (1988)’un hem kuramsal hem görgül düzeyde değindikleri üzere başlı başına tez konusu olup burada kısa bir giriş yapılmakla yetinilmiştir.

---

*Alivre satış: “Herhangi bir ürünün (özellikle fındık için kullanılır bu tabir) henüz topraktan kopmadan, gerçek fiyatının altında ve belli bir faiz oranı ile tüccara satılmasıdır. Alivreciler; Avrupalı büyük alıcılarla, ileriye dönük, vadeli satış anlaşması yapıyor. Peşinatları alıyor. Bir sonraki yıl fındığının kaç liraya satılacağını bu kişiler belirliyor. Ardından da ihracatçı birlikleri kanalıyla fiyatlar yükselmesini diye kamuoyunda ve hükümet üzerinde baskı kuruyor. Fiyatlar satış fiyatının ne kadar altında kalırsa o kadar çok kazanıyorlar” (Mumcu, 2005, s.50).

EK 7. Kullanılan Terimlere Türkçe Karşılıklar Dizini

Göker (2009)'in düşünyazısında Aydın Köksal'ın mektubundan alıntıyla değindiği, yabancı sözcükler karşısında neden Türkçesini kullanmak gerektiği konusunda benzer kaygılardan yola çıkılarak çalışmada yabancı bir sözcük ya da terimin elden geldiğince Türkçe karşılığını kullanmaya özen gösterildi. Bu yapılırken Eski Türk Dil Kurumu'nun *İstatistik Terimleri Sözlüğü* (TDK, 1983), *Özleştirme Kılavuzu* (TDK, 1978) ile *Dil Derneği* ve *Türkiye Bilişim Derneği*'nin bilgisayar sitelerinden yararlanılmıştır.

---

asal ilişki kanonik korelasyon

ayrık istisnai

bağlanım çözümü regresyon analizi

başarım performans

benimseme bölgesi, benimseme çizgisi kabul bölgesi, kabul çizgisi

bilgisayar internet

çalıştırma istihdam

denence hipotez

destek akça, para yardımı, destek sübvansiyon

dizi seri

düzeltilmiş reform

düzenek mekanizma

elde edilmiş değeri maliyet

etken faktör

genörgütsel bürokratik

gerçek reel

ilişki çözümü korelasyon analizi

istem talep

işlev fonksiyon

izlenim program

kesim sektör

kestirim tahmin

kökleşik klasik

küme grup

ortanca medyan

saymaca nominal

sunu, sunum arz
sunu aşırılığı arz fazlalığı
sürem sezon, mevsim
tepedeğer mod
tikel kısmi
tutar miktar
verim randıman
vurgun, vurgunculuk spekülasyon
vurgunsal, vurguncul spekülatif
yürütmelik mevzuat

NOT: Tez Savunma Sınavı Akademik Kurulu, aşağıdaki terim ve sözcüklerin ayraç içinde verilenlerle değiştirilmesi isteğinde bulunmuş tez metni bu doğrultuda değiştirilmiştir.

ana bileşenler çözümlemesi (temel bileşenler çözümlemesi)
açar sözcükler (anahtar kelimeler)
ayırma çözümlemesi (diskriminant çözümlemesi)
ayırım (fark)
değişke (varyans)
dokunca (zarar)
erk (iktidar)
etken çözümlemesi (faktör çözümlemesi)
genil (makro)
geri çevirme bölgesi ret bölgesi
geri çevirme çizgisi ret çizgisi
gönenc (refah)
iyeye (sahip)
karışma, el atma (müdahale)
karışmak, el atmak (müdahale etmek)
olağan dağılım (normal dağılım)
öbek (grup, sınıf)
ölçün, ölçünlü (standart)
ölçünlü sapma (standart sapma)

ölçünlü yanılı (standart hata)

örnekbiçim (model)

örneklemedeğer (istatistik)

öteölçüm (parametre)

siyasa (politika)

siyasal (politik)

sormaca (anket)

tasar (planlama)

tasarı proje

tek etkenli değişke çözümlemesi (tek faktörlü/yönlü varyans çözümlemesi)

tersüstel (logaritmik)

tutu (ipotek)

uygulayım, uygulayımsal (teknik)

uygulayım bilim (teknoloji)

ürem (faiz)

yalın (basit)

yazanak (rapor)

yığın (kitle)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Gazi BARAN

Doğum Yeri : Kaman

Doğum Yılı : 1964

Medeni Durumu : Evli

Eğitim ve Akademik Durumu:

Lise 1976 -1979 Kaman Lisesi

Lisans 1981 -1985 G.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi İstatistik Bölümü

Yabancı Dil: İngilizce

İş Deneyimi:

1985-1993 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı (Ankara)'nda istatistikçi

1993- 2003 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Ordu Bölge Müdürlüğü'nde istatistikçi

2004- 2005 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Manisa Bölge Müdürlüğü'nde istatistikçi

2005- Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Nevşehir Bölge Müdürlüğü'nde istatistikçi

İletişim: gazibaran@mynet.com